

UNIVERZITA KARLOVA v PRAZE

Filozofická fakulta

Diplomová práce

2010

Miriam Tůmová

UNIVERZITA KARLOVA v PRAZE

Filozofická fakulta
Ústav světových dějin

Diplomová práce

Miriam Tůmová

**Každodennost v zajateckých táborech Rakouska-Uherska za 1. světové války
a jejich obraz v deníku Alessandra Pennasilica**

The Every day life in k.u.k. Kriegsgefangenenlager of Austria-Hungary during
World War I. based on the diary of Alessandro Pennasilico

Praha 2010

Vedoucí práce: doc. PhDr. Jan Županič, Ph.D.

Upřímně děkuji doc. PhDr. Janu Županičovi, Ph.D. za vysoce kvalitní, ochotné a trpělivé vedení při mém psaní diplomové práce. Dále děkuji celé své rodině za vytvoření dobrých podmínek pro dokončení této práce a Muzeu della Grande Guerra di Ragogna za poskytnutí odborných pramenů a fotografií. Jmenovitě svým rodičům za podporu, Janě Höferové a Miluši Rošické za pomoc s překladem a především odbornému konzultantovi Marcu Pascolimu.

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne 28. 7. 2010

Miriam Tůmová, v.r.

Resumé

Tato práce se zabývá každodenností zajateckých táborů Rakouska-Uherska za první světové války a jejich obrazem v deníku italského zajatce Alessandra Pennasilica, jenž demonstruje jeden z možných osudů italských vojáků po bitvě u Caporetta.

Samostatná práce je rozdělena do tří hlavních tematických kapitol. První kapitola pojednává o příčině vstupu Itálie do války a o poměru sil mezi italským a rakousko-uherským vojskem. Dále o vývoji situace na sočské frontě a následném průlomu fronty u Caporetta, v jehož rámci se odehrála bitva na Monte Ragogni, při níž byl zajat autor deníku Alessandro Pennasilico.

Druhá kapitola pojednává o historickém vývoji zajateckých táborů až po první světovou válku a o příčinách vzniku mezinárodních smluv, které se snažili otázku podmínek zajetí řešit. Zabývám se zde také vztahem italského státu ke svým zajatým vojákům a na jejich osud po dvanácté sočské bitvě. Jako vzorový příklad uvádím jeden z největších zajateckých táborů Sigmundsherberg.

Závěrečná kapitola je zaměřena na konkrétní osud Alessandra Pennasilica, jako italského vojáka brigády Bologna i jako válečného zajatce zajateckého tábora v Milovicích. Na závěr přikládám překlad jeho deníku, který si během zajetí vedl, a v němž je jeho subjektivní pohled konfrontován s událostmi na frontě i na politické scéně.

Summary

This work deals with the every-day life in k.u.k. Kriegsgefangenenlager of Austria-Hungary during World War I. and their picture in the diary of Alessandro Pennasilico, who demonstrates one of possible destinies of Italian soldiers after Caporetto battle.

This work is divided into three main thematic chapters. The first chapter deals with the reasons of Italy for enter in war and about rate of powers between Italian and Austro-Ungarian army, forth with development of situation on Isonzo front and following break-through at Caporetto.

The second chapter deals with the historical development of war prisoners camps till Great War and with reasons for creation of international agreements, which tried to solve question of captivity. Also I deal with relationship of Italian state to its captured soldiers and with their destiny after the twelfth Isonzo battle. As example is mentioned one of the biggest prisoners camps Sigmundsherberg.

The final chapter is focused on concrete destiny of Alessandro Pennasilico as of Italian soldier of Bologna brigade and as of war prisoner in prisoner's camp in Milovice as well. At the end id added translation of his diary, which he wrote during his captivity and which is his subjective point of view confronted with events on front and on political scene.

Obsah

Resumé

Summary

Úvod	8
1. Italská fronta	12
1.1 Situace před první světovou válkou.....	12
1.2 Vstup Itálie do války a situace na italské frontě	15
1.3 Srovnání sil a vybavení italské a rakousko-uherské armády	20
1.3.1 Stav italské armády	21
1.3.2 Stav rakousko-uherské armády	23
1.4 Sočská fronta	24
1.5 Bitvy na Soči.....	27
1.5.1 První sočská bitva	27
1.5.2 Druhá sočská bitva.....	28
1.5.3 Třetí sočská bitva	29
1.5.4 Čtvrtá sočská bitva.....	29
1.5.5 Pátá sočská bitva	30
1.5.6 Šestá sočská bitva	30
1.5.7 Sedmá sočská bitva.....	31
1.5.8 Osmá sočská bitva	32
1.5.9 Devátá sočská bitva	32
1.5.10 Desátá sočská bitva.....	33
1.5.11 Jedenáctá sočská bitva	34
1.5.12 Dvanáctá sočská bitva a průlom italské fronty u Caporetta	35
1.6 Předválečná italská militarizace podvodí Tagliamenta	39
1.7 V prvních letech konfliktu a bitva u Caporetta.....	41
1.8 Bitva na Monte Ragogně (30. říjen - 3. listopad 1917)	42
1.8.1 Pokus o průlom fronty u mostů Cornino a Pinzano.....	43
1.8.2 Hrdinná obrana Monte Ragogni a průlom fronty u Cornina	44
2. Váleční zajatci a zajatecké tábory.....	47
2.1 Historický vývoj zajateckých táborů	47
2.2 Mezinárodní právo a smlouvy týkající se válečných zajatců	48
2.3 Italský stát a zajatci.....	52
2.4 Zajatecké tábory za první světové války	53

2.5 Organizace a život v táboře na příkladu Sigmundsherbergu	56
2.6 Váleční zajatci po dvanácté sočské bitvě.....	61
3. Zajatecký tábor v Milovicích u Lysé nad Labem	63
3.1 Založení vojenského cvičiště u Milovic	63
3.2 Vznik zajateckého tábora.....	64
3.3 Osud italského válečného zajatce Alessandra Pennasilica.....	68
4. Vzpomínky Alessandra Pennasilica na zajatecký tábor v Milovicích v deníku " <i>Zákopy a zajetí</i> "	71
Závěr.....	98
Seznam literatury a pramenů	100
Seznam příloh.....	106

„Zanechal jsem na úpatí Monte Ragnoni veškeré své vzkvétající mládí, veškeré mladické nadšení a v šedi tohoto zajetí moje trápení nezná mezí a moje bolest se nazývá matka, jediná naděje má její jméno. Blahoslavená matko! Matko moje a matky všech pěšáků, zde se vede válka proti dvěma neviditelným protivníkům: hladu a chladu. A je to válka, která zabíjí bez soucitu a bez lásky. Válka krutá, kde nepřítel je bez tváře a zákopem je ostnatý plot, více než příroda zpívá písně života.“¹

Úvod

Válečné vystoupení Itálie proti Rakousko-Uhersku 23. května znamenalo vznik nové fronty s dalším nevyhnutelným rozptýlením rakousko-uherských bojových sil na několika bojištích. Rakousko-uherské vrchní velení rozhodlo o zřízení Jihozápadní fronty podél 650 kilometrů dlouhých rakousko-italských hranic. Tato fronta se skládala ze tří částí a to z tyrolské fronty, dále z fronty vedoucí přes hřebeny Karnských a Julských Alp, a z Přímoří, kde se fronta vytvořila podél řeky Soče.

Fronta na Soči se vzápětí po italském vyhlášení války stala hlavním dějištěm bojů, které rychle dosáhly nebývalých rozměrů a intenzity. Vytváření souvislé rakousko-uherské obrany na Soči probíhalo za mimořádně složité situace, v níž obránce od počátku čelil mnohonásobné početní přesile italského útočníka. Díky houževnatému odporu rakousko-uherské armády se však Italům nepodařilo až do podzimu 1917 prolomit zde její obranu. V průběhu října 1917 byly rakousko-uherské a německé přípravy dokončeny a 24. října zahájily spojenými silami útok, který je nazýván 12. sočskou bitvou či bitvou u Caporetta. Útok začal nasazením plynů v oblastech Bovce, Caporetta a Tolminu. I když velitel maršál Cadorna byl před možným útokem varován a vyčlenil pro tento případ zálohy, velitelé armád, generálové Badoglio (u Caporetta) a Capello (u Gorice), je nedokázali výhodně rozmístit. Pod společným tlakem rakousko-uherských a německých divizí se obranná linie italské 2. armády zhroutila a její divize se daly na kvapný ústup k řece Tagliamento. Zde se italským jednotkám, především zásluhou brigády Bologna, podařilo pozdržet rychlý postup rakousko-uherských a německých vojsk v bitvě na Monte Ragnogně, která dala tak potřebný čas k přípravě italských pozic na Piavě.

¹ Alessandro Pennasilico: „Zákopy a zajetí“, Ravenna 1935.

Ve dnech bojů u Caporetta bylo okolo 300 000 vojáků zajato vítěznou rakousko-uherskou stranou. Je otázkou, zda bylo Rakousko-Uhersko na tak enormní počet zajatců připravené a jak se tento problém v tak krátkém čase dařilo řešit. Rakousko-uhersko se po letech vyčerpávající války potýkalo s nedostatkem potravin i surovin. Dokázalo tedy dodržet haagské a ženevské konvence a nasytit 300 000 nových zajatců?

Předkládaná práce je dělena na čtyři části. V první části se zabývám politickou situací před první světovou válkou a příčinami vstupu Itálie do války. Následné události na sočské frontě kulminují průlomem fronty u Caporetta, v jehož rámci se odehrála i bitva na Monte Ragogně. Podrobně se snažím tuto bitvu rozebrat a zdůraznit její význam v rámci sledu událostí během postupu rakousko-uherských vojsk k Tagliamentu. Této bitvy se také zúčastnil Alessandro Pennasilico, ale tak jako většina vojáků brigády Bologna byl zajat a následně byl poslán do zajateckého tábora v Milovicích u Lysé nad Labem.

Ve druhé části zkoumám historický vývoj zajateckých táborů a mezinárodní smlouvy týkající se válečných zajatců. Považuji za důležité zmínit vztah italského státu ke svým zajatcům a celkový stav zajateckých táborů za první světové války. Jako vzorový příklad rakousko-uherských zajateckých táborů uvádím Sigmundsherberg.

V třetí části se zaměřuji na konkrétní tábor – zajatecký tábor v Milovicích, kde prožil Alessandro Pennasilico necelý rok v zajetí. Dále se snažím analyzovat jeho životní osud jako vojáka brigády Bologna a to od účasti na bojích na sočské frontě v rámci této brigády, přes obranu Monte Ragogni, až po jeho zajetí. Závěrečnou čtvrtou část tvoří edice části jeho deníku, kde popisuje své zážitky z milovického zajateckého tábora.

Ačkoli se jiným frontám v Evropě věnuje mnoho publikací, italská zůstává - ač překvapivě - v českém prostředí dosud na okraji zájmu. Vojenským dějinám a vývoji válečné situace na sočské a italské frontě se z českých historiků věnuje v první řadě Josef Fučík. Italské bojiště je také předmětem zájmu Ivana Šedivého, který se ale ve svých pracích zabývá také vývojem politické situace, sociálními otázkami a především vývojem české společnosti a české otázky v éře první světové války.

Jak se zdá, otázka zajetí a zajateckých táborů v první světové válce dosud stojí mimo pozornost českých historiků, kromě ojedinělých článků a studií. Dalo by se říct, že prvním průkopníkem, zabývajícím se tímto problémem, je Jitka Zabloudilová, která

se ve své rigorózní práci zaměřuje především na české a slovenské zajatce v Rusku² a na toto téma publikovala i několik studií v historických sbornících.³ V rámci historie Vítkovických železáren, napsala krátkou studii pojednávající o italských válečných zajatcích Jana Machotková.⁴ Problém italských zajatců (respektive zajatců jiné národnosti) v rakousko-uherských zajateckých táborech za první světové války, nebyl dosud v české historiografii vůbec zpracován. Proto jsem byla při svém bádání odkázána literaturu a prameny ze zahraničí, kde existuje pro toto téma bohatší základna než v Čechách.

V rakouském prostředí se tímto tématem zabývají především Rudolf Koch a Franz Wiesenhofer, kteří publikovali studie zaměřující se na konkrétní zajatecké tábory v Sigmundsherbergu a Erlaufthalu.⁵ Jejich poznatky pak obecně shrnuje a doplňuje z italských zdrojů Mafried Rauchensteiner. V prostředí italském se na otázku italských zajatců specializuje především Giovanna Procacci a Camilo Pavan, kteří k vyhodnocování svých tezí vychází z dokumentů Parlamentní komise pro zločiny proti lidskosti spáchané nepřítelem (CIV) a z deníků jednotlivých italských zajatců.

Cílem mé práce je vytvořit komplexní obraz situace v zajateckých táborech Rakouska-Uherska na základě deníku Alessandra Pennasilica, který odráží nemohoucnost a bídu rozpadajícího se Rakouska-Uherska. Tento deník je konfrontován s událostmi, které se v té době odehrávaly na bojišti i na politické scéně. Nedostatek české literatury jsem se snažila překlenout literaturou zahraniční, kde jsem ve svém bádání o zajateckých táborech za první světové války vycházela především z literatury rakouské a italské. Také jsem využila ke své práci archivních materiálů Německého protektorátního fondu, fondu Ministerstvo Národní Obrany a fondu Zajatecké tábory, uložených ve Vojenském historickém archivu v Praze, dále pak pramenů a historické obrazové dokumentace z fondů Battaglia di Ragona a k.u.k. Lagers z Archivio

² Zabloudilová, Jitka: „Čeští a slovenští zajatci v Rusku 1914-19120“, Rigorózní práce, Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Praha 2000.

³ Zabloudilová, Jitka: „Vzpomínky českých válečných zajatců z 1. světové války“, in: Paměti a vzpomínky jako historický pramen, Národní technické muzeum, Praha 2006, s. 207-220. Zabloudilová, J.: „Zapomenuté hroby. Příběh českých a slovenských zajatců na stavbě murmanské dráhy.“, in: Přísně tajné! Literatura faktu 2001, č. 6, s. 23-36. Zabloudilová, J.: „Češi v zajetí a zajatci v Čechách“, in: Česká společnost a první světová válka, Jihočeské muzeum, České Budějovice 1999, s. 9-21.

⁴ Machotková, Jana: „Italští váleční zajatci ve Vítkovických železárnách v letech 1916-1918“, in: Vlastivědné listy Slezska a severní Moravy, Slezské zemské muzeum, Opava 2001, roč. 27, č. 2 s. 22-25.

⁵ Koch, Rudolf: *Im hinterhof des Krieges [Kriegsgefangenen lager Sigmundsherberg 1915-1919]*, Klosterneuburg 2002. Rauchensteiner, M.: *„Waffentreue. Die 12. Isonzoschlacht 1917“*, Wien 2007. Wiesenhofer, Franz: *„Gefangen unter Habsburgs Krone: k.u.k. Kriegsgefangenenlager im Erlaufthal“*, Wiesenhofer 1998.

documentale di Museo della Grande Guerra di Ragona v Itálii a také se mi podařilo vyhledat dobové fotografie zajatců milovického tábora ve fondu Kriegsministeria v Kriegsarchivu ve Vídni.

1. Italská fronta

1.1 Situace před válkou

Rostoucí napětí mezi evropskými mocnostmi na přelomu 19. a 20. století bylo vyvoláno nerovnoměrným rozvojem kontinentu, soupeřením o zdroje surovin a světové trhy, snahou o ovládnutí cizích území a moří a s tím spojená koloniální expanze. Projevem evropské vojenskopolitické polarizace byl vznik dvou vojenských uskupení: Trojdohoda, která vznikala postupně v letech 1893-1907, jejíž základ položily Rusko s Francií; k nimž se připojila Velká Británie a později Itálie, Srbsko a Belgie; a v její prospěch pak ve válce zasáhly na evropském kontinentě jednotky USA. Na druhé straně to byl Trojspolek, v němž se k již existujícímu paktu Německa a Rakouska-Uherska z roku 1879 připojila v roce 1883 Itálie, která po vypuknutí války 1914 vyhlásila neutralitu a roku 1915 vstoupila do války na straně dohody.⁶

V důsledku obav z izolace a potřeby podpory v severní Africe po francouzské anexi Tuniska⁷, se k Dvojspolku⁸ připojuje Itálie. První kroky k tomuto spojení byly učiněny již počátkem roku 1881, kdy byla uzavřena tajná dohoda s Vídní o spolupráci na postupu ohledně východní otázky. Dalším znakem zlepšení vzájemných vztahů byla návštěva italského krále Umberta ve Vídni v říjnu 1881. Bismarck nebyl zpočátku pevnější vazbě dvojspolkových partnerů nakloněn, ale nakonec o všem rozhodly signály z Petrohradu. Bylo totiž podezření, že protirakouské povstání v Bosně roku 1881, bylo podporováno Rusy. Dále pak německý postoj změnila rusko-

⁶ Aron, Raymond: „*Historie XX. století*“, Academia, Praha 1999, s. 69-71. Bělina, Pavel - Moravcová, Dagmar – Pečinka, Marek: „*Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1914-1941*“, Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, Praha 1994. Skřivan, Aleš: „*Evropská politika 1648-1914*“, Nakladatelství Aleš Skřivan ml., Praha 1999. Skřivan, Aleš: „*Lexikon světových dějin 1492-1914*“, Nakladatelství Aleš Skřivan ml., Praha 2002. Skřivan, Aleš – Křivský, Petr: „*Století odchází*“, Nakladatelství Aleš Skřivan ml., Praha 2004. Pečenka, Marek – Luňák, Petr: „*Encyklopedie moderní historie*“, Libri, Praha 1999.

⁷ Francie využila na jaře 1881 vpádu krumírských bojovníků z Tuniska do Alžírsku, aby zde zasáhla ve vlastní prospěch a prosadila své koloniální zájmy. Následovala francouzská policejní akce, kde 30 tisíc vojáků obsadilo Tunisko a 8 tisíc se jich vylodilo v Bizertě. Dne 12. května 1881 přijal tuniský bej v Bardo francouzský protektorát, což vedlo k italsko-francouzskému napětí a částečně i ke vzniku Trojspolku.

⁸ Vývoj na mezinárodní scéně po Berlínském kongresu v roce 1878 ovlivnil vojenské spojení mezi Rakousko-Uherskem a Německem uzavřeném 7. října 1879. Zhoršení vztahů mezi Berlínem a Petrohradem a současně možnost vzniku seskupení Velké Británie, Francie a Rakouska-Uherska, namířeného proti Rusku, byly hlavními důvody rozhodnutí Německa předejít hrozbě izolace dohodou s Vídní. Kancléř Bismarck musel ustoupit požadavkům, jež prosazoval rakousko-uherský ministr zahraničí hrabě Gyula Andrássy. V případě ruského útoku na jednoho z partnerů byl druhý signatář povinen přijít mu na pomoc. V případě útoku jiné mocnosti na jednoho ze signatářů byl druhý zavázán přinejmenším neutralitou. Tato smlouva byla úspěchem rakousko-uherské diplomacie, neboť zaručovala habsburské monarchii vojenskou pomoc Německa v případě útoku Ruska, ale nezavazovala ji k účasti, kdyby došlo k válce mezi Německem a Francií. Původně byla tato smlouva o Dvojspolku uzavřena na pět let, ale byla postupně prodlužována a roku 1902 bylo ustanoveno automatické prodlužování smlouvy s platností na další tři roky.

francouzská smlouva a vystoupení gen. Skobeleva⁹ v únoru 1882 v Paříži, kde měl panslavistické projevy o nevyhnutelném střetnutí "Slovanů a Teutonů". Bismarck 28. února 1882 italský návrh na spojení přijal a 31. května 1882 podpisem příslušné smlouvy ve Vídni vznikl Trojspolek. Ve smlouvě Trojspolku se signatáři dohodli, že nevstoupí do jiných uskupení namířených proti smluvním stranám. Německo a Rakousko-Uhersko se zavázali pomoci Itálii v případě, že ji napadne Francie. Stejnou pomoc poskytne Itálie Německu v případě, že ho napadne Francie. Dále se státy dohodly, že pokud dvě mocnosti napadnou partnera, ostatní okamžitě poskytnou pomoc. V ostatních případech se zavázali zachovat neutralitu. Součástí smlouvy se také stala deklarace, že spolek není namířen proti Velké Británii, protože se uvažovalo o jejím začlenění do struktury. Co se týče Itálie, její členství bylo spíše formální, neboť ani Německo ani Rakousko-Uhersko její pomoc nepotřebovaly a navíc nebyla pomoci schopná. V podstatě sloužila jako ochrana týlu pro oba státy vůči soupeřům. Dvojspolková smlouva byla podepsána na pět let, periodicky se obnovovala a postupně se měnil a aktualizoval její obsah. Dne 20. února 1887 přislíbilo Německo Itálii pomoc proti Francii, i kdyby v důsledku francouzské expanze v severní Africe byla sama Itálie nucena zaútočit. Také se představitelé Rakouska-Uherska a Itálie dohodli, že bude udržen status quo na Balkáně. Dne 6. května 1891 a 28. června 1902 došlo k rozšíření Německé podpory v severní Africe na oblast Tripolska.

Na přelomu století se Itálie stává dosti nespolehlivým partnerem¹⁰, např. tím, že uzavírá dohodu s Francií, ve které se ukončuje vzájemná rivalita, jež vyvrcholila celní válkou v letech 1886 až 1898. V roce 1896 Itálie uznala francouzský protektorát nad Tuniskem a obchodní smlouva z 21. listopadu 1898 ukončuje celní válku. Roku 1900 byla uzavřena smlouva, kdy Itálie dala volnou ruku Francii v Maroku a oplátkou Francie dala volnou ruku Itálii v Tripolsku¹¹. Dne 1. listopadu 1902 se obě země

⁹ Michail Dmitrijevič Skobelev (1843-1882), ruský generál a účastník připojování Střední Asie v 70. a 80. letech 19. stol. a rusko-turecké války 1877 – 78, stoupenec panslavismu.

¹⁰ Hlubokou nedůvěru k italskému spojení choval rakousko-uherský generální štáb a zvláště pak jeho šéf, generál Franz Conrad von Hötzendorf (1852-1925). Ten vynaložil v předválečném období veškeré úsilí k tomu, aby ve svých četných memorandech císaři Františku Josefovi poukazoval na obojakost a nespolehlivost italské zahraniční politiky. Dvakrát dokonce navrhl vystoupit proti Itálii silou – roku 1907 a zejména 1911, po italském vojenském vpádu do Tripolisu. Získal si tak pověst nebezpečného radikála a stoupence preventivní války, byl vždy rázně odmítnut a upadl u císaře v trvalou nemilost. Conradovi se podařilo prosadit alespoň jediné – vybudování řetězu moderních opevnění na tyrolských a korutanských hranicích s Itálií, který zde významně doplnil dosavadní pevnostní objekty z druhé poloviny 19. století. Pevnosti měly v případě konfliktu nejen zabránit vpádu protivníka na území monarchie, ale především krýt křídlo a týl vlastních operačních armád, které by v případě válečného konfliktu vstoupily do Benátska.

¹¹ Italská expanze v této severoafrické turecké državě byla diplomaticky připravována již od přelomu století. Řím využil mezinárodního napětí vyvolaného druhou marockou krizí a předložil 28. září 1911 Turecku ultimatum, v němž oznámil záměr obsadit toto území, a den na to Itálie vyhlásila válku. V této italsko-turecké válce (1911 až 1912) Itálie využila slábnutí osmanské říše a připojila se k úsilí ostatních evropských mocností

dohodly na smlouvě o neutralitě v případě napadení druhé smluvní strany, což bylo fakticky porušení smlouvy Trojspolku. Dalo by se říct, že od tohoto roku přestal Trojspolek jako fungující spojenectví tří partnerů existovat, neboť Itálie až do 1. světové války manévrovala mezi oběma mocenskými bloky. Při vypuknutí 1. světové války se stala Itálie neutrální a poté co nedostala od Rakouska-Uherska požadovaná území, vystoupila v roce 1915 z Trojspolku a zapojila se do konfliktu na straně Dohody.¹²

Habsburské monarchii zbývala po prohrané válce roku 1866 proti Prusku a Itálii jediná oblast, kam mohla expandovat a uplatnit své velmocenské ambice. Byl jí Balkán. Jedním z konkrétních projevů bylo obsazení Bosny a Hercegoviny roku 1878 (na základě berlínského protokolu) a následná anexe obou zemí roku 1908, jež vyvolala bosenskou krizi¹³. Na Balkáně se tak Habsburská monarchie střetávala s ambicemi Ruska, které se v souvislosti s úpadkem osmanské říše v tomto prostoru snažilo prosadit své zájmy. Rusko se zde zaprvé snažilo vystupovat jako ochránce pravoslavných národů a zadruhé usilovalo o ovládnutí mořských úžin Bosporu a Dardanel. Habsburská monarchie se tomu snažila čelit podporou Bulharska¹⁴, nezávislého na ruském vlivu, a také, aby zabránila přístupu Srbska ke Středozemnímu moři, podporou vyhlášení samostatné Albánie. Balkánská roztržka nakonec rozhodla o

dělicích si sféry vlivu na úkor Turecka (Německo si vymíňovalo právo na území spjatá s bagdádskou dráhou, Francie usilovala o Sýrii a Malou Asii, Velká Británie o Irák a Perský záliv). V říjnu 1911 obsadily italské jednotky Tripolsko a Kyrenaiku na severoafrickém pobřeží a v květnu 1912 souostroví Dodekanesos v Egejském moři. Válka skončila 18. října 1912 uzavřením míru v Lausanne, v němž Turecko uznalo italský zábor Tripolska a Kyrenaiky, z nichž vznikla italská kolonie Libye, a Itálie se měla stáhnout ze souostroví Dodekanesos, což však nesplnila.

¹² Fučík, Josef: „*Soča (Isonzo) 1917 [Bojiště českých dějin]*“, Paseka, Praha-Litomyšl 1999, s. 8-9.

¹³ Propuknutí Mladoturecké revoluce roku 1908 vyvolalo ve Vídni obavu, že by Turci mohli v těchto provinciích převzít plnou kontrolu. Z mezinárodního hlediska byl pro Rakousko-Uhersko mimořádně důležitý souhlas, který s anexí vyslovil ruský ministr zahraničí Izvolskij během schůze s rakousko-uherským ministrem zahraničí Aehrenthalem v Buchlovicích. Kompenzací pro Rusko měla být změna statu Bosporu a Dardanel. Poté co Vídeň provedla anexi, Izvolskij zjistil, že jeho idea nemá podporu Francie ani Velké Británie. Proto Rusko začalo podporovat požadavky Srbska na kompenzace a myšlenku mezinárodní konference, která by záležitost projednala. Německo se v této otázce zásadně zastalo Rakouska-Uherska a jeho diplomatický tlak vedl na jaře 1909 k ustoupení Ruska a ukončení krize. Pro Rakousko-Uhersko to ale znamenalo nemožnost zlepšení vztahů s Ruskem i Srbskem a tím i zvýšení napětí na Balkáně.

Skřivan, Aleš: „*Evropská politika 1648-1914*“, Nakladatelství Aleš Skřivan ml., Praha 1999, s. 247-248.

Skřivan, Aleš: „*Lexikon světových dějin 1492-1914*“, Nakladatelství Aleš Skřivan ml., Praha 2002, s. 203.

¹⁴ Balkánské války 1912 – 1913, dva válečné konflikty v předvečer 1. světové války, motivované úsilím balkánských národů o konečnou likvidaci turecké nadvlády v tomto regionu. V první balkánské válce (říjen 1912 – květen 1913) se proti osmanské říši sjednotily země tzv. Balkánského bloku, tj. Bulharsko, Srbsko, Řecko a Černá Hora, v níž byli Turci poraženi. Na základě londýnské mírové smlouvy (30. května 1913) ztratili všechna svá evropská území s výjimkou nejbližšího okolí Konstantinopole. Dobyté území Makedonie a Thrákie připadlo Srbsku, Bulharsku a Řecku. Na Balkáně vznikl zároveň nový stát Albánie. Spory mezi vítězi o rozdělení dobytého území, především Makedonie, vedly ke druhé balkánské válce (červen – srpen 1913), v níž se střetlo Bulharsko se svými někdejšími spojenci a s Rumunskem a Tureckem. Bulharsko bylo donuceno kapitulovat a Bukurešťským mírem 1913 ztratilo značnou část svého území ve prospěch Srbska, Řecka, Rumunska a Turecka. Balkánské války zostřily mezinárodní vztahy (zvl. mezi posíleným Srbskem a Rakousko-Uherskem) a uspořádaly vznik 1. světové války.

Skřivan, Aleš: „*Lexikon světových dějin 1492-1914*“, Nakladatelství Aleš Skřivan ml., Praha 2002, s.26-27.

rozpoutání války, kdy impulsem nebyla ani tak smrt rakousko-uherského následníka trůnu Františka Ferdinanda d'Este při sarajevském atentátu¹⁵, jako spíše zpochybnění samotné existence Rakouska-Uherska a obava vídeňských politiků o ztrátu velmocenského postavení.¹⁶

1.2 Vstup Itálie do války a situace na italské frontě

Válečné vystoupení Itálie proti Rakousku-Uhersku 23. května 1915 nepřekvapilo, neboť lavírování italské vlády na obě strany bylo již dostatečně známé. Než se tak stalo, 26. dubna 1915 uzavřelo Italské království se státy Dohody tajnou, tzv. londýnskou smlouvu, podle níž měla Itálie dostat za svůj vstup do války Jižní Tyroly, Gorizi s Terstem a území Dalmácie až k řece Neretvě. Současně podobnou hru ještě roku 1914 italská diplomacie hrála s Vídní. Itálie nabídla svou pomoc proti Francii, za což požadovala taktéž jižní území habsburské monarchie, prohlášení Terstu svobodným městem, uznání italské svrchovanosti nad albánskou Valonou a příslib francouzských kolonií, což Vídeň odmítla. Tento dvojaký přístup nečinil tehdejšími italským politikům velké potíže. „*Poslední předválečný italský ministr zahraničí Sidney Sonnino se netajil svou filosofií „posvátného sobectví“ (sacro egoismo), prikazující vytěžit z války maximum. Šéf italského generálního štábu (tehdy) generálporučík Luigi Cadorna byl v tomto přímočařejší. Již v srpnu 1914 zahájil intenzivní přípravu vojsk, zaměřenou na válku proti habsburské monarchii.*“¹⁷ Za

¹⁵ Sarajevský atentát na rakousko-uherského následníka trůnu Františka Ferdinanda d'Este byl spáchán 28. června 1914 v Sarajevě srbským studentem G. Principem. Organizátoři sarajevského atentátu, jehož obětí se vedle Františka Ferdinanda stala i jeho choť Žofie Chotková, spolupracovali s tajnou srbskou organizací Sjednocení nebo smrt (Černá ruka), řízenou plukovníkem srbského generálního štábu Dragutinem Dimitrijevičem. Rakousko-Uhersko nedokázalo využít počátečního mezinárodního ohlasu atentátu a teprve 23. července 1914 předložilo Srbsku ultimatum, které Bělehrad odmítl. Poté Rakousko-Uhersko, podporované Německem, vyhlásilo Srbsku válku, což se stalo bezprostředním podnětem k vypuknutí 1. světové války. Galandauer, Jan: „*Češi a Velká válka*“, in: *Od Sarajeva k Velké válce / Ab Sarajewo zum Großen Krieg*. I. Praha 1995, s. 49-67. Galandauer, Jan: „*František Ferdinand d'Este*“, Praha 1993. Skřivan, Aleš: „*Sarajevo, 28. červen 1914*“, in: HO 5, 1994, č. 7-8, s. 146-150. Šedivý, Ivan: „*Češi, české země a Velká válka 1914-1918*“, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2001. Tuchmanová, Barbara W.: „*Srpnové výstřely. Začátek první světové války*“, Mladá fronta, Praha 2001.

¹⁶ Aron, Raymond: „*Historie XX. století*“, Academia, Praha 1999, s. 69-71. Bělina, Pavel - Moravcová, Dagmar – Pečinka, Marek: „*Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1914-1941*“, Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, Praha 1994. Fejtö, François: „*Rekviem za mrtvou říši. O zkáze Rakouska-Uherska*“, Academia, Praha 1998. Skřivan, Aleš: „*Císařská politika. Rakousko-Uhersko a Německo v evropské politice v letech 1906-1914*“, Praha 1996. Skřivan, Aleš: „*Evropská politika 1648-1914*“, Nakladatelství Aleš Skřivan ml., Praha 1999. Skřivan, Aleš: „*Lexikon světových dějin 1492-1914*“, Nakladatelství Aleš Skřivan ml., Praha 2002. Skřivan, Aleš – Křivský, Petr: „*Století odchází*“, Nakladatelství Aleš Skřivan ml., Praha 2004. Šedivý, Ivan: „*Češi, české země a velká válka 1914-1918*“, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2001. Pečenka, Marek – Luňák, Petr: „*Encyklopedie moderní historie*“, Libri, Praha 1999.

¹⁷ Fučík, Josef: „*Soča (Isonzo) 1917 [Bojiště českých dějin]*“, Paseka, Praha-Litomyšl 1999, s. 8.

necelý měsíc po uzavření londýnské smlouvy vyhlásila Itálie 23. května 1915 Rakousko-Uhersku válku. V té době ještě nebylo cílem Dohody rozbití Rakouska-Uherska, neboť jeho existence byla stále ještě považována za záruku před „balkanizací“ střední Evropy.¹⁸

Pro Rakousko-Uhersko italské vyhlášení války znamenalo vznik nové fronty s dalším nevyhnutelným rozptýlením sil na několika bojištích. Za situace, kdy hlavní síly armády byly poutány na východní a balkánské frontě, byla rakouská hranice s Itálií chatrně obsazena jednotkami teritoriální obrany. Tvořili je tyrolští zemští střelci (*Landeschützen*) spolu s dalšími dobrovolnickými střeleckými jednotkami, domobraneckými pochodovými prapory, několika jezdeckými eskadronami a necelou padesátkou dělostřeleckých baterií. Proto Armeoberkommando (dále jen AOK), vrchní velitelství c. a k. armády, urychleně rozhodlo o zřízení Jihozápadní fronty pod velením arcivévody Evžena, která se skládala ze tří částí. Ty se táhly v délce asi 650 km podél celých italsko-rakouských hranic. Na severozápadě to byla fronta tyrolská, jíž velel generál jízdy Viktor Dankl, na severu vedla fronta přes hřebeny Karnských a Julských Alp, jež byla svěřena generálu jízdy Franzi Rohrovi a na jihovýchodě, v Přímoří (*Küstenland*), se fronta vytvořila podél řeky Soče¹⁹.

Na tyrolské frontě byly vysokohorské úseky většinou obsazeny horskými jednotkami a válka se zde skládala z izolovaných bojů o ovládnutí vrcholů a průsmyků. O první útočnou operaci do Benátska („trestnou expedici“) se zde neúspěšně pokusil Franz Conrad von Hötzendorf na jaře 1916. Rok na to zahájila útočné akce italská armáda. Rozpoutala se takzvaná materiálová bitva o Monte Ortigaru, v níž byli zase neúspěšní Italové.

Fronta v Karnských Alpách severní části Julských Alp patřila ke klidnějším

¹⁸ Fejtö, François: „*Rekviem za mrtvou říši. O zkáze Rakouska-Uherska*“, Academia, Praha 1998. Fučík, Josef: „*Soča (Isonzo) 1917 [Bojiště českých dějin]*“, Paseka, Praha-Litomyšl 1999. Galandauer, Jan: „*Češi a Velká válka*“, in: *Od Sarajeva k Velké válce / Ab Sarajewo zum Großen Krieg. I.* Praha 1995, s. 49-67. Galandauer, Jan: „*František Ferdinand d'Este*“, Fragment, Praha 1993. Jindra, Zdeněk: „*První světová válka*“, SPN, Praha 1984. Skřivan, Aleš: „*Sarajevo, 28. červen 1914*“, in: HO 5, 1994, č. 7-8, s. 146-150. Šedivý, Ivan: „*Češi, české země a Velká válka 1914-1918*“, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2001. Tuchmanová, Barbara W.: „*Srpnové výstřely. Začátek první světové války*“, Mladá fronta, Praha 2001. Warner, Philip: „*První světová válka*“, Oldag, Ostrava 1997.

¹⁹ Řeka pramení v Julských Alpách na severních svazích Zadní Trenty. Odtud Soča teče údolím Trenty krátce k jihu, poté k jihovýchodu a obtéká Bovec (Flitsch, Plezzo). Zde se do ní vlévá zprava Koritnica. Nad Žagou se Soča otáčí příkrým obloukem k jihovýchodu, aby po třinácti kilometrech dosáhla Kobaridu (Karfreit, Caporetto) a poté pokračovala k Tolminu (Tolmein, Tolmino). Odtud směřuje obecně k jihu, k Mostu na Soči (S. Lucia), Kanalu, Deskle a Plavě. V tomto úseku nacházíme po obou stranách jejího toku až ke Gorizii táhlé horské hřbety, na nichž se všude odehrávaly tvrdé boje Velké války. U Solkanu Soča opouští (dnešní) slovinské území, obchází ze západu Gorizii, uhýbá k jihozápadu ke Gradisce d'Isonzo ke svému ústí do Panzanského zálivu. Jméno řeky Soče (slovensky) nebo Isonza (italsky) se stalo v historii první světové války synonymem masových bitev spojených s nebývalým nasazením sil a prostředků, ale i s obrovskými lidskými ztrátami. Proto je Soča nazývána „krvavou řekou“.

úsekům. Teprve v říjnu 1917 se jihovýchodní oblast Julských Alp stala nástupišťem k německo-rakousko-uherské ofenzivě, průlomem u Caporetta (Kobaridu, Karfreit) a postupu k Piavě. Tímto průlomem a následným postupem rakousko-uherských vojsk do Benátska také boje na těchto dvou frontových úsecích skončily.

Sočská fronta se okamžitě po vyhlášení války Itálií stala dějištěm hlavních bojů, které rychle dosáhly obřích rozměrů a intenzity. Proto sem byly z jiných front stahovány rakousko-uherské jednotky. Do 5. června 1915 dorazilo do Záhřebu a dále na frontu prvních pět divizí z Balkánu a tři divize z Haliče. Ještě předtím bylo 27. května vytvořeno velitelství 5. polní armády v čele s generálem pěchoty Svetozarem Boroevičem de Bojna²⁰, se sídlem v Lublani a poté v Postojné.

Již 24. května 1915 začaly předsunuté jednotky italské 2. a 3. polní armády s pokusy o dobytí příhraniční oblasti habsburské monarchie. Italské dělostřelectvo zahájilo útok palbou, postřelující především železniční přepravu v údolí Soče. Den nato nastoupila italská pěchota k útoku na spěšně zaujímanou rakousko-uherskou obranu v celém Posočí a to především na předmostí obránců na jejím západním břehu u Gorizie (Gorica, Görz). Vytváření souvislé rakousko-uherské obrany v Posočí probíhalo za komplikované situace, v níž obránce od počátku čelil mnohonásobné početní převaze italského protivníka.²¹

²⁰ (13. prosinec 1856 - 23. květen 1920). Tento polní maršál pocházel z hraničářské rodiny od chorvatské Umetiče. Roku 1872 nastoupil jako poručík k budapešťskému 52. pěšímu pluku. Ve 22 letech se účastnil vojenského tažení do Bosny, kde se vyznamenal v bojích o Sarajevo. Roku 1884 absolvoval školu generálního štábu a stal se učitelem taktiky na Tereziánské akademii ve Vídeňském Novém Městě. Po povýšení na majora sloužil jako velitel praporu 17. pěšího pluku v Klagenfurtu; od roku 1895 v hodnosti podplukovníka jako šéf štábu pěších divizí v Plzni, Mostaru a Košicích, nato jako šéf štábu VIII. Pěšího sboru v Praze. V roce 1904 převzal, již jako generálmajor, velení 14. pěší brigády v Petrovaradínu, poté se stal náčelníkem 7. honvédské oblasti v Záhřebu. V roce 1912 nastoupil jako velitel VI. Armádního sboru v Košicích. Po vyhlášení války Itálií převzal jako generál pěchoty velení 5. armády, se kterou vybojoval jedenáct bitev na Soči. Po jejich ukončení se v říjnu 1917 podílel na ofenzivě k Piavě. Během závěrečných bojů na italské frontě v roce 1918 velel skupině vojsk, která nesla jeho jméno. Po válce, obrán svými krajany o osobní majetek, a poté, co mu chorvatská vláda odmítla udělit důchod, žil v nuzných poměrech, jen z malé renty za Vojenský řád Marie Terezie, v Klagenfurtu. Zde i zemřel na srdeční záchvat. Roku 1920 byly jeho ostatky převezeny do Vídně, kde byly za účasti frontových vojáků pochovány v arkádách vídeňského Ústředního hřbitova.

²¹ Bušina, Jaroslav – Láníček, Josef – Machourková, Božena – Mlýnková, Eva: „*Německo-český/česko-německý vojenský slovník*“, Fraus, Plzeň 2000. Fučík, Josef: „*Soča (Isonzo) 1917 [Bojiště českých dějin]*“, Paseka, Praha-Litomyšl 1999. Jung, Peter: „*Rakousko-uherská armáda za první světové války*“, Computer Press a.s., Brno 2007. Fučík, Josef – Pavlík, Marek: „*Sočská fronta 1915-1917*“, Elka press, Praha 2008. Šedivý, Ivan: „*Češi, české země a Velká válka 1914-1918*“, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2001. Bušina, Jaroslav – Láníček, Josef – Machourková, Božena – Mlýnková, Eva: „*Německo-český/česko-německý vojenský slovník*“, Fraus, Plzeň 2000.

Uskupení vojsk na sočské frontě (Přímoří) na podzim 1915

RAKOUSKO-UHERSKÁ ARMÁDA:

VELITEL: GENPLK. ARCIVÉVODA EVŽEN

5. armáda – gen. pěch. Boroević			
	Úsek I	- XV. armádní sbor podmarš. Stöger- Steiner	(50., 1. pěší divize)
	Úsek II	- XVI. armádní sbor pol. zbrojm. Wurm	(18., 58., 61. pěší divize)
	Úsek IIIa	- VII. armádní sbor gen. jezd. Arcivévoda Josef	(20. horská pěší divize, 17. pěší divize, 106. divize domobranecké pěchoty)
	Úsek IIIb	- III. armádní sbor podmarš. Josef rytíř Krauwald von Annau	(28. pěší divize, 22. střelecká divize, honv. 19. domobranecká horská brigáda, 187. pěší brigáda)
	Úsek IV- (pobřežní úsek Terst)	Genmjr. Konstantin rytíř Wasserthal von Zuccari	
	Úsek V – (pobřežní úsek Rijeka)	Genmjr. Nikolaus Ištvanovič von Ivanska	
	Okrsek válečného přístavu v Pule		

ITALSKÁ ARMÁDA

Vrchní velitel: KRÁL VIKTOR EMANUEL III.

Šéf generálního štábu: GEN. LUIGI CADORNA

2. armáda (horní a střední Soča) genpor. Frugoni		
	IV. armádní sbor	(7., 8., 33. pěší div.; zesílená divize bersaglierů, skupina alpínů A a B)
	VIII. armádní sbor	(27., 1/2 13. pěší div.; skupina cyklist. praporů bersaglierů)
	II. armádní sbor	(3., 4., 32. pěší div.)
	VI. armádní sbor	(11., 12., pěší div.; skupina cyklist. Praporů bersaglierů, prapor finanční stráže)
3. armáda (na dolní Soči) genpor. Duca di Aosta		
	XVI. armádní sbor	(28., 29., 30., 1/2 23. pěší div.; skupina praporů bersaglierů)
	X. armádní sbor	19., 20. pěší div.; skupina praporů a cyklist. praporů bersaglierů)
	VII. armádní sbor	(zesílená 14., 16., pěší div.; brigáda Trapani)

1.3 Srovnání sil a vybavení italské a rakousko-uherské armády

Naposledy se Rakušané s Italy utkali v roce 1866, kdy bitva u Custozy 24. června znamenala pro italskou armádu nečekanou prohru. Ani v období po uzavření spojenecké smlouvy napětí mezi oběma spojenci nepominulo. Do poslední chvíle se budovala pohraniční opevnění podél obou stran jihotyrolské hranice, ve strategicky důležitém prostoru, táhnoucím se jihovýchodně od Trenta k Primolanu. Obava ze vstupu Itálie do války se projevila v odborném řízení vojenské organizace a operačním plánování, v jehož čele stál od roku 1906 až do srpna 1917 Franz Conrad von Hötzendorf, jako náčelník generálního štábu společné branné moci²². *„Ten věnoval veškerou dobu před rokem 1914 přípravě několika operačních plánů proti všem případným nepřátelům. Jednalo se o válečné plány proti Rusku (Kriegsfall R), proti balkánským státům (Kriegsfall B) a také proti Itálii (Kriegsfall I), i když byla formálním členem Trojspolku. Kombinace těchto plánů, tedy synchronizace válečných opatření buď proti Rusku a Srbsku, nebo proti Srbsku a Itálii, byla považována za možnou, ovšem žádné válečné hry na mapách před rokem 1914 nepředpokládaly vedení války na dvou vzdálených frontách, tedy že by branná moc monarchie byla nucena vést bojové akce zároveň na východě i na jihozápadě.“*²³

Přestože generální štáb studoval poznatky z válek počátku 20. století, prvky moderní taktiky užití za búrských válek nebo za rusko-japonské války, byly vojenským velením buď zanedbávány, nebo přímo odmítány, přičemž byla branná moc monarchie zčásti nadhodnocována. Tyto problémy, zároveň se zmatky při současném rozvinování vojenských sil proti Srbsku a Rusku, negativně ovlivnily vnitřní soudržnost a řadu krizí na bojištích v prvních měsících války. Pravděpodobně největším vnitřním problémem branné moci Rakouska-Uherska byla národnostní a etnická rozrůzněnost. *„Jednotky byly tvořeny vojáky jedenácti národností - rakouskými Němci, Maďary, Italy, Rumuny, Čechy, Slováky, Poláky, Rusíny, Slovinci, Srby a Chorvaty. Pouze 28 % vojáků tvořili rakouští Němci, 18 % Maďaři, tedy příslušníci dvou dominantních národů monarchie. Většinu vojáků, asi 44 %, tvořili Slované, dalších 8 % byli Rumuni a 2 % Italové. Přitom panslavismus byl tehdy již dobře zavedeným hnutím a představitelé italské*

²² Jung, Peter: *„Rakousko-uherská armáda za první světové války“*, Computer Press a.s., Brno 2007.

²³ Tamtéž, s. 5.

*iredenty stále častěji požadovali odloučení svých území a jejich sjednocení s Italským královstvím. Je proto překvapivé, že se všeobecná mobilizace v červenci a srpnu 1914 v těchto skupinách nesečkala s žádným odporem...*²⁴ Trochu odlišný názor na tuto národnostní situaci vyjadřuje ve svých vzpomínkách na sočskou frontu Josef Váchal: „...*Jinak nebylo u divize žádných národnostních třenic, jako tomu bývalo namnoze u sousedních; vojna pojímala se u vyšších docela joviálně, budíc odrazem svých nálad sousedský přímo život, i u štábní kumpanie k divisi přiléhající; že Slované musili ovšem všechny hrubší práce održít, nebylo konečně nic divného, dalo se tak všade té doby. Můj případ byl po většině důstojníkům samozřejmým, i pomáhali mi, kde mohli, s vyloučením několika těch rozených vojáků v uniformě, rakouštějších nežli samotné Rakousko, které pohlíželo již v té době do počátků svého konce.*“²⁵

1.3.1 Stav italské armády

Při vyhlášení války roku 1915 byla italská armáda ve značně lepší situaci co se týče početního stavu, výzbroje a výstroje.²⁶ Veškeré její polní síly byly koncentrovány na jediné domácí frontě a ztráty se daly rychle nahradit. Toto umožnilo udržovat ve srovnání s protivníkem mnohem vyšší početní stavy. Při organizování válečné armády se mohla italská armáda poučit a převzít zkušenosti z bojů prvního roku války na jiných frontách. Dodávka zbraní z vlastního průmyslu nebyla omezována žádnou bloádou, přičemž po celou dobu války přicházela i vydatná materiální pomoc dohodových spojenců. Přesto došlo během války k řadě odchylek a změn od předepsaného stavu vojsk, kvůli značným ztrátám během bojů.

Pěchota šla do útoku, přes trpké důsledky rychlého přechodu k zákopové válce, stále v hustých rojnicích, které se pohybovaly po bojišti přískoky celých rot. „*Palbu vedli vojáci jednotlivě a útoky zakončovala bodáková zteč. V ní se pěšáci, pokud se jim podařilo překonat překážky v předpolí, pokoušeli v plné běhu a bez přerušeni zteci zákopy obránců. Bojový předpis ukládal, že v tomto okamžiku musí myšlení každého bojovníka ovládnout jedině - vpřed za každou cenu. Při zteci měl trubač troubit signál „Poklusem“ a jednotka ve zteci postupovat s bojovým pokřikem „Savoia, Savoia!“.*“²⁷

Italské velení se pokoušelo zvětšit náraz útoku jeho hloubkou (četností sledů),

²⁴ Tamtéž, s. 6.

²⁵ Váchal, Josef: „*Malíř na frontě. Soča a Itálie 1917-1918*“, Paseka, Praha-Litomyšl 1996, s. 187.

²⁶ Fučík, Josef: „*Soča (Isonzo) 1917 [Bojiště českých dějin]*“, Paseka, Praha-Litomyšl 1999, s. 21-27.

²⁷ Tamtéž, s.22-23.

ale hlavně se spoléhalo na mohutnou dlouhotrvající palbu dělostřelecké přípravy útoku. Ta měla nejen zlikvidovat většinu obránců na předním okraji obrany, ale též srovnat se zemí veškeré překážky a zatarasy bránící postupu pěchoty. Teprve od roku 1917 přešla italská pěchota (jako již dávno předtím rakousko-uherská) k použití úderné taktiky – jednotek *arditu*.²⁸ V obraně se Italové zaměřovali především na ženíjní opevňování. Měli k dispozici více strojních prostředků než rakousko-uherské jednotky. Palba pěchoty na přibližujícího se protivníka byla účinná, avšak slabinou byly kulometry, kvůli jejich omezenému počtu i jejich malému výkonu. Proto se pěchota nejvíce opírala o silné přehradné palby dělostřelectva. Se zavedením tzv. kulometných pistolí se roku 1917 palebná síla pěchoty zvýšila.

Početné jezdecktvo se dělilo na pluky *Lancieri* a *Cavalleggeri*²⁹. Obecně se v bojích na italské frontě moc neuplatnilo, spíše jen k hlídkové, průzkumné a kurýrní službě. K jedinému masovému využití jezdecktva došlo v říjnu 1918, po průlomu rakousko-uherské fronty na Piavě, kdy ustupující rakousko-uherské jednotky byly jimi pronásledovány až k Vittoriu Venetu.

Nejvýznamnější součástí italské armády bylo dělostřelectvo, které ovlivnilo boje na Soči nevídaným způsobem. Především v 10. a 11. sočské bitvě dosáhla jeho palba nebyvalé intenzity a ničivosti a taktéž se podařilo v mnoha krizových situacích pozornému dělostřelectvu dostat italskou pěchotu do bezpečí. V řadě případů byla většina zranění na rakousko-uherské straně způsobena právě italskou dělostřeleckou palbou. Dělostřelectvo se dělilo na polní, jízdní, horské, těžké a pevnostní.

*„Na italské frontě nebyly v průběhu války použity tanky. Italská armáda však dostávala do výzbroje obrněné automobily Lancia-Ansaldo vyzbrojené dvěma kulometry lafetovanými ve dvoudílné pancéřované věži s nezávislým zaměřením.“*³⁰ Tyto automobily však významněji do bojů zasáhly až na Piavě. Stupeň motorizace byl z počátku války oproti rakousko-uherské armádě vyšší.³¹

²⁸ Italské úderné jednotky.

²⁹ Tyto dva druhy jezdeckých pluků se za první světové války téměř nelišily. Jejich odlišnost byla historického původu a tkvěla v tradici (v tradiční uniformě a symbolech). *Cavalleggeri* bylo lehké jezdecktvo (jak napovídá název: „leggero“ – lehký, „cavallo“ – kůň), kdežto *lancieri* bylo těžké jezdecktvo, které s historickým vývojem pozbylo svůj těžký charakter. Za první světové války výzbroj těchto jezdců tvořila šavle, karabina vzor 1891 se sklápěcím bodákem pro poddůstojníky a mužstvo, revolvery a pistole pro důstojníky a u mužstva pluků *Lancieri* dokonce ještě kopí vzor 1900 dlouhé 2,95 m.

Fučík, Josef – Pavlík, Marek: *„Sočská fronta 1915-1917“*, Elka press, Praha 2008, s. 28.

³⁰ Fučík, Josef: *„Soča (Isonzo) 1917 [Bojiště českých dějin]“*, Paseka, Praha-Litomyšl 1999, s. 26.

³¹ Fučík, Josef: *„Soča (Isonzo) 1917 [Bojiště českých dějin]“*, Paseka, Praha-Litomyšl 1999, s. 27.

1.3.2 Stav rakousko-uherské armády

Během války prošla rakousko-uherská armáda složitým vývojem. Z počátku byly hranice kryte jen provizorními teritoriálními a dobrovolnickými jednotkami, které během roku 1915 rychle zmizely a roku 1917 se už operační sestava skládala z kmenových útvarů tzv. společného (c. a k.) vojska, rakouské zeměbrany – landwehru (c. k.), které byly na jaře 1917 přejmenovány na útvary střelecké, a uherské zeměbrany (honvédu). Na bojích se zde podílely i jednotky „třetí výzvy“ – domobranecké prapory a brigády. Sočská fronta, zcela odlišná od ostatních rakousko-uherských front, si vyžádala změny v organizaci, výzbroji i taktice. Proto nastupující vojsko na sočskou frontu v roce 1915 se značně lišilo od toho v roce 1917. Nešlo jen o změny zevnějšku, kdy štikově šedou uniformu nahradila vhodnější uniforma polní šedi. Též charakter masových bitev musel být přizpůsoben přírodním podmínkám a charakteru samotného válčiště, s použitím nových bojových prostředků za trvalé přesily protivníka.

Rakousko-uherská pěchota čerpala ve své výzbroji, výstroji a taktice ze zkušeností sahajících až k válkám roku 1866 a 1870/71, z bosenského tažení roku 1878 a nepřímo i ze zkušeností balkánských států za válek let 1912 a 1913. Měla dobrý standard výzbroje i výstroje, ale připravenost k vedení moderní bojové činnosti zaostávala, což se projevilo už při prvním tažení. Potřeba změny v taktice, v organizaci boje, v modernizaci a doplnění materiálních prostředků, se stala naléhavou. Nasazení vojska na italské frontě, zejména na Soči, vyvolalo tlak na tradiční konzervatismus vyšších štábů a na jejich odpor ke změnám, zde byla rakousko-uherská armáda konfrontována s moderním technickým vybavením armády italské, která měla nejnovější zkušenosti z koloniálních bojů v Africe.

Tak jako italské, se ani rakousko-uherské jezdeckvo ve své bitevní, průzkumné a zabezpečovací roli v bitvách neuplatnilo. *„Vzhledem k novým poměrům na bojišti nebylo ani účelné přidělovat polní armádě dříve obvyklou jezdeckou divizi.“*³² Jezdecké eskadrony byly zařazeny jen u pěších divizí a to k hlídkové a kurýrní službě. Jejich stavy se neustále snižovaly v důsledku rostoucího nedostatku koní. *„U pěších útvarů se koně udrželi jako tažní soumaři (u kulometných rot, trénů atd.), stále v menším počtu jako jízdní.“*³³

Na sočské frontě hrálo nejdůležitější roli – stejně jako u italského protivníka – dělostřelectvo, bez něhož by jakákoli akce pěchoty byla bez šance na úspěch. Nasazeny

³² Fučík, Josef: *„Soča (Isonzo) 1917 [Bojiště českých dějin]“*, Paseka, Praha-Litomyšl 1999, s. 33.

³³ Tamtéž.

byly pluky a baterie polního, horského a těžkého dělostřelectva, organizované v dělostřeleckých brigádách. „*Polní dělostřelectvo se skládalo z polních kanónových pluků (o 5 bateriích po 6 hlavních a 1 baterii minometů), polních houfnicových pluků (o 6 bateriích po šesti houfnicích) a těžkých dělostřeleckých pluků (o 4-5 bateriích těžkých polních houfnic nebo dalekonosných děl). Pluky horského dělostřelectva měly tři oddíly po dvou horských kanónových bateriích a jedné baterii horských houfnic.*“³⁴ Roku 1917 se stalo pevnostní dělostřelectvo se svými samostatnými velkorážovými bateriemi součástí těžkého dělostřelectva.

Na Soču přicházelo v průběhu války stále více automobilů, zpočátku do zásobovacích kolon (např. pro dovoz munice) a také jako dělostřelecké tahače. Mezi nejrozšířenější typy patřily třítunové (Fross-Büssing, Austro-Fiat, Praga-Raba, Saurer a Gräf & Stift) a pětítunové nákladní automobily (Austro-Fiat, Fross-Büssing a Saurer).³⁵

1.4 Sočská fronta

Povodí řeky Soče tvořilo příhraniční čáru mezi Itálií a Rakousko-Uherskem.³⁶ Sočská fronta se táhla ze severu od Julských Alp, dále pokračovala přes celé Přímoří až Jaderskému moři. Na této frontě se odehrálo 11. sočských bitev společně s 12. bitvou německo-rakousko-uherskou ofenzivou, která znamenala průlom fronty u Kobaridu.

Na severu začínala fronta v tolminské kotlině³⁷. Vrchol Krn³⁸ tvořil přesnou operační hranici mezi Rohrovou korutanskou skupinou a Boroevičovými sočskými silami. Odtud vedla frontová linie přes S. Lucii, Avče (Auzzu), Kanal (Canale) a Plavu (Plave) k výšině Monte Sabotina (Sabotin). Odtud se táhlo důležité rakousko-uherské předmostí na západním břehu Soče, které končilo před jihozápadním okrajem města Gorice³⁹. Od města se linie vrátila zpět za řeku a stoupala k výšinám Monte San Michele⁴⁰ a Doberda. V závěrečném úseku se svažovala přes San Giovanni al Timavo k Duinu a jaderskému pobřeží.

³⁴ Tamtéž, s. 33.

³⁵ Fučík, Josef: „*Soča (Isonzo) 1917 [Bojiště českých dějin]*“, Paseka, Praha-Litomyšl 1999, s. 34.

³⁶ Fučík, Josef: „*Osmadvacátníci. Spor o českého vojáka I. světové války*“, Mladá fronta, Praha 2006. Fučík, Josef: „*Soča (Isonzo) 1917 [Bojiště českých dějin]*“, Paseka, Praha-Litomyšl 1999. Fučík, Josef – Pavlík, Marek: „*Sočská fronta 1915-1917*“, Elka press, Praha 2008. Jung, Peter: „*Rakousko-uherská armáda za první světové války*“, Computer Press a.s., Brno 2007. Šedivý, Ivan: „*Češi, české země a Velká válka 1914-1918*“, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2001. Warner, Philip: „*První světová válka*“, Oldag, Ostrava 1997.

³⁷ U města Tolmin (italsky Tolmino, německy Tolmein).

³⁸ Italsky Monte Nero, 2245 m.

³⁹ Gorizia, Görz.

⁴⁰ Šmihel – 275 m.

V oblast pod Gorici se rozprostíralo celé jižní křídlo rakousko-uherské obrany, kde krasový charakter této vrchoviny byl pro boje velmi nepříznivý, nepřehledný, obtížně průchodný a odkrytý terén, s obtížemi krytu a ženijních prací. „*Rovinatý či mírně zvlněný prostor na protilehlém západním břehu Soče poskytoval italské armádě mnoho výhod, především snadné rozvinutí početných mas pěchoty a dělostřelectva, rychlý manévr a nerušený přísun záloh z italského území.*“⁴¹ Proto mohla italská strana zahajovat odtud masové útoky s gigantickou dělostřeleckou podporou, které se dají srovnat s běsy zákopové války na frontě západní. Obě strany věděly, o jak strategicky důležitou oblast povodí Soče se jedná, neboť kdyby se Italům podařilo úspěšně prolomit frontu, znamenalo by to pro celou rakousko-uherskou Jihozápadní frontu pohromu. Italské vojsko by tak mohlo rychle postoupit do vnitrozemí říše (až k Lublani) a na dalmatské pobřeží. Tím by byla válka rozhodnuta. O tento průlom na sočské frontě se snažilo italské vrchní velení v čele s generálporučíkem Luigim Cadornou⁴². Bylo sem zasazeno jádro italských polních armád, načež rakousko-uherské AOK muselo postupně stahovat veškeré síly, které mohly být uvolněny z východní fronty, Balkánu či z horských úseků italské fronty. Více jak 3 miliony italských vojáků bylo od května 1915 až do října 1917 zasazeno do bojů na tomto stokilometrovém úseku fronty.⁴³

Přírodní podmínky a kamenitý terén Krasu znesnadňovaly bojovou činnost. A tak byli Rakousko-uherské vojáky přivedeni na počátku bojů, při zaujímání obrany na jižním křídle fronty, do zcela nepřipraveného území. „*Polní lopatky byly vojákům při hloubení okopů ve tvrdém vápenci téměř k ničemu. (...)Jediný úkryt před pozorováním a palbou mnohdy představovali pouze terénní prohlubně vzniklé vodní erozí, nazývané*

⁴¹ Fučík, Josef – Pavlík, Marek: „*Sočská fronta 1915-1917*“, Elka press, Praha 2008, s. 15.

⁴² Maršál Luigi (Conte di) Cadorna (1850-1928) pocházel z Pallanzy, ze staré piemontské aristokratické vojenské rodiny. Vystudoval vojenskou akademii v Turíně a následně sloužil krátce na vrchním armádním velitelství v Římě. V letech 1892-1896 velel praporu u 62. pěšího pluku a jako plukovník velel 10. pluku bersaglierů. S povýšením na generálporučíka převzal velení divize a roku 1910 stanul v čele armádního sboru v Janově. Svou předválečnou kariéru dovršil funkcí velitele 2. armády. Když vyhlásila Itálie válku, zastával funkci šéfa generálního štábu italské armády (vrchním velitelem byl formálně král Vittorio Emanuele III. savojský). Zasloužil se o přípravu armády do války. V okamžicích, kdy však armáda vstoupila do boje, postrádal v rozhodující chvíli nezbytnou imaginaci, strategickou invenci, pružnost myšlení i odvahu odpoutat se od pouček a dogmat. To se i odrazilo v jedenácti ofenzivách na Soči, v nichž jsou slabiny Cadornových tvrdošijně opakovaných schematických řešení kompenzovány nevídanými počty sil a prostředků. Bezvýznamné výsledky těchto bitev pak vyústily v katastrofální porážku italské armády u Caporetta, po níž byl Cadorna odvolán. Místo něho pak velel dosavadní sborový a armádní velitel, generálporučík, pozdější maršál a italský ministr obrany Armando Diaz. Dle názoru některých podřízených velel Cadorna kabinetně a prostřednictvím směrnic, direktiv a písemných rozkazů; osobní styk s vojskovými veliteli a vojáky v poli nevyhledával. Případy porušení tvrdé kázně přísně až drakonicky trestal a neváhal bez soudu vynášet tresty smrti. Po válce zveřejnil své paměti, v nichž vysvětluje svůj pohled na válečné události. Dožil se klidného stáří a zemřel ve věku osmasedmdesáti let v Bordighere.

⁴³ Fučík, Josef: „*Soča (Isonzo) 1917 [Bojiště českých dějin]*“, Paseka, Praha-Litomyšl 1999. Fučík, Josef – Pavlík, Marek: „*Sočská fronta 1915-1917*“, Elka press, Praha 2008. Šedivý, Ivan: „*Češi, české země a Velká válka 1914-1918*“, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2001.

doliny.“⁴⁴ Úlomky vápencových bloků, trhané dělostřeleckými granáty, násobily účinek této palby a způsobovaly těžká zranění. Proto si rakousko-uhersí obránci zřizovali kryt před takovouto palbou navršením padlých na svých mělkých okopech. Zákopy hloubili pomocí kladiv a sekáčů v přestávkách mezi boji. Za velký úspěch bylo považováno už i to, pokud se někomu podařilo prohloubit dno zákopu o 5 centimetrů za noc.

Vysílení vojáků bylo též způsobováno nedostatkem vody, která snadno prosakovala skrz vápencové podloží. Žízeň se tak stala neodbytnou společnicí sočského vojáka, neboť veškerá potřeba musela být na frontu dopravována v noci a to nosiči či soumary, a to za podmínek, kdy přednost měla munice a zdravotnický materiál. Přestože AOK považovalo zpočátku přilby za přepych, bylo nuceno je urychleně zavést kvůli smrtelným zraněním hlavy z létajících kusů vápence. Zpočátku byly k dispozici pouze málo účinné dragounské, hasičské přilby či italské kořistní přilby (které byly oficiálně zakázané) a teprve po roce přilby ocelové.⁴⁵

Válka rychle přešla v zákopovou, v níž hustá palba rakousko-uherských vojsk nedávala protivníkovi příliš šancí se přiblížit. Proto italské vrchní velení přistoupilo k mohutné dělostřelecké přípravě, která ničila vše živé v okolí okraje obrany a bitvu od bitvy se prodlužovala. Zároveň s délkou rostla, při zvýšené účasti těžkého, pevnostního a námořního dělostřelectva, i ničivost této palby. Po takovéto ničivé palbě, vyrazily do umlčeného území, pokrytého kusy oceli, krátery, sutí a masami padlých vojáků. Útočníci, kterým se podařilo proniknout do rakousko-uherských zákopů, byli pobíjeni v utkáních muže proti muži, kde platil pud sebezáchovy a na braní zajatců nebyl čas. Z pluků o třech až čtyřech tisících mužů se po několika dnech bojů zbyly jen skupiny o padesáti až šedesáti mužích. Ti se pak stáhli za frontu, kde byli doplněni posilami z přijíždějících vlaků a opět posláni do krvavé řeže.

Rakousko-uherské velení se snažilo najít řešení stále vzrůstající italské početní převahy a prostředků. Proto na jaře 1916 se inspirovalo německým vzorem a sáhlo po otravných plynech, přičemž i italská strana odpověděla plynovou odvetou. Stále odolnější obrana na obou stranách si vyžádala zavedení speciálních úderných jednotek a také již ve čtvrté sočské bitvě se bojů zúčastnilo i letectvo. Tím vším se zvyšovala ničivost bojů, které vyvrcholily v desáté a jedenácté sočské bitvě.

V prvních čtyřech bitvách se ustálila hlavní linie sočské fronty. Nejurputnější boje se vedly u Plavy, dále pak proti gorickému předmostí u Monte Sabotina, na výšinách Podgory a v Krasu na Monte San Michele, Monte dei Sei Busi. Italská strana

⁴⁴ Fučík, Josef – Pavlík, Marek: „Sočská fronta 1915-1917“, Elka press, Praha 2008, s.16.

⁴⁵ Tamtéž, s. 16.

dosáhla jen nepatrných územních zisků. Při bojích ve dnech 10.-13. prosince 1915 byla neevakuovaná Gorice téměř srovnána se zemí. Na výšiny Doberda se podařilo proniknout italskému útočnickovi při páté bitvě a dostali se tak do středu prvního rakousko-uherského obranného postavení, i když byli protiztečemi odraženi. Šestá bitva znamenala italský taktický úspěch. Italům se podařilo zmocnit Gorice a strategicky důležitého Monte San Michele. V následujících třech bitvách se hlavní italský nápor soustředoval na jižní křídlo sočské fronty. Cílem Cadornovy strategie bylo dosáhnout Terstu společně s přístavem, což se po zatlačení rakousko-uherských jednotek na druhé obranné postavení zdálo být na dosah. Proto se v 10. a 11. sočské bitvě italské velení snažilo o konečné prolomení fronty s nasazením a vynaložením všech svých sil.⁴⁶

1.5 Bitvy na Soči

1.5.1 První sočská bitva (23. červen - 7. červenec 1915)

O tuto útočnou operaci usilovala italská 3. armáda s důrazem na jižní křídlo fronty. Italské zahájení války proti Rakousko-Uhersku bylo předznamenáno mohutnou dělostřeleckou přípravou, po které následoval první útok. Postřelováno bylo především předmostí u Gorice a výšiny Doberda. Dne 24. června zaútočila 21. pěší divize na výšiny mezi Sagradem a Pollazem, kdežto sousední 22. pěší divize postupovala k Vipavě a k Lucinicu. Tři divize italského VI. sboru se pokusily dobýt gorické předmostí a dvě divize italského II. armádního sboru se snažili dosáhnout Monte Santa⁴⁷. Rakousko-uherská 5. armáda byla téměř bez ustání pod sedmidenní italskou dělostřeleckou palbou. Přestože měl italský útočník dvojnásobnou převahu, utrpěl těžké ztráty a to za cenu nepatrného územního zisku – západních okrajů Krasu mezi Sagradem a úpatím výšin u Redipuglie, Vermeigliana a Selze.⁴⁸

⁴⁶ Fučík, Josef: „Soča (Isonzo) 1917 [Bojiště českých dějin]“, Paseka, Praha-Litomyšl 1999, s.38. Šedivý, Ivan: „Češi, české země a Velká válka 1914-1918“, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2000. Wagner, Anton: „Der Erste Weltkrieg“, Wien 1981.

⁴⁷ Sveta Gora 681 m.

⁴⁸ Fučík, Josef: „Na sklonku monarchie. 28. pěší pluk 1850-1918.“, in: „Pražské děti“, 300 let od založení 28. pěšího pluku, sborník příspěvků, uspoř. Ivan Šedivý, Praha 1998, s. 63-94. Fučík, Josef – Pavlík, Marek: „Sočská fronta 1915-1917“, Elka press, Praha 2008. Šedivý, Ivan: „Češi, české země a Velká válka 1914-1918“, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2001, s. 126. Trenkler, Karel: „Válečné děje býv. pěš. pl. 21 čáslavského 1914-1919“, Praha 1936, s. 79. Wagner, Anton: „Der Erste Weltkrieg“, Wien 1981, s.111.

1.5.2 Druhá sočská bitva (18. červenec - 10. srpen 1915)

Jednalo se o všeobecný italský útok podél celé sočské fronty. Zpočátku bylo celé pásmo Krasu pod italskou dělostřelbou a následně nastoupila italská 14. a 20. pěší divize a celý XI. sbor k útoku na Doberdo. „*Po urputných bojích muže proti muži se útočníkům podařilo východně od Sdraussiny (Poggio) zatlačit rakousko-uherskou obranu na malém úseku zpět. Jižněji odtud, u Vermeigliana se Italové snažili proniknout podél silnice k Doberdu, dobýt výšinu se jim ale nepodařilo. Neúspěšný zůstal rovněž útok tří italských divizí na gorické předmostí.*“⁴⁹ Zato uherská 20. honvédská pěší divize utrpěla velké ztráty. Dne 20. července se útočníkovi podařilo zmocnit vrcholu Monte San Michele, ale následujícího dne ho obránci dobyli zpět a italská strana byla zatlačena zpět až k úpatí. Během 25. a 26. července Italové dobyli některé úseky na Krasu, které se jim ale nepodařilo udržet. Následně bitva vyvrcholila 26. července, kdy se útočníkovi podařilo dobýt rakousko-uherské postavení u Vermeigliana a Selzu, a poté vzhledem k vyčerpání a ztrátám obou stran intenzita bojů opadla.

Na severním křídle fronty kolem Krnu byly rakousko-uherské jednotky nuceny ustoupit k vrcholu Pragu⁵⁰. Od 25. července a do poloviny srpna zde boje utichly. Od 30. července se Italové snažili neúspěšně zaútočit na opěrné body obrany Borojevičovy 5. armády.

Ačkoliv se rakousko-uherské velení snažilo na sočskou frontu přivádět další zálohy a přeskupovat obranu, ztráty z obou bitev se nepodařilo nahradit. Stav italských sil byl dvojnásobný oproti Borojevičově 5. armádě, která měla nyní k dispozici 12 divizí a 643 dělostřeleckých hlavních. Rekonstrukce zničených obranných postavení byla v tvrdém vápenci Krasu obtížná. Jediné pozitivum, kterého se podařilo dosáhnout, bylo zvýšení dělostřeleckých baterií přibližně o jednu čtvrtinu.⁵¹

⁴⁹ Fučík, Josef – Pavlík, Marek: „*Sočská fronta 1915-1917*“, Elka press, Praha 2008, s. 36.

⁵⁰ Prag 2 068 m.

⁵¹ Fučík, Josef: „*Na sklonku monarchie. 28. pěší pluk 1850-1918.*“, in: „*Pražské děti*“, 300 let od založení 28. pěšího pluku, sborník příspěvků, uspoř. Ivan Šedivý, Praha 1998, s. 81. Fučík, Josef: „*Soča (Isonzo) 1917 [Bojiště českých dějin]*“, Paseka, Praha-Litomyšl 1999. Fučík, Josef – Pavlík, Marek: „*Sočská fronta 1915-1917*“, Elka press, Praha 2008. Šedivý, Ivan: „*Češi, české země a Velká válka 1914-1918*“, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2001, s. 127.

1.5.3 Třetí sočská bitva (18. říjen - 4. listopad 1915)

Po třídním dělostřeleckém ostřelování zaútočila italská 3. armáda 13. a 14. října na Monte San Michele. Po oba dny byl vrchol pod palbou granátů italského dělostřelectva a následujícího dne zaútočila pěchota. 18. října se už bojovalo na celém pásmu sočské fronty, od Krnu až k Panzanskému zálivu. Zpočátku zaútočily italské divize opakovaně u Krnu, Tolminu a Plavy, na Mrzlim vrhu⁵², u Kanalu, na gorickém předmostí, u Gorice a Montfalcone. Přesto Italové dokázali dosáhnout pouze malých územních zisků.

Na planině Krasu zaútočily čtyři italské brigády ve 2 km pásmu mezi Monte San Michele a San Martinem del Carso, kde boje trvaly až do 3. listopadu. Prolomit rakousko-uherskou obranu se italskému útočníkovi nezdařilo, i když se do ní na několika místech podařilo proniknout. Do bojů se poprvé zapojilo i italské letectvo napadající rakousko-uherskou pozemní obranu.⁵³

1.5.4 Čtvrtá sočská bitva (10. listopad - 14. prosinec 1915)

Po dosavadních vojenských neúspěších se gen. Cadorna, kritizovaný italskými politiky, snažil dosáhnout významného úspěchu za každou cenu, a proto tato čtvrtá bitva byla také zvaná bitvou parlamentní. Vyčerpané síly 3. armády byly vystřídány novými divizemi a počty vojsk doplněny. Celkem tak stálo v pohotovosti 28 bojeschopných divizí. Na rakousko-uherské straně byly početní stavy stále kritické. Protože s příchodem zimy nebyly útočné operace na horním toku Soče možné, soustředily se tak italské polní síly na pásmo od Plavy k Montfalcone. Společně se silnou dělostřelbou začala 9. listopadu italská pěchota útočit na celou severovýchodní část obrany Krasu a následně začaly vedlejší útoky u Tolminu a na Mrzlim vrhu a od Plavy k Podgoře.

Vrchol Monte San Michele byl opět bombardován a italské hlavní úsilí se soustředilo na San Martino. I přes tuto kritickou situaci se rakousko-uherským

⁵² Mrzli vrh 1 630 m.

⁵³ Fučík, Josef: „Soča (Isonzo) 1917 [Bojiště českých dějin]“, Paseka, Praha-Litomyšl 1999. Fučík, Josef – Pavlík, Marek: „Sočská fronta 1915-1917“, Elka press, Praha 2008. Šedivý, Ivan: „Češi, české země a Velká válka 1914-1918“, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2001, s. 127. Trenkler, Karel: „Válečné děje býv. pěst. pl. 21 čáslavského 1914-1919“, Praha 1936, s. 80. Wagner, Anton: „Der Erste Weltkrieg“, Wien 1981, s.111-112.

jednotkám podařilo udržet Monte San Michele ve svých rukou, jenž znamenal strategicky důležitý bod pro průnik ke Gorici, která se při obraně téměř proměnila v hromadu sutí.⁵⁴

1.5.5 Pátá sočská bitva (13. – 16. březen 1916)

S každým neúspěchem gen. Cadorny ve vojenském velení, stoupala i jeho nervozita. Proto se v 5. sočské bitvě zaměřil na výšiny mezi Lucinicem a Podgorou. První italské útoky vedly na rakousko-uherské obranné pozice u San Martina a Polazza. Obránci zde útočníky odrazili houževnatými protiztečemi. Italské jednotky se proto vrátily zpět na své pozice a rakousko-uherská strana dokázala opět uhájit gorické předmostí, jež bylo Italům stále více trnem v oku.⁵⁵

1.5.6 Šestá sočská bitva (4. – 16. srpen 1916)

Tato bitva znamenala jednu z nejkrvavějších bitev vůbec. Byla prvním italským úspěchem, při němž Italové dobyli Gorici, Monte San Michele a přední rakousko-uherskou linii u Doberda a Sabotina. *Comando supremo* věnovalo přípravě této bitvy velkou pozornost, což dokazuje fakt, že k obnovení bojů došlo až počátkem srpna. Boje v horách a na horním toku Soče byly přerušeny, neboť odtud bylo přesunuto sedm divizí, aby tak Italové mohli soustředit veškeré své síly na gorické předmostí. Jejich dělostřelectvo posílené minomety zde srovnalo vše se zemí. Italské seskupení sil na počátku bitvy „...tvořilo asi 20 pěších divizí, 2 jezdecké divize, 2 skupiny alpínů a asi 1 600 dělostřeleckých hlavních. Proti tomuto uskupení mohla rakousko-uherská obrana postavit 8 nedoplněných divizí a pouhými 580 dělostřeleckých hlavních.“⁵⁶

Po ukázkovém útoku u Selzu a Monfalcone, se Italové rozhodli udeřit na Monte

⁵⁴ Fučík, Josef: „Na sklonku monarchie. 28. pěší pluk 1850-1918.“, in: „Pražské děti“, 300 let od založení 28. pěšího pluku, sborník příspěvků, uspoř. Ivan Šedivý, Praha 1998, s. 81-82. Fučík, Josef: „Soča (Isonzo) 1917 [Bojiště českých dějin]“, Paseka, Praha-Litomyšl 1999. Fučík, Josef – Pavlík, Marek: „Sočská fronta 1915-1917“, Elka press, Praha 2008. Šedivý, Ivan: „Češi, české země a Velká válka 1914-1918“, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2001, s. 127. Wagner, Anton: „Der Erste Weltkrieg“, Wien 1981, s.112.

⁵⁵ Fučík, Josef: „Soča (Isonzo) 1917 [Bojiště českých dějin]“, Paseka, Praha-Litomyšl 1999. Fučík, Josef – Pavlík, Marek: „Sočská fronta 1915-1917“, Elka press, Praha 2008. Šedivý, Ivan: „Češi, české země a Velká válka 1914-1918“, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2001, s. 125-141. Wagner, Anton: „Der Erste Weltkrieg“, Wien 1981, s.160-161.

⁵⁶ Fučík, Josef – Pavlík, Marek: „Sočská fronta 1915-1917“, Elka press, Praha 2008, s.41-42.

San Michele a Gorici. Ten začal dělostřeleckým přepadem rakousko-uherského obranného pásma od Tolminu až k Jadranu. Ti obránci, kteří přežili, vyklidili gorické předmostí a vrátili se za řeku k městu. To se však taky dlouho neudrželo a 9. srpna ho obsadili Italové. Odtud se pokusili o další postup východním směrem, zastavili se však na druhém pásmu rakousko-uherské obrany.

Krvavé boje probíhaly i na planině Krasu. Italům se podařilo dobýt vrcholu Monte San Michele a pod Doberdem se snažili pokračovat dále na východ. Kvůli vysokým ztrátám a vyčerpáním záloh, byla nucena Borojevičova 5. armáda v noci na 10. srpna ustoupit a vyklidit Doberdo. 13. a 14. srpna se soustředěné italské síly snažily proniknout skrze provizorně zaujatou rakousko-uherskou obranu u Gorice a severní okraj Krasu, ale bezúspěšně. Dne 17. srpna útoky utichly v pravý čas, neboť krize v rakousko-uherské obraně byla nabíledni. I když Cadorna získal rozbořenou Gorici, Terstu se mu už dosáhnout nepodařilo.⁵⁷

1.5.7 Sedmá sočská bitva (14. – 19. září 1916)

Italské jednotky se v této bitvě snažily prolomit rakousko-uherskou obranu na planině u Doberda. Teprve po zlepšení zářijového počasí a vzduché hladiny Soče, mohlo italské dělostřelectvo začít nový útok. Italská palba přešla 14. září v masové bombardování celého jižního úseku fronty od údolí Vipavy až k Jaderskému moři.

K podobné situaci došlo i na horním toku Soče, u Plavy a východně u Gorice. Prudké boje trvaly do 17. září, v nichž byl útočník úspěšně odražen u Lokvice, Opatje Sela a Nova Vasi a v nichž dosáhl jen nepatrného územního zisku u Iamiana. Situace na bojišti zůstala téměř nezměněna.⁵⁸

⁵⁷ Fučík, Josef: „*Soča (Isonzo) 1917 [Bojiště českých dějin]*“, Paseka, Praha-Litomyšl 1999. Fučík, Josef – Pavlík, Marek: „*Sočská fronta 1915-1917*“, Elka press, Praha 2008. Šedivý, Ivan: „*Češi, české země a Velká válka 1914-1918*“, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2001, s. 130. Wagner, Anton: „*Der Erste Weltkrieg*“, Wien 1981, s.162.

⁵⁸ Fučík, Josef: „*Osmadvacátníci. Spor o českého vojáka I. světové války*“, Mladá fronta, Praha 2006. Fučík, Josef – Pavlík, Marek: „*Sočská fronta 1915-1917*“, Elka press, Praha 2008. Šedivý, Ivan: „*Češi, české země a Velká válka 1914-1918*“, Lidové noviny, Praha 2001, s. 131. Wagner, Anton: „*Der Erste Weltkrieg*“, Wien 1981, s.163.

1.5.8 Osmá sočská bitva (9. – 12. říjen 1916)

Po osmidenní dělostřelecké přípravě byl zahájen italský útok na planině Doberda a v jižní části údolí Vipavy. Italská strana před zahájením bitvy přeskupila svá vojska a snažila se o lepší součinnost mezi pěchotou a dělostřelectvem. Do boje nasadila 2. a 3. italská armáda 14 divizí, což byla velká koncentrace sil v poměrně malém pásmu (cca 12 km). Cadorna nechal rozšířit mylnou zprávu o tom, že povede hlavní úder na východ od Gorice, ale ve skutečnosti zamýšlel zaútočit na pásmo od San Peteru (Šempeter) k pobřeží. Počátek bojů byl rušen hustým deštěm a mlhou. Proto až 8. října vyrazili Italové po ranní dělostřelbě opět do boje. *„Hlavní úder 2. armády byl veden do prostoru Rožne doliny (Rosental, Val di Rose). Tuhé boje zde trvaly po dva dny a útočník v nich postoupil do hloubky jednoho kilometru a v šířce asi půldruhého kilometru.“*⁵⁹

Dále se Italům podařilo proniknout na planinu Krasu u Lokvice u Opatje Sela a Nova Vasi, kde po ústupu 20. honvédské pěší divize nastal kritický stav, ale postupujícího nepřítele se podařilo odrazit a zabránit tak průlomů obrany. Potíže nastaly i u Iamiana a východně od Doberdského jezera, kde díky protiztečím byl útočník vytlačen do svého výchozího postavení. 11. října byl italský útok soustředěn u Hudi logu a Lukatiče. Přední obranné postavení u Nova vasi bylo tímto ztraceno.

Další pokusy probíhaly podél silnice z Opatje sela do Konstanjevice. Díky houževnatému odporu rakousko-uherských obránců se italský úspěch nekonal. Rakousko-uherské armádní zálohy byly spotřebovány a tak se u Borojevičovy 5. armády vytvářel pocit bezvýchodnosti. V této kritické chvíli se po nových italských pokusech o útok situace zlomila. Italské velení velelo stáhnout se zpět, pod ochranou dělostřelbou.⁶⁰

1.5.9 Devátá sočská bitva (31. říjen – 4. listopad 1916)

Boje této bitvy probíhaly v podstatě v prostorech předchozí bitvy. Tentokrát se do bojů zapojily i italské letouny a zaútočily na Dutovlje, Sežanu a zámek Miramare.

⁵⁹ Fučík, Josef – Pavlík, Marek: „Sočská fronta 1915-1917“, Elka press, Praha 2008, s. 44.

⁶⁰ Fučík, Josef: „Osmadvacátníci. Spor o českého vojáka I. světové války“, Mladá fronta, Praha 2006. Fučík, Josef – Pavlík, Marek: „Sočská fronta 1915-1917“, Elka press, Praha 2008. Nowak, Karl Bedřich: Pád dvou císařství (Chaos)“, Praha 1931, s. 798-799. Šedivý, Ivan: „Češi, české země a Velká válka 1914-1918“ Lidové noviny, Praha 2001, s. 131-132. Wagner, Anton: „Der Erste Weltkrieg“, Wien 1981, s.163.

Následujícího dne se silám 2. armády na planině Krasu podařilo prorazit rakousko-uherské obranné postavení. Na severním okraji Krasu a podél silnice z Opatje sela do Kostanjevice pronikli Italové hlouběji do obrany jižně od Bilje (Biglie), u Kostanjevice a Hudi logu, kam do tohoto prostoru v noci na 2. listopadu dorazil rakousko-uherský VII. sbor s osmi prapory 28. pěší divize a 44. střelecké divize, kterým se podařilo útočníka zatlačit zpět k západu. Italská 45. pěší divize využila následného oslabení těchto rakousko-uherských sil a probila se na Fajti hrib⁶¹.

Vrcholem 9. sočské bitvy byl zásah 17. pěší divize VII. sboru, která dokázala v pravou chvíli zastavit postupující Italy u Kostanjevice. Nápor útočníka ale neutuchal a proto sem velitelství 5. armády následujícího dne soustředilo necelých sedm pěších praporů a současně 28. pěší divize byla posílena 21. a 47. pěším plukem.

Posledním italským pokusem o proražení k Selu byl 4. listopadu útok italského XIII. sboru, který byl protivníkem odražen. Během této bitvy se Italům podařilo proniknout do hloubky asi 3, 5 kilometru za původní přední okraj rakousko-uherských pozic, ale byl to jen dílčí úspěch, který nepřinesl vysněný průnik do hloubky rakouského území.⁶²

1.5.10 Desátá sočská bitva (12. květen – 5. červen 1917)

Po 9. bitvě nastalo nevlídné podzimní počasí, které přerušilo na Soči veškeré operace většího charakteru a s příchodem zimy všechna činnost a palby utichly. Příchod jara umožnil, aby *Comando supremo* vytvořilo souvislou ofenzivní sestavu přibližně v délce 65 km, od Krnu po Panzanský záliv a tak 36 divizí bylo připraveno udeřit. „...Úkol, vést hlavní úder na jihu, byl svěřen nejsilnější 3. armádě vévody z Aosty; ve středu fronty hrozila nově vytvořená gorická armáda generála Capella, na severu bylo pásmo 2. armády, od níž se tentokrát nepředpokládala aktivnější ofenzivní činnost.“⁶³ Rakousko-uherské vrchní velení se snažilo soustředit na planinu Krasu nepočetné zálohy, přijíždějící po revolučním rozkladu ruské armády z východní fronty.

⁶¹ Fajti grib 432 m.

⁶² Bauer, Ernst: „*Der Löwe vom Isonzo. Feldmarschall Svetozar Borojevič de Bojna*“, Graz - Wien - Köln 1985. Fučík, Josef: „*Na sklonku monarchie. 28. pěší pluk 1850-1918.*“, in: „Pražské děti“, 300 let od založení 28. pěšího pluku, sborník příspěvků, uspoř. Ivan Šedivý, Praha 1998, s. 82. Fučík, Josef: „*Osmadvacátníci. Spor o českého vojáka I. světové války*“, Mladá fronta, Praha 2006. Fučík, Josef – Pavlík, Marek: „*Sočská fronta 1915-1917*“, Elka press, Praha 2008, s. 45. Nowak, Karl Bedřich: *Pád dvou císařství (Chaos)*, Praha 1931, s. 798-799. Šedivý, Ivan: „*Češi, české země a Velká válka 1914-1918*“ Lidové noviny, Praha 2001, s. 131-132. Wagner, Anton: „*Der Erste Weltkrieg*“, Wien 1981, s.163.

⁶³ Šedivý, Ivan: „*Češi, české země a Velká válka 1914-1918*“ Lidové noviny, Praha 2001, s. 133.

Italské baterie začaly dělostřelbou na obranné pásmo rakousko-uherského XVII. sboru na Bajnšicích následně vystupňovanou na bubnovou palbu. „V poledne 14. května se pokusila italská pěchota zaútočit na postavení obránce u Plava, Zagory, Monte Santa a Prevaly (336 m), jakož i na výšiny táhnoucí se od Vipavy ke Kostanjevici. Současně Italové udeřili též u Hudi logu a Iamiana.“⁶⁴ Pod Bajnšicemi, na úpatích Kuku⁶⁵ a Vodice⁶⁶ utrpěli Italové těžké ztráty a rakousko-uherská obrana je zatlačila zpět do výchozích pozic, podobně tak i u Sveté Gory. Útoky a boje se stupňovaly až do 23. května, ale Cadornovi se průlom opět nezdařil.

Po krátké odmlce se Italové koncem května pustili do všeobecného útoku od Plavy až k Jadranu. Podařilo se jim proniknout do rakousko-uherské obrany u Kostanjevice, ale nedokázali se zde udržet. Jediným ziskem byly slabě obsazené úseky mezi Lukatičem a Iamianem. Tímto byl rakousko-uherský XXIII. sbor rozdělen a obranná linie se začala trhat na kusy. Ale útočník nevydržel toto extrémní nasazení sil a proto v noci na 27. května přešly italské jednotky do obrany. Italové se zastavili na dvou dobytých úsecích – u Plavy a Zagory a mezi Hudi logem a pobřežím. V tuto chvíli gen. Borojevič pohotově přeskupil 5. armádu a protiútokem z Hermady 5. června dobyl Italy těžce vybojované úseky zpět. Takovýto nečekaný protiútok znamenal ukončení bitvy a zároveň byl těžkou ranou pro italské velení.⁶⁷

1.5.11 Jedenáctá sočská bitva (18. srpen -13. září 1917)

Jednalo se o poslední italský pokus o průlom rakousko-uherské fronty. Tuto bitvu opět zahájilo dělostřelectvo ničivou palbou po celé délce fronty, od Mrzli vrhu až k Jadranu. Nato zaútočily italské (i spojenecké) letouny na velitelská stanoviště rakousko-uherských sborů ve snaze ochromit je. Dne 19. srpna se pokusily italské divize o přechod Soče mezi Selem a Desklemi (Descla) a o proniknutí na náhorní planinu Banjšic. Italské dělostřelectvo bombardovalo celou hloubku banjšické planiny,

⁶⁴ Fučík, Josef: „Soča (Isonzo) 1917 [Bojiště českých dějin]“, Paseka, Praha-Litomyšl 1999, s. 82.

⁶⁵ Kuk 611 m.

⁶⁶ Vodice 651 m.

⁶⁷ Bauer, Ernst: „Der Löwe vom Isonzo. Feldmarschall Svetozar Borojevič de Bojna“, Graz - Wien - Köln 1985. Fučík, Josef: „Osmadvacátníci. Spor o českého vojáka I. světové války“, Mladá fronta, Praha 2006. Fučík, Josef: „Soča (Isonzo) 1917 [Bojiště českých dějin]“, Paseka, Praha-Litomyšl 1999. Fučík, Josef – Pavlík, Marek: „Sočská fronta 1915-1917“, Elka press, Praha 2008. Šedivý, Ivan: „Češi, české země a Velká válka 1914-1918“, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2001, s. 133. Trenkler, Karel: „Válečné děje býv. pěst. pl. 21 čáslavského 1914-1919“, Praha 1936, s. 52. Wagner, Anton: „Der Erste Weltkrieg“, Wien 1981, s. 266-267.

kam se do nitra tlačily útočné sledy pěchoty. V následujících dnech se stále více prosazovala italská početní a palebná přesila. Ve dnech 21. a 22. srpna se na Banjšicích soustředilo už třináct italských brigád. Italskému útočnickovi se podařilo dobýt dominanty Jelenik⁶⁸ a Golek⁶⁹, zatímco rakousko-uherské jednotky ustupovaly k Čepovanskému údolí. Opět se italskému velení vymstilo plýtvání silami a doplatilo na své brutální vedení hromadných čelních úderů, jak zde ukázkově předvedl gen. Capello, velitel 2. armády. Proto italská strana, než dokázala útok dovést do zdárného konce, 25. srpna vykrvácela své síly.

V této chvíli ale bitva ještě neskončila. Na Monte San Gabrielu⁷⁰, na „hoře smrti“, se stále bojovalo a nakonec její vrchol zůstal v italských rukou. Následně přešly rakousko-uherské divize XXIII. sboru s podporou dělostřelectva do protiútoků, vedeného od Hermady podél jižního úpatí Krasu, a podařilo se jim dobýt zpět přední úseky obrany (kromě části území u Sela), které ztratily po vlastním ústupu. Italové dokázali vybojovat planinu Bajnšic, Selo, Svetu Goru a Fajti Hrib.⁷¹

„Jedenáctou bitvou skončil více než dvouletý zápas v povodí Soče, sestávající z jedenácti bitev, nekonečných dní neustálého napětí a života pod neutuchající dělostřeleckou palbou. (...) Po prvních zkušenostech přestali myslet na vítězství či porážku, jejich mysl se upínala k jedinému – jak přežít. Tento prostý pocit je nutil k velkým výkonům v boji, ale později přivedl též k poznání, že i na druhé straně fronty jsou lidé, sdílející stejné myšlenky.“⁷²

1.5.12 Dvanáctá sočská bitva a průlom italské fronty u Kobaridu (Caporetta)

Dosavadní měřítko války masových armád byla překročena díky velkým ztrátám živých i materiálních sil. Rakousko-uherské velení bylo nuceno hledat strategické řešení krizové situace, neboť se v těchto pozičních bitvách ukázalo, že už není možné déle odolávat neustálému tlaku mocnějšího italského protivníka.⁷³

⁶⁸ Jelenik 787 m.

⁶⁹ Golek 821 m.

⁷⁰ Monte S. Gabriel (Škabriel) 646 m.

⁷¹ Bauer, Ernst: „Der Löwe vom Isonzo. Feldmarschall Svetozar Borojevič de Bojna“, Graz - Wien – Köln 1985. Fučík, Josef: „Osmadvacátníci. Spor o českého vojáka I. světové války“, Mladá fronta, Praha 2006. Fučík, Josef: „Soča (Isonzo) 1917 [Bojiště českých dějin]“, Paseka, Praha-Litomyšl 1999. Fučík, Josef – Pavlík, Marek: „Sočská fronta 1915-1917“, Elka press, Praha 2008. Šedivý, Ivan: „Češi, české země a Velká válka 1914-1918“, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2001, s. 137-141.

⁷² Fučík, Josef: „Soča (Isonzo) 1917 [Bojiště českých dějin]“, Paseka, Praha-Litomyšl 1999, s. 112-113.

⁷³ Bauer, Ernst: „Der Löwe vom Isonzo. Feldmarschall Svetozar Borojevič de Bojna“, Graz - Wien – Köln 1985. Fučík, Josef – Pavlík, Marek: „Sočská fronta 1915-1917“, Elka press, Praha 2008. Fučík, Josef:

Již od desáté sočské bitvy postupně krystalizovala idea protiofenzivy ze severního úseku sočské fronty. Tato operace se nakonec proměnila v druhou největší a jednu z neúspěšnějších operací první světové války. Rakousko-uherské velení totiž předpokládalo, že nejlepší obranou bude protiútok na nepřítele, a proto je třeba převzít strategickou iniciativu. Předpokladem zdárné ofenzivy mělo být její uskutečnění na Soče, protože by byla doprava sil a prostředků na tyrolskou frontu velmi obtížná. A nakonec bylo také třeba k dosažení úspěchu vytvořit nové, neopotřebované úderné seskupení sil, neboť sočská armáda by na provedení úderu nestačila. Proto se AOK obrátilo o pomoc na své německé spojence. Německé velení této prosbě, i přes těžké boje u Verdunu, vyhovělo. Dočasně vyčlenilo šest pěších divizí a několik dělostřeleckých jednotek, které byly doplněny pěti rakousko-uherskými divizemi, a z nich pak byla vytvořena 14. armáda. Té velel německý generál Otto von Below. Toto uskupení se mělo pokusit o průlom do italského vnitrozemí. K němu by se připojily rakousko-uherské síly ze střední a jižní části sočské fronty, nyní uskupené do 1. a 2. sočské armády, kterým i nadále měl velet Borojevič.⁷⁴ Ofenziva byla pečlivě připravena a zabezpečena po materiální stránce. Below se snažil nenechat nic náhodě a získal důležité zprávy o italských postaveních.

K provedení těchto záměrů byl vybrán horský terén mezi Bovcem (Plezzo, Flitsch) a Tolminem, který bránila italská 2. armáda. Caporetto, několik kilometrů za frontou na Soče ležící cíl operace, byl přirozenou spojnicí fronty na obou křídlech – u Bovce a u Tolminu. Německá 14. armáda Otty von Below, posílená rakousko-uherskými divizemi, se postupně přemístila do nástupových prostorů mezi oběma městečky. Čtyři skupiny (od severu) Krauss, Stein, Berrer, Scotti tvořily tuto 14. armádu. Na pravém boku měla rakousko-uherskou 10. armádu a na levém (na středním a jižním úseku sočské fronty) měla dvě sočské armády, na něž byla dosavadní jediná armáda rozčleněna.⁷⁵

Dne 24. října okolo druhé hodiny ráno byla zahájena spojenecká ofenziva nasazením plynů v kotlině Bovce podél Soče a to za mlhavého počasí, což bylo ku

„Osmadvacátníci. Spor o českého vojáka I. světové války“, Mladá fronta, Praha 2006. Fučík, Josef: „Piava 1918“, Havran, Praha 2001. Fučík, Josef: „Soča (Isonzo) 1917 [Bojiště českých dějin]“, Paseka, Praha-Litomyšl 1999. Galandauer, Jan: „Karel I. Poslední český král“, Praha 1998. Kraft von Delmensingen, Konrad: Der Durchbruch am Isonzo“, Teil I: Die Schlacht von Tolmein und Flitsch, Oldenburg – Berlin 1926, s. 52-53. Rauchensteiner, Manfred: „Der Tod des Doppeladlers. Österreich-Ungarn and der Erste Weltkrieg“, Graz – Wien – Köln 1993. Rauchensteiner, Manfred: „Waffentreue. Die 12. Isonzoschlacht 1917“, Wien 2007. Šedivý, Ivan: „Češi, české země a Velká válka 1914-1918“ Lidové noviny, Praha 2001. Váchal, Josef: „Malíř na frontě. Soča a Itálie 1917-1918“, Praha 1929. Wagner, Anton: „Der Erste Weltkrieg“, Wien 1981, s. 266-267. Warner, Philip: „První světová válka“, Oldag, Ostrava 1997.

⁷⁴ Fučík, Josef – Pavlík, Marek: „Sočská fronta 1915-1917“, Elka press, Praha 2008.

⁷⁵ Šedivý, Ivan: „Češi, české země a Velká válka 1914-1918“ Lidové noviny, Praha 2001, s. 137-138.

prospěchu rychle pronikajícimu útočníkovi. Po šesté hodině se přidala i těžká dělostřelba, která postupně zesilovala. V údolích ležela stále mlha, přes hřebeny se hnala sněhová vánice. Po dokončení dělostřelecké přípravy, vyrazila u Bovce na pravém křídle 14. armády skupina Krauss. Již okolo desáté hodiny se podařilo „*Úderné čelo 22. střelecké divize, 26. střelecký pluk ve spolupráci s praporem 3. střeleckého pluku, prorazilo okolo 10. hodiny prvním náběhem přední italskou linii při východním okraji Bovce.*“⁷⁶ Ve večerních hodinách bylo bez zvláštního boje v rukách divize druhé i třetí italské postavení a 43. střelecká brigáda postupovala k obci Saga. I když se ostatním částem sboru (např. u Rombonu) příliš nedařilo, byla cesta na západ otevřena.

Steinova centrální skupina neměla tolik štěstí. „*Její nejsevernější, 3. horská brigáda (50. pěší divize) postupovala proti Kozljaku⁷⁷ a Krnu jen s nejvyšším vypětím, a to i díky boční podpoře 55. pěší divize Kraussova sboru. Větší úspěch vybojovala 15. horská brigáda, jež u Mrzlého vrhu prorazila italská postavení a během dne postoupila na západ až k Ladře, přibližně 2,5 kilometru jihovýchodně od Kobaridu.*“⁷⁸ Ovšem rozhodující průlom celé operace se povedl německé 12. pěší divizi v údolí Soče. Už okolo 8. hodiny vtrhl německý 63. pěší pluk do předních italských postavení a navzdory kulometné palbě pokračoval dále a dobyl i druhé obranné postavení. Nedlouho po poledni postupovaly oddíly 63. pěšího pluku k Idersku a obsadily mosty přes Soču, kde navázaly kontakt s 23. pěším plukem divize u Ladry. Většina 12. divize se drala rychle ke Caporettu, ale jeden prapor německého 23. pěšího pluku se obrátil k jihu, aby tak zajistil levý bok divize zablokováním cesty Idersko – Luico u Golobi. Přibližně ve 3 hodiny odpoledne padlo Caporetto, který byl 15 kilometrů v italském týlu. 12. divize se dále posunula o čtyři kilometry na západ ke Staremu Selu a Credě, odkud zajistila v údolí Natisone (Nadiže) svůj levý bok. Díky postupu 12. pěší divize bylo již první den rozhodnuto o úspěchu celé operace.

Na hřebenech Kolovratu bojoval Alpský sbor, po jeho levém boku útočila německá 200. divize, dále Scottiho skupina, která se probojovala do prvního italského postavení u Sela a do druhého u Globočaku.

Nyní bylo potřeba dokončit ofenzivu až dokonce a pronásledovat italského nepřítele. 216. pěší brigáda se stále ještě potýkala s nepřítelem u Vratni Vrhů a zůstávala tak pozadu za ostatními jednotkami. 217. pěší brigáda divize *Edelweiß*⁷⁹ se stáhla k Uccai, kdežto 22. střelecká divize se u Sagy stočila na jihozápad. V pozicích u

⁷⁶ Tamtéž, s. 138.

⁷⁷ Kozljak 1 602 m.

⁷⁸ Tamtéž, s. 138.

⁷⁹ Tyto alpské jednotky měly ve znaku alpskou protěž – odtud název *Edelweiß*.

Golobi a údolí Natisone držela německá 12. divize ústí průlomů otevřených, zatímco v jejím týlu proudily další jednotky skupin Krauss a Stein. „Následujícího dne se císařskými střelci 22. střelecká divize podařilo obsadit hlavní vrchol Stolu. Zatímco 3. pluk císařských myslivců (divize Edelweiß) dobyl západně od Stolu zuřivě bráněný italský opěrný bod na Punta di Montemaggiore, na němž se sbíhaly všechny tři linie nových italských pozic, vstoupila 98. brigáda císařských střelců do stejnojmenné, jižněji položené obce. Alpský sbor se po bojích u Monte Matajur a kóty 1 029 obrátil na jih, rovnoběžně s Natisonským údolím, kde spolu s částmi německé 12. divize a německé 200. divize zastihl nepřítele mezi Vernassem a Azzidou.“⁸⁰ Den nato je posílila německá 26. divize a společně vyrazily do rovinatého terénu před Udine, aby ho 28. října dobyly. Po pádu Punta di Montemaggiore Cadorna pochopil, že je další odpor marný a zavelel ústup italských jednotek za řeku Tagliamento. Když se začaly italské sbory rychle stahovat do vnitrozemí, postupně se k ofenzivě připojily i sbory 2. a 1. sočské armády. Již čtvrtý den této bitvy ukázal, jak hrozivá je 160 kilometrů široká mezera v italské frontě.

29. října postupovaly divize 14. armády - skupina Stein, Hofacker (náhradil, Berrera, jenž padl) k Tagliamentu. Zbytky italské 3. a 2. armády mezi Udine a pobřežím se rychle stahovaly před útokem 1. a 2. sočské armády. Hrozilo totiž nebezpečí, že se rakousko-uherským jednotkám podaří Itálii zcela odříznout od mostů u Codroipa a Latisany, ale po urputných bojích 30. 31. října se jim podařilo dostat za řeku. Když 14. armáda ovládla celý prostor před Tagliamentem, pokusila se o násilný přechod řeky. První, kdo 2. listopadu uspěl, byli Bosňáci IV. praporu 4. bosenskohercegovinského pluku u Cornina. Přes noc a následující den se k nim připojila 55. pěší divize Kraussova sboru a Steinův sbor.

„5. listopadu vydal Cadorna rozkaz k ústupu za Piavu, a to umožnilo i Borojevičovi vojskovému uskupení Tagliamento překročit.“⁸¹ Dne 10. listopadu německá 14. a 1. a 2. sočská armáda pronásledovala prchajícího italského nepřítele až k Piavě, ale žádné vážné pokusy o přechod řeky se nekonaly. Kraussova skupina se snažila o dobytí masivu Grappy a Conrad se snažil ovládnout prostor u Asiaga, avšak bez žádných větších výsledků. Proto 2. prosince dal císař Karel⁸² rozkaz k zastavení ofenzivy.

⁸⁰ Šedivý, Ivan: „Češi, české země a Velká válka 1914-1918“ Lidové noviny, Praha 2001, s. 139.

⁸¹ Šedivý, Ivan: „Češi, české země a Velká válka 1914-1918“ Lidové noviny, Praha 2001, s. 141.

⁸² Karel I. převzal již 2. prosince 1916 vrchní velení nad armádou a 1. března 1917 odvolal velitele generálního štábu Conrada von Hötendorfa. Chtěl se tím vyhnout podobnému vývoji jako u německého spojence, kde válečnou politiku řídili především generálové Paul von Hindenburg a Erich Ludendorff, přičemž vliv císaře

Na Piavě se italská fronta zkrátila jen na 130 kilometrů. Italská armáda, otřesená průlomem fronty u Caporetta, měla za obranu bariérou Piavy a opevnění v horách Monte Grappy dostatek času připravit se na nadcházející boje. K tomu jí přispěly svou vydatnou materiální pomocí i svým vojskem⁸³ dohodové země, neboť operace mezi Sočou a Piavou přinesla Italům těžké ztráty. „...od 24. října do 10. listopadu měli Italové 10 000 padlých, 30 000 raněných a 293 000 zajatých vojáků a ztratili 3 150 děl a 1 732 minometů. Ztráty spojenců nejsou přesně známy: do zastavení ofenzivy činili přibližně 70 000 mužů.“⁸⁴ Jedním z možných důvodů, proč nedokázali německo-rakousko-uherské jednotky Italy za Piavou „dorazit“, byly nevybudované zásobovací linie, nedostatek munice a materiálu a také celková únava, způsobená boji v těžkých klimatických podmínkách.⁸⁵

1.6 Předválečná italská militarizace povodí Tagliamenta

Již před první světovou válkou bylo celé povodí řeky Tagliamento opevňováno italskou armádou. Toto opevňování v celé oblasti čítalo okolo 40 objektů, soustředěných podél hlavního vodního toku Furlanska. Byl to vrcholný obranný státní projekt, jehož cílem bylo vytvořit stabilní obranný nárazník podél italských hranic. Furlanské pevnosti byly vybudovány v průběhu prvních patnácti let 20. století, což se dělo se zpožděním v porovnání s rakousko-uherskou infrastrukturou či s ostatními italskými základnami. Nicméně rozhodující strategický cíl musel být dokončen. Šlo o „uzamčení furlanské brány“, která byla z historického i etnického hlediska oblastí stýkání románského, slovanského a germánského etnika, ale především místem, kudy byly vedeny útoky jak severovýchodním, tak i jihozápadním směrem.⁸⁶

Viléma II. nebyl tak velký. Před Karlovým nástupem k moci, bylo Rakousko-Uhersko závislé na vrchním velení německé říše. Karel chápal bezvýchodnost situace Ústředních mocností. Po nástupu na trůn 1916 se pokusil stabilizovat rozklíženou monarchii a ve snaze uzavřít separátní mír hledal kontakty ke Spojencům, což překazil G. B. Clemenceau v dubnu 1918 (Sixtova aféra).

⁸³ Před průlomem u Kobaridu podporovala Francie a Velká Británie Itálii svými kanóny. Později, aby se v lednu 1918 italská armáda dokázala udržet na Piavě, vyslala jí Francie na pomoc 2 divize, Velká Británie 1 divizi a USA 1 pluk. Po materiální stránce to byla především strava a zbraně.

Fučík, Josef: „Piava 1918“, Havran, Praha 2001, 203-216 a 269.

⁸⁴ Šedivý, Ivan: „Češi, české země a Velká válka 1914-1918“ Lidové noviny, Praha 2001, s. 141.

⁸⁵ Šedivý, Ivan: „Češi, české země a Velká válka 1914-1918“ Lidové noviny, Praha 2001. Fučík, Josef – Pavlík, Marek: „Sočská fronta 1915-1917“, Elka press, Praha 2008.

⁸⁶ Fučík, Josef: „Piava 1918“, Havran, Praha 2001.

Pascoli, Marco: „La Battaglia del Monte Ragogna [e lo sfondamento del Tagliamento a Cornino]“, Gaspari editore, Udine 2004. Pascoli, Marco: „Le Grande Guerra nel Friuli Collinare [Le vicende del Primo conflitto mondiale tra Ragogna, Forgaria nel Friuli e san Daniele del Friuli]“, Tipografia Menini, Spilimbergo 2007. Pascoli, Marco – Vazzaz, Andrea: „I Forti e Il sistema difensivo del Friuli“, Gaspari editore, Udine 2005.

Zařízení bylo několik typů (od těžkých opevnění po méně odolné lehčí pozice), které byly navrženy dle rozkazů italských velitelů a které měly být vojensky využity v boji proti očekávané rakousko-uherské hrozbě. Tato hrozba byla stále aktivní bez ohledu na existenci Trojspolku, neboť rivalita mezi Itálií a habsburskou monarchií nikdy neochabla. Silné iredentistické hnutí, odkaz Risorgimenta, charakterizovalo politické a sociální tendence tehdejší doby. Území, zahrnující městečka Forgariu, Ragognu, San Daniele a Pinzano, bylo určeno za klíčový uzel stálého opevnění. Monte Ragogna, izolovaná výšina o 512 metrech na levém břehu Tagliamenta, měla sama o sobě významnou taktickou hodnotu. Navíc v době, kdy byly větší přechody vodního toku umožněny jen několika mosty, zastávaly tehdejší pozemní komunikační sítě zásadní strategickou úlohu. Do tohoto prostoru vedla železnice Spilimbergo - Gemona, dále pak mosty u Pinzana (silniční) a Cornina (železniční), a později u Pontaiuby (pro vojenské účely). Tak se tato oblast stala základním kamenem vojenského operačního systému "středního Tagliamenta".

Roku 1908 italský generální štáb v čele s náčelníkem štábu generálem Salettou, nařídil výstavbu vhodného pevnostního komplexu u Pinzana a na Monte Ragogně. Během roku 1909 byla jádra opevnění vyzbrojena kanóny, v pozicích *barbeta baterie*⁸⁷, a každé z nich mělo děla ráže 149 mm, nazývané "*Ragogna Bassa*" (nižší) a "*Ragogna Alta*" (vyšší) nebo též "*del Cavallino*"⁸⁸. Tyto pevnostní body, umístěné na východním a západním okraji Monte Ragogni, pojímaly celkem osm kanónů, ale případně mohly být organizovány tak, aby byly schopny pojmout dvakrát tolik.⁸⁹

Za účelem zásobování pevnostního systému, se rozprostíraly na suťovitých svazích kopce směrem k Tagliamentu příkré válečné stezky pro muly⁹⁰. Několik hlubokých spojujících zákopů, hnízda kulometů, jámy, reduty a bunkry, doplňovaly opěrné body.

V okolí Pinzana, na Col Colàt (280 m), bylo roku 1909 vybudováno důležité opevnění pro čtyři děla ráže 149 mm se skladištěm střeliva, barbetami a přístupovou

⁸⁷ Na válečných lodích to byly okrouhlé otočné plošiny jako nosné fundamenty těžkých děl, které měly po obvodu velmi silnou pancéřovou hráz (později zv. *barbetový věnec* či *barbetový límec*). Byl to výsledek snah umístit těžké dělostřelectvo mimo pancéřovanou baterii a kasematu, ve snaze umožnit dělům dosažení širokého odměru a vysokého náměru. Inspirací byla pozemní pevnostní děla, která stála za kamenito-hliněným parapetem, případně páčila skrze střílnu v tomto parapetu. U pozdějších typů pevnostních i lodních se dělo ku ošetření a nabití sklápělo nebo spouštělo pod *barbetovou plošinu* - do *barbetového koše* a před výstřelem se opět zvedalo nad ni.

⁸⁸ „Koníček“ - z pohledu shora mělo opevnění tvar podkovy.

⁸⁹ Pascoli, Marco - Vazzaz, Andrea: „*I Forti e Il sistema difensivo del Friuli*“, Gaspari editore, Udine 2005, s. 137-144.

⁹⁰ Těch využívala italská armáda více než koní.

cestou.⁹¹ Zároveň byla zahájena práce na několika silnicích (jako např. rozšíření silnice „Regina Margherita“ ve Val d'Arzino nebo příkré stezky pro muly na Monte Cuar), jež byly velkým přínosem pro místní obyvatelstvo, ale které byly především určeny k zajištění spolehlivých komunikací ve vojenském prostoru.

Úloha, kterou hrálo předmostí Ragnoni v předválečných letech, byla odhalena postojem Rakouska-Uherska ještě před konfliktem. To zorganizovalo propracovanou špionážní službu, zaměřenou na shromažďování co nejvíce informací jak jen to bylo možné, se zaměřením na italské obranné pokusy. Dva případy rakousko-uherských zpravodajských operací byly prokázány mezi lety 1913 a 1914, z nichž ten druhý skončil usvědčením agenta, Vittoria M. z Benátek⁹², který byl zatčen *Reali Carabinieri* - italskou vojenskou policií, za podezřelých okolností na Monte Ragnone.

1.7 V prvních letech konfliktu a bitva u Caporetta (1915 - 1917)

Furlanské území se stalo „válečnou zónou“ okamžitě po vyhlášení války rakousko-uherské říši. Frontová linie vedla od Karnských a Julských Alp podél řeky Soče až Jaderskému moři. Proto bylo furlanské stálé opevnění podél Tagliamenta vyloučeno z operací, které probíhaly mimo dosah jeho dělostřelectva.

Vrchní velení rozhodlo, aby byla odzbrojena téměř celá linie podél Tagliamenta. Posádky i s výzbrojí byly poslány na frontu, kde bylo jak mužstva, tak i munice více zapotřebí. Pevnosti Ragnona a Pinzano nebyly ušetřeny tohoto demobilizačního rozkazu a tak se proměnily na logistické základny.

Nicméně v prvních letech války došlo k rozkvětu několika komunikačních linek, určených k posílení potenciálních stálých opevnění: například mezi rokem 1915 a létem roku 1917 vybudovali Italové most u Pontaiuby, silnici podél stejnojmenného údolí, silnici z Cornina do Trasaghis, a pozoruhodnou síť stezek pro muly mezi hřebeny podhůří Karnských Alp. V roce 1916 byl dokončen opevňovací systém o třech liniích, který je do dneška stále znatelný na svazích Monte Ragnoni, z Colle del Castello u San Pietra až k Cimanu a to v době, kdy jej dokonce navštívil italský král, Vittorio

⁹¹Pascoli, Marco – Vazzaz, Andrea: „*I Forti e Il sistema difensivo del Friuli*“, Gaspari editore, Udine 2005, s. 135.

⁹²Není možné dohledat celé jméno výzvědného agenta. Rakušané se během okupace Furlanska snažili zamést stopy po špionáži a spisy, toho se týkající, odnesli z tribunálu v Udine.

Emanuele III. Kromě toho se město San Daniele stalo důležitým uzlem v zázemí a mělo k dispozici kasárny s několika vojenskými strukturami.

Už v srpnu 1917 generál Cadorna předvídal, co se bude dít o dva měsíce později a zamýšlel vytvořit taktické rezervní skupiny na předmostí Ragogni. Ale výsledek konce 11. sočské bitvy ho vyrušil a tak od projektu upustil.

Po průlomu fronty u Caporetta a následném nezadržitelném postupu rakousko-uherské a německé armády, musela být obranná linie na Tagliamentu co nejrychleji posílena. 30. října 1917 přední voj 14. rakousko-uhersko-německé armády prorazil obranné postavení u San Daniele a přišel do styku s vnějším okrajem posádek Ragogni a Cornina. Hrozilo nebezpečí obchvatu 3. italské armády směrem k jihu a 4. armády směrem k severozápadu. Výsledek války by se tak odehrál mezi mostem u Pinzana, Monte Ragognou a mostem u Cornina.⁹³

1.8 Bitva na Monte Ragogně (30. říjen - 3. listopad 1917)

Od 30. října až do 3. listopadu 1917 proběhlo jedno z nejdůležitějších střetnutí při ústupu italské armády – bitva na Monte Ragogně a průlom u Cornina - při kterém se bojovalo mezi Pinzanem, Ragognou a Forgariou.

Po dobytí města San Daniele 30. října se přibližně čtyři rakousko-uherské divize dostaly do blízkosti mostů u Pinzana a Cornina, jejichž obrana byla soustředěna okolo Monte Ragogni a říčního ostrůvku Clapàt.

Hřeben Monte Ragogni byl obsazen brigádou Bologna, praporem brigády Barletta a čtyřmi kulometnými rotami. Most u Cornina, výšinu Monte Prat, silnici do Peonis a planinu u Flagogni bránilo 1000 mužů brigády Genova a Siracusa, dále pak brigáda Lombardie a dva prapory brigády Lario.⁹⁴ Tyto jednotky byly začleněny do speciálního armádního sboru⁹⁵, který byl zřízen pod vedením generála Di Giorgia 26. - 27. října, v zájmu zachování strategického spojení mezi XII. sborem Carnia a 2.

⁹³ Pascoli, Marco: „*La Battaglia del Monte Ragogna [e lo sfondamento del Tagliamento a Cornino]*“, Gaspari editore, Udine 2004. Pascoli, Marco: „*Le Grande Guerra nel Friuli Collinare [Le vicende del Primo conflitto mondiale tra Ragogna, Forgaria nel Friuli e san Daniele del Friuli]*“, Tipografia Menini, Spilimbergo 2007.

⁹⁴ Pascoli, Marco: „*La Battaglia del Monte Ragogna [e lo sfondamento del Tagliamento a Cornino]*“, Gaspari editore, Udine 2004.

⁹⁵ Corpo di Armata Speciale – tato jednotka byla zřízena pro vyplnění mezery v obraně, která nastala v italské armádě během bitvy u Kobaridu. Tento armádní sbor se skládal ze 2. divizí: 33. divize (v ní byla začleněna brigáda Bologna a Barletta) rozprostřená mezi Spilimbergem a Flagognou a na Monte Ragogně; dále z 20. divize (v ní brigáda Lombardie a Lario) rozprostřená od Flagogni po Avasanis).

Pascoli, Marco: „*La Battaglia del Monte Ragogna [e lo sfondamento del Tagliamento a Cornino]*“, Gaspari editore, Udine 2004, s. 12.

armádou, aby tím bylo zajištěno synchronizované stažení armády. Ve skutečnosti tento speciální armádní sbor, rozprostřený podél celého středního Tagliamenta (mezi Spilimbergem a Trasaghis), se ocitl v naléhavé potřebě zcela nahradit obrannou úlohu levého křídla 2. armády, které bylo rozprášeno během průlomu u Caporetta. Nehledě na nevýhodné postavení mužstva i vybavení (v některých úsecích Rakušané a Němci využili výhodného poměru převahy 12:1 nad nepřátelskými silami) a nepříznivou situaci pro obránce, kteří bojovali s upadající morálkou a z mizerně postavených zákopů, rozkaz daný italským velením byl jasný: „Bojujte za každou cenu!“

1.8.1 Pokus o průlom fronty u mostů Cornino a Pinzano

První boje zahájily oddíly rakousko-uherských divizí Kraussova sboru a 12. německá divize společně s 50. a 55. rakousko-uherskými pěšími divizemi. Neúspěšně se pokusily napadnout most u Cornina, který byl účinně bráněn kulomety z ostrůvku Clapat a několika italskými děly umístěnými na pravém břehu řeky. Most „...*sestával ze dvou dílů, první, asi 300 metrů dlouhý, z ocelové konstrukce na betonových pilířích, končil na Clapatu obsazeném italskou pěchotou; odtud vedlo druhé, kratší rameno mostu na protější břeh. Bleskovice visící na mostních konstrukcích nasvědčovaly, že je most připraven k odpálení.*“⁹⁶ Bylo dohodnuto, že po setmění společně udeří na italskou posádku na Clapatu. Co však princ Felix zu Schwarzenberg dojednal, bylo vzápětí dokonale zmařeno, neboť nedočkavý velitel jeho 26. horské brigády - plk. Egon Freiherr Zeidler-Daublebsky von Sterneck „...*ukolébán zdánlivým klidem na ostrově, nechal své jednotky bez přípravy zaútočit na Italy ještě týž den. Útočníci se okamžitě dostali do mohutné kulometné a dělostřelecké palby a jejich pokus proniknout na Clapat se za velkých ztrát zhroutil. Tím se celá situace u mostu výrazně zkomplikovala a o plánovaném nočním útoku již nebylo možno uvažovat. Tlaskal viděl, že síly 50. divize po mostě nepřejdou, pokusil se postoupit podél řeky na jih, k Ragogně a Pontaibě. Odtud se rovněž ozvala silná palba. Bylo jasné, že další pohyb je zde možný pouze po umlčení italské obrany...*“⁹⁷ Proto 31. října zahájily útok na Monte Ragognu.

Souběžně s tímto děním u Cornina obešla 12. německá pěší divize San Giacomo a část 50. rakousko-uherské pěší divize Muris. Ve stejnou chvíli 13. střelecká divize

⁹⁶ Buccioli, Eugenio: „*Dalla Moldava al Piave*“, Portogruaro 1998. Fučík, Josef: „*Piava 1918*“, Havran, Praha 2001, s. 38.

⁹⁷ Fučík, Josef: „*Piava 1918*“, Havran, Praha 2001, s. 38.

rozpoutala zuřivou protibaterijní palbu vůči nepřátelskému dělostřelectvu, rozmístěnému na výšině u Pinzana, a obešla obranné předmostí směrem k jihozápadu. Útočníci šplhali více než jedenkrát po svazích nad obcí Muris a Rio del Ponte, ale byli nuceni se stáhnout kvůli urputným a neočekávaným italským protiútokům.

1.8.2 Hrdinná obrana Monte Ragogni a průlom fronty u mostu Cornino

Ve tři hodiny ráno byli nasazeni italští kulometníci na ostrůvek Clapàt, který byl odříznut rozvodněným Tagliamentem na jeho pravém břehu, aby poškodili kratší západní část mostu u Cornina. Nicméně dané střelivo bylo nedostačujícího množství a mizerné kvality, proto se nepodařilo most zcela zničit. V stejnou chvíli byla také zapálena pěší lávka u Pontaiby - úzký dřevěný přechod přes Tagliamento, postavený roku 1916. Jediným únikem pro pěšáky brigády Bologna zůstal most u Pinzana, protože rozvodněné Tagliamento nebylo možné přebrodit.

„Teprve poté společně nastoupily jednotky rakousko-uherské 50. a 55. pěší divize, posílené navíc částmi německé 12. pěší divize, jež rovněž přispěchaly k mostu, k umlčení italských odporů. K polednímu obsadili brněnští myslivci spolu s dalšími částmi své divize Ragognu a postoupili v bojích dále po proudu Tagliamenta k dřevěnému poškozenému mostu u Pontaiby, ale jeho oprava nebyla náročná.“⁹⁸

Mezi 1. a 2. listopadem, s podporou smělé akce dělostřelectva rozmístěného přímo v první linii a využitím nejistého postoje italských velitelů, obsadili Bosňáci majora Eugena Redla (velitel IV. praporu 4. bosenskohercegovinského pluku) nejprve ostrůvek Clapàt, a poté napadli řídce rozmístěné mužstvo brigády Lombardia, opevněné na pravém břehu Tagliamenta. Bez ohledu na jejich bojovnou odolnost byli pěšáci přemoženi a 3. listopadu v noci rakousko-uherské jednotky skupiny Krauss prorazily italskou obrannou linii, obklíčily a zničily většinu brigády Lombardia (plukovník Puglioli), která statečně bojovala v okolí San Rocca a na vrchovině Monte Pratu. Tu doplňovalo několik jednotek, které patřily k brigádám Lario a Barletta, a které byly obdobně poraženy během obrany neúplného zákopového postavení mezi Pontaibou, Flagognou a Forgariou.

⁹⁸ Tamtéž, s. 40.

Dne 3. listopadu 1917 německé *Alpenkorps*, ve kterých sloužil poručík Erwin Rommel, překročily Pontaiabu těsně za prvními předvojovými jednotkami, k čemuž došlo poblíž mostu u Bonzicca a v oblasti Aonedis.

Na úsvitu 1. listopadu, 12. německá divize (generála Von Lequis), „ta z Tolmina“⁹⁹, podporovaná desítkami baterií a 13. střeleckým plukem, zahájila útok, který měl být rozhodující. Přestože se přiblížila k mostu u Pinzana na 300 metrů, byl tento německý úder odražen zpět přeživším mužstvem brigády Bologna.¹⁰⁰ Vzhledem k závažnosti situace generál Sanna, velitel 33. divize, nařídil, aby byl most u Pinzana vyhozen do vzduchu. Od té chvíle, co ženisté uslyšeli zuřivé boje mezi domy San Pietra, byli plně odhodláni zapálit rozbušku. Některé zdroje uvádějí, že ohlušující výbuch zasáhl některé německé přední voje, které právě překračovaly most. Zničení mostu u Pinzana, uskutečněné v 11:45, vyřadilo jakoukoli možnost ústupu pro ty, kteří ještě bránili zákopy na Mt. Ragně na levém břehu Tagliamenta. Přesto tito pěšáci dokázali setrvat v beznadějně rezistenci až do západu slunce, kdy byli přemoženi.

Po průlomu pozic na Mt. Ragně, se Schwarzenberg a jeho myslivecký sbor pokoušeli o prolomení fronty u Cornina. S ohledem na rakouského šlechtice, velkou historickou a vojenskou postavu, je třeba připomenout jeho dobrodružné sklouznutí a následné plavání v ledově studené vodě Tagliamenta, které bylo toho času rozvodněné. Tato banální nehoda ho mohla v době války stát život. V okolí mostu u Cornina se totiž vydal hledat brody či místa pro překonání řeky přeplutím na druhý břeh. K tomuto zjištění stavu na protějším břehu zde byla sestavena skupina plavců, do které se začlenil i sám kníže. Jejich snahy překonat řeku však ztroskotaly a museli se vrátit zpět. Sám Schwarzenberg na tuto nehodu vzpomíná poměrně humorně: „*Všude, kde jsem se pohyboval, střežilo mne několik kulometů předsunutých do písčín mezi rameny řeky (aby mohly postřelovat nepřátelská postavení na ostrově Clapat boční palbou), jimž veleli dva nižší důstojníci. Přišli jsme k malému říčnímu rameni a oba velitelé čet tvrdili: „Zde je to moc hluboké, tady nikdo nepřejde.“ Nato jsem klidně vlezl do vody, dosahovala mi do půl těla, a nezdála se mi ani moc studená. Mužstvo pak do ní se smíchem a křikem rovněž naskákalo a po něm nakonec i oba pánové...*“¹⁰¹

Obranná akce na Mt. Ragně dovolila oddílům královské armády získat potřebný čas k zorganizování účinného ústupu a dokončit tak obrannou linii na nové

⁹⁹ Především 12. německá divize se zasloužila o průlom italské fronty u Tolmina a toho samého dne dobyla Caporetto.

¹⁰⁰ Pascoli, Marco – Vazzaz, Andrea: „*I Forti e Il sistema difensivo del Friuli*“, Gaspari editore, Udine 2005, s. 145-150.

¹⁰¹ Swarzenberg, Felix zu.: „*Briefe aus dem Felde 1914-1918*, in: *Schwarzenbergisches Jahrbuch 1953*, Wien 1953, s. 152.

frontě (Piava - Grappa - Altipiani). Byla též uvedena v pochybnost neporazitelnost útočníků, kteří museli vynaložit značné úsilí pro výše zmíněné opakované útoky. Nicméně, úspěch celé operace byl ztížen rozhodnutím vyššího velitelství¹⁰², které rozhodlo obětovat brigádu Bologna na oltář morálního vykoupení¹⁰³ po průlomu u Caporetta; a to v době, kdy ústup této jednotky byl ještě možný. Dalším možným důvodem obětování brigády Bologna mohl být fakt, že kdyby italská armáda dokázala udržet frontu na Tagliamentu, mohlo být obranné opevnění na Monte Ragnone využito jako předmostí pro italský útok. Toto předmostí by bylo spojeno mosty s italskou armádou za řekou stejným způsobem, jak toho dříve bylo využito u Tolmina na Santa Marii a Santa Lucii rakousko-uherskými jednotkami. Dalším z důvodů byla potřeba pozdržet postupující rakousko-uhersko-německé jednotky a získat tím potřebný čas na opevnění linie na Piavě. Nicméně se toto rozhodnutí ukázalo být chybným, neboť tímto byla italská defenzíva na Tagliamentu zcela zničena.

Rychlý průlom u Cornina, nazvaný „druhé Caporetto“, odsoudil 36. a 63. divizi k obklíčení v pasti podhůří Karnských Alp (v prostoru Clauzetto – Pradis - Tramonti - San Francesco). Takovýto vývoj situace poskytl rakousko-uhersko-německým jednotkám manévrovací moment, který se ukázal být pro italský přesun velmi nebezpečný. Nakonec ale italští vojáci bojující mezi Ragnou a Forgariou (okolo 7 500 mužů) odolali tlaku nesmírné převahy v počtech i zařízeních (minimálně 25 000 mužů) a poskytli ustupující královské armádě čas, který se ukázal být nezbytným pro zotavení na Piavě.¹⁰⁴

Více než čtyři stovky těl italských vojáků byly později sebrány obyvateli a pohřbeny na již neexistujícím válečném hřbitově v Ragnu. Celkem bylo zajato tři tisíce vojáků s padesáti důstojníky včetně velitele brigády.¹⁰⁵ Velitel říšské 14. armády, generál Otto von Below, vzdal válečným bojovníkům Bologni a jejich statečnému veliteli, plukovníku Carlu Roccovi, čest na náměstí Vittoria Emanuele II. v San Daniele del Friuli. Také oficiální rakouské zprávy chválily „hrdinou obranu“ savojské pěchoty 30. října až 1. listopadu 1917.

¹⁰² Především Cadorna a Montuori, velitel 2. armády, rozhodli, že brigáda Bologna se musí udržet až do konce.

¹⁰³ Italská armáda nedokázala zabránit tak bleskovému průlomu fronty u Caporetta - proto se snažilo italské velitelství očistit pověst italského vojska hrdinnou obranou Monte Ragnu a povodí Tagliamenta.

¹⁰⁴ Fučík, Josef: „Piava 1918“, Havran, Praha 2001. Pascoli, Marco: „*La Battaglia del Monte Ragnu [e lo sfondamento del Tagliamento a Cornino]*“, Gaspari editore, Udine 2004. Pascoli, Marco: „*Le Grande Guerra nel Friuli Collinare [Le vicende del Primo conflitto mondiale tra Ragnu, Forgaria nel Friuli e san Daniele del Friuli]*“, Tipografia Menini, Spilimbergo 2007.

¹⁰⁵ Fučík, Josef: „Piava 1918“, Havran, Praha 2001, s. 40.

2. Váleční zajatci a zajatecké tábory za první světové války

Podle výkladu lexikonu jsou válečnými zajatci „osoby, které se během války ocitnou v nepřátelských rukách s válečným statusem“.¹⁰⁶ Tato definice ale jen ztěžuje může vystihnout jejich osudy.

2.1 Historický vývoj zajateckých táborů

Ve starověku měl vítěz právo nakládat dle libosti nejen se samotnými bojovníky, ale také s jejich příslušníky. Mezi vojáky a civilními obyvateli nebyl činěn rozdíl. Římané a Řekové rozhodovali o osudu válečných zajatců podle strategických, taktických, politických a ekonomických hledisek. Toto pojetí se až do raného středověku nezměnilo. Se zavedením žoldněřských vojsk požadovali vojáci nový řád, který by měl odpovídající dopad také na válečné zajatce. Protože zaopatření těchto mužů bylo velmi nákladné, hlavním cílem bylo dosáhnout vzájemné výměny s protivníkem 1:1. Během osvícenství a Velké francouzské revoluce došlo k podstatným změnám v síle vojsk. Čítaly kolem statisíců, proto zajetí větších oddílů znamenalo zřetelné oslabení protivníka. To byl například případ u Ulmu 1805.

Mimo evropský kontinent můžeme hovořit o prvních zajateckých táborech v období americké občanské války (1861-1865)¹⁰⁷, kdy řada vojáků Unie byla

¹⁰⁶Hinz, Uta: „Kriegsgefangene“, In: Hirschfeld, Gerhard – Krumeich, Gerd – Renz, Irina (Hrsg.): Enzyklopädie. Erster Weltkrieg. Paderborn-München-Wien-Zürich 2., durchges. Aufl. 2004, s.641-646, hier S. 641.

¹⁰⁷ Americká občanská válka (1861–1865), byla válka mezi severními státy USA a jedenácti státy, které vystoupily z Unie. Příčiny spočívaly v desetiletí trvajícím a prohlubujícím se rozdílném vývoji hospodářského, kulturního, průmyslového a politicky rozvinutého Severu a agrárního Jihu. Napětí, které z toho plynulo, bylo posilováno odlišným ekonomickým i morálním vztahem k otázce otroctví (přidružovaly se další motivy, právní rozdíly mezi jednotlivými státy, celní ochrana apod.). Volba představitele Republikánské strany (vystupující proti šíření otroctví) A. Lincolna podnítila nejprve vystoupení (secesi) Jižní Karolíny (20. prosinec 1860) a šesti dalších jižních států z Unie, které v únoru 1861 vytvořily v Montgomery (Alabama) Konfederované státy americké, jejichž prvním a jediným prezidentem se stal J. Davis. Po zahájení válečných akcí v dubnu 1861 (útok jižanů na pevnost Sumter u Charlestonu v Severní Karolíně) se ke konfederaci připojily další čtyři otrokářské státy. Jih přitom čerpal sílu z odhodlanosti bělochů, majitelů plantáží, ekonomicky se opírajících o strategicky významný export bavlny. Převaha Severu v podobě lidských, materiálních a výrobních kapacit (jeho hlavním válečným cílem bylo udržení národní jednoty) se kvůli špatnému vedení, korupci a nejednotě prosadila až postupně. Seveřané měli ihned od počátku převahu na moři, neboť všechno válečné loďstvo Unie se postavilo na stranu Severu; tím byla umožněna blokáda jižního pobřeží, zostřená zvláště od roku 1863. Významné bylo i to, že Velká Británie, navzdory svému dovozu bavlny z jihu USA, zůstala neutrální. Přelomem ve válce bylo získání kontroly nad tokem Mississippi po dobytí Vicksburgu generálem U. S. Grantem (v létě 1863) a odražení Leeovy ofenzívy na Severu v bitvě u Gettysburgu. Občanská válka byla první moderní válkou poznamenanou průmyslem a vědeckým pokrokem (užití železniční přepravy, moderní dělostřelectvo, opakovací pušky, pancéřovaná plavidla, telegraf, hlídkovací balóny, zákopy a drátěné zátarasy); stála život 3/4 miliónu Američanů. Výsledkem bylo udržení jednoty USA

shromažďována do různých sběrných táborů, kde museli přebývat v nelidských životních podmínkách a kde strádali nedostatkem hygieny a potravin.¹⁰⁸ Podobný příklad zajateckých táborů byl i za španělsko-americké války¹⁰⁹ v roce 1895, kdy španělský generál Valeriano Weyler y Nicolau na Kubě rozhodl o koncentraci obyvatelstva v táborech kvůli rostoucí síle partyzánů.¹¹⁰ Dále můžeme považovat za zajatecké tábory zařízení, v nichž britská armáda během búrských válek¹¹¹ soustředila zajaté rodinné příslušníky bojujících Búrů a jiné civilní obyvatelstvo z oblastí bojových operací. Účelem nebylo dotyčné osoby zlikvidovat (o to se však často postaraly nemoci z podvýživy a špatné hygieny, kterým mimo jiné podlehla skoro polovina internovaných dětí), ani využít jejich pracovního potenciálu (přestože kdo mohl, ten pracoval, aby si polepšil se stravou). Ale hlavním cílem bylo zabránit jejich kontaktům s búrskými bojovníky, čehož se dosáhlo jejich soustředěním (koncentrováním) na malém střeženém prostoru.

V Evropě můžeme hledat kořeny zajateckých táborů už za německo-francouzské války 1870/71, podobné americké občanské válce. Byly zde poprvé ve větším počtu zajati vojáci, kteří nebyli vyměněni, ale umístěni do táborů.

2.2 Mezinárodní právo a smlouvy týkající se válečných zajatců

V historii první opravdová zkušenost s uvězněním tisíců zajatců nastala během první světové války. Proto v první světové válce vyvstala otázka, jak s tolika

a vytvoření předpokladů pro nastolení jednotného národního trhu (rekonstrukce Jihu), odstranění otroctví (13. dodatek ústavy USA zakazuje otroctví) a otevření cesty ke svobodné farmářské kolonizaci Západu.

Opatrný, Josef: „*Válka Severu proti Jihu*“, Libri, Praha 1998.

¹⁰⁸ Opatrný, Josef: „*Válka Severu proti Jihu*“, Libri, Praha 1998.

¹⁰⁹ Americko-španělská válka (1898) - válka v důsledku napětí mezi Spojenými státy a Španělskem, podněcovaného ohlasy kubánského odporu vůči španělským kolonizátorům. Byla vyhlášena Španělskem v důsledku americké blokády španělských kolonií. Podnětem se stal výbuch na americké válečné lodi Maine v Havaně, kterému předcházely rezoluce amerického Kongresu, požadující nezávislost Kuby. Navzdory obtížím, jimž byl postup amerických jednotek na ostrově vystaven, rozhodly úspěchy námořních bitev o americkém vítězství. Pařížským mírem z 10. prosince 1898 získaly USA Portoriko, Filipíny a ostrov Guam, zatímco Kuba dostala formální nezávislost, fakticky však pod protektorátem USA.

Skřivan, Aleš: „*Lexikon světových dějin 1492-1914*“, Nakladatelství Aleš Skřivan ml., Praha 2002, s. 12.

¹¹⁰ Opatrný, Josef: „*Objevitelé, dobyvatelé, osadníci: 500 let Ameriky*“, Road, Praha 1992.

¹¹¹ První (1880-1881) a druhá (1899-1902) britsko-búrská válka. Rozhodnutím Vídeňského kongresu bylo Britům natrvalo přičteno nizozemské Kapsko, které předtím obsadili. Búrové, usedlíci nizozemského původu na jihu Afriky, zahájili roku 1835 „Velký trek“, postup na sever a východ od Oranžské řeky, aby tak byli mimo dosah britské správy. Anglie však ohrožovala samostatnost jihoafrických republik, což vedlo k válce, v níž se Búrové snažili vzdorovat anglické přesile (prezident Krüger). Búrové přenesli válku i do Kapska a zajali velitele tamějšího vojenského sboru lorda Methuena, který pak dojednal mír. Búrové uznali anglického krále za panovníka, ale byla jim zajištěna samospráva a hospodářská pomoc k rekonstrukci zničených domovů. Skřivan, Aleš: „*Lexikon světových dějin 1492-1914*“, Nakladatelství Aleš Skřivan ml., Praha 2002, s. 46-47. Skřivan, Aleš – Křivský, Petr: „*Století odchází*“ Nakladatelství Aleš Skřivan ml., Praha 2004, 256-262.

počty válečných zajatců zacházet. Tento problém byl už vyzdvižen v mezinárodních smlouvách druhé poloviny 19. století, týkajících se koloniálních válek či jiných válečných operací. V podstatě až do poloviny 19. století byla ochrana válečných obětí podružnou záležitostí. Zrození mezinárodního humanitárního práva vedlo ke změně ochrany obětí válek a tím ji povýšilo na státní záležitost. Ožehavá situace válečných zajatců a raněných podnítila vznik mezinárodního Červeného kříže¹¹² (1863) a podpis konvencí (Ženevské 1864 a 1906, Haagské 1899 a 1907). Kvůli krátkému trvání válek (před rokem 1914), nebylo příliš možné tyto dohody reálně aplikovat.¹¹³

IV. haagská dohoda, týkající se zákonů a obyčejů pozemní války, byla uzavřena na druhé haagské mírové konferenci¹¹⁴ roku 1907 za účasti 44 států, z nichž 14 souhlasilo se zákonem o povinnostech a právech států na záchranu válečných zajatců. Především byla upravena ta část haagské konvence z roku 1899, která se týkala zacházení s válečnými zajatci. Příslušná ustanovení zněla takto:

- S válečnými zajatci se musí zacházet lidsky. Soukromé vlastnictví jim nesmí být odebráno. Zachází se s nimi a je o ně postaráno jako o vlastní oddíl.
- Poddůstojníci a mužstvo smějí být nasazeni na práci, jestliže nejsou ve vztahu k válečnému dění.
- Váleční zajatci mohou být propuštěni na čestné slovo, jestliže se už více neúčastní vedení války.
- S vypuknutím nepřátelství má mocnost vedoucí válku povinnost zřídit úřad k poskytování informací o zajatých nepřátelských vojácích.

¹¹² Průkopníkem a při zrodu mezinárodního humanitárního práva byl Švýcar Henri Dunant, jenž v roce 1869 cestoval válečnými poli v Lombardii. Když projížděl okolo Solferina, krátce po kruté bitvě, naskytl se mu děsný pohled na tisíce raněných vojáků, odkázaných na náhodnou pomoc. Idea humanity spojená později se vznikem Červeného kříže, se zrodila právě z tohoto hrůzného obrazu. Henri Dunant tehdy přímo na místě organizoval pomoc postiženým bojovníkům a snažil se ulehčit jim jejich úděl, využívaje toho, co bylo po ruce. Po návratu domů cítil potřebu sdělit světu, co viděl. Učinil tak svou knihou „Vzpomínky na Solferino“, v níž také navrhl možnost nápravy nedostatku lékařské pomoci v ozbrojených konfliktech výcvikem dobrovolného zdravotnického personálu, již v době míru a zajištěním jeho neutrálního postavení v boji. Posléze se k Dunantovi připojili Gustave Moynier, Guillaume-Henri Dufour, dr. Louis Appia a dr. Théodore Maunoir a založili společně 17. února 1863 Mezinárodní výbor pro pomoc raněným, jenž se později změnil na Mezinárodní výbor Červeného kříže. Vohralík, Josef: „Ženevské úmluvy o ochraně obětí ozbrojených konfliktů“, Praha 1991, s. 3-4.

¹¹³ Procacci, Giovanna: „Soldati e prigionieri italiani nella Grande guerra“, Editori Riuniti, Roma 1993, s. 152.

¹¹⁴ První haagská mírová konference se konala 18. května 1899 za účasti 26 států. Byla svolána z podnětu ruského cara Mikuláše II. manifestem vydaným v roce 1898 v Petrohradě, v němž vyzýval státy k dosažení dohody o opatřeních k omezení zbrojení. Projednávaná problematika byla rozdělena do tří komisí: 1. řešila otázky omezení zbrojení, 2. úpravu válečného práva, 3. mírové řešení mezinárodních spor. Účastníci konference usilovali o vybudování mezinárodního právního řádu. Nakonec byly uzavřeny tři deklarace o omezení nepřátelství ve válce a rezoluce vyslovující naléhavou potřebu omezit vojenské výdaje. K dalšímu prohloubení humanizace války v období mezi I. haagskou mírovou konferencí a II. haagskou mírovou konferencí přispěla Ženevská úmluva o zlepšení osudu raněných a nemocných při armádách v poli. Ta nastoupila na místo úmluvy z 22. srpna 1864. Úmluva byla podepsána 6. července 1906. Bajgar, Jiří a kol.: „Haagské úmluvy v systému mezinárodního humanitárního práva I.“, Praha 1992, s. 11.

- Práce pomocné společnosti pro válečné zajatce má být podporována v každém ohledu.

- Váleční zajatci mají být po uzavření míru propuštěni do vlasti v co nejkratším termínu.

S počátkem první světové války bylo jasné, že tyto mezinárodní konvence nebyly dostačující na to, aby vyřešily problémy takového množství zajatců. Byla to zásluha neválčících států (Španělsko, Švýcarsko, Vatikán, Švédsko, Dánsko a další), že se vlády válčících států snažily uzavřít smlouvy zabývající se ochranou zajatců.

Díky činnosti Červeného kříže byl v Ženevě v srpnu 1914 ustaven „Mezinárodní výbor na pomoc válečným zajatcům“, schválený všemi válčícími státy, které podnikly příslušné kroky pro to, aby umožnily spojení vlád a rodin se zajatými vojáky. Taktéž učinil i Vatikán.

Vydání „Nouvelles“ (1916), které umožnilo činnost tohoto výboru, bylo důležité z hlediska informování zajatců o mezinárodních právech, smlouvách a zacházení - díky „Nouvelles“ měli mít zajatci větší práva.¹¹⁵

Jak bylo výše řečeno, neadekvátnost mezinárodních smluv se brzy projevila. Podle 7. článku haagské konvence, měly státy povinnost postarat se (z vlastních financí) o nepřátelské zajatce jako o vlastní vojáky. Zprvu v tom byla zahrnuta i ta skutečnost, že každá země měla jinou úroveň péče o zajatce. Například v Rusku či Makedonii se dostávalo zajatcům pravděpodobně horší péče než v kterékoli jiné zemi. Nebo vojáci, zajatí v Rakousku či Německu, dostávali až do roku 1917 (kdy byly formálně zrušeny) tělesné tresty, které byly v jiných státech zakázané. Pro státy bylo téměř nemožné respektovat tento článek, neboť žádný z těchto států nikdy předtím nepočítal s tím, že by se musel postarat o stovky tisíců zajatců, které bylo potřeba nasytit, ošatit, podávat jim léky a podobně.

Tento problém byl o to těžší, když zajatci přijížděli ve vlnách o tisících mužů během jednoho okamžiku – především po velkých bitvách. Během bitvy u Tannenbergu roku 1914 Němci zajali okolo 45 000 ruských vojáků a Rusové - v bitvě u Lvova - dokázali zajmout 85 000 rakousko-uherských zajatců. Po prvním měsíci války bylo v Německu 200 000 zajatců, v lednu 1915 600 000 a 1 750 000 na konci roku 1916.¹¹⁶

¹¹⁵ Procacci, Giovanna: „*Soldati e prigionieri italiani nella Grande guerra*“, Editori Riuniti, Roma 1993, s. 152.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 153.

Vedle Haagského řádu pozemní války (HLKO)¹¹⁷ vznikalo v rámci humanitárního mezinárodního práva i právo Ženevské. Haagská konvence byla pro Ženevskou konvenci základním kamenem. HLKO byl poprvé použit za první světové války ve větším rozsahu, protože válečné zajetí nabylo nového rozměru právě v průběhu první světové války. Vznikem domácí fronty bojoval zajatec, nasazený jako pracovní síla, takřka společně s civilním obyvatelstvem, ale také s bojovými silami protivníka. Z toho důvodu byly vytvořeny v rámci příslušných bojových sil početné pracovní batalióny. To se následně odrazilo nejen v zacházení s válečnými zajatci, ale také v zacházení s ostatními cizinci, kteří byli internováni jako příslušníci nepřátelského státu. Zatímco zajatí vojáci museli pracovat, nesměli příslušníci nepřátelského státu opustit svůj tábor kvůli obavám ze sabotáže¹¹⁸.

V průběhu první světové války došlo, jak zjistil Anton Wagner, také k jiným změnám:

„S válkou se měnil i voják. Bojovník v roce 1917/18 neměl více nic společného s tím z roku 1914. Tvrdost války přesto vyžadovala zajišťovací transport na posledním místě.“¹¹⁹

Zajatci byli pro bojující oddíly zátěží. Přesto se mohli vždy udržet jako pracovní síly a jako jisté znaky vojenských úspěchů. Roku 1914 bylo nejen Rakousko-Uhersko toho názoru, že válka nebude dlouho trvat. To vedlo k falešnému zhodnocení požadavků na odpovídající ubytování zajatců, jak to bylo vyžadováno v 7. článku HLKO z roku 1907. Především to byl požadavek:

Zajatcům má být zajištěna potrava, ubytování a ošacení z vlastních zdrojů stejně jako jednotkám mocnosti, která je zajala.

Když začala válka s Itálií, muselo se chtě nechtě přistoupit na nové skutečnosti. Vždyť se naskýtal stále nové situace. Tak byli například ruští zajatci, kteří poprvé ve svém životě byli v horách, nasazeni jako nosiči pro stavební roty ženijních oddílů.

¹¹⁷Haager Landkriegsordnung, vydán roku 1899 jako příloha Úmluvy o zákonech a obyčejích pozemní války.

¹¹⁸Overmans, Rüdiger: „In der Hand des Feindes“, Geschichtsschreibung zur Kriegsgefangenschaft von der Antike bis zum Zweiten Weltkrieg, in: Overmans, Rüdiger (Hrsg.): In der Hand des Feindes. Kriegsgefangenschaft von der Antike bis zum Zweiten Weltkrieg. Köln – Weimar – Wien 1999, S. 1-39, hier S. 8. Ferner - Scheidl, Franz: „Die Kriegsgefangenschaft. Von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart“, Berlin 1943, S. 9-166.

¹¹⁹Wagner, Anton: „Der Erste Weltkrieg. Ein Blick zurück“, Wien 2., überarb. und erg. Aufl. 1981, 2.Aufl. 1993/unveränd. Nachdr. (Truppendienst-Taschenbücher 7), S. 253.

2.3 Italský stát a zajatci

„V zajateckých táborech jsou naši vojáci ponecháni smrti z hladu, a tak jsou systematicky likvidováni: z naší země (Itálie) nepřichází žádná pomoc, naše země zapomněla na toto neštěstí bojovníků - zajatých během prvních bitev na Krasu - kvůli tomuto osudu zapomněla, ne protože by nebyli hodnotnými bojovníky. Mnozí z nich byli zajati se zraněním, nicméně jsou obětmi zpátečnictví generálů. Zdá se, že italský stát nenávidí tyto chycené zajatce, zatímco Francouzům, Britům, také Rusům jejich vlády přilepšují na stravě, a naši italští vojáci jsou tam ponecháni bez povšimnutí. Ještě štěstí, že naše vláda nezakáže rodinám zajatců jim posílat nějakou pomoc! Pomoc (jídlo, oblečení, potřeby...), která se často cestou ztratí a nemůže dorazit k zajatci...“¹²⁰

„Neviděl jsem pouze tuberkulózu, ale všeobecně morálně zničené vojáky uvězněním, jejichž těla byla na hranici přežití. Většina zajatých vojáků mi řekla, že v době, kdy byli zajatci, nepřijali žádné dárky, žádné dopisy od rodin: toto štěstí bylo dopřáno důstojníkům, kteří se mohli najíst více.“¹²¹

Kolik italských vojáků vlastně bylo zajato Německem a Rakousko-Uherskem v letech 1915-1918, především po bitvě u Kobaridu? Kolik zajatců nemohlo přežít a nikdy se nevrátilo zpátky do svého domova? Údaje týkající se těchto počtů, předkládané Itálií a mezinárodními mocnostmi v poválečné době nejsou zdaleka jisté, protože bylo obtížné spočítat stovky tisíců zajatců, rozmístěných po celé polovině Evropy (také v Osmanské říši) a také proto, že mnoho italských zajatců žilo, pracovalo a zemřelo bez jakékoli evidence jejich zkušeností a jejich existence. Podle Parlamentní komise pro zločiny proti lidskosti spáchané nepřítelem (CIV)¹²², která dokončila tuto práci v roce 1920, bylo napočítáno 600 000 italských zajatců, z nichž 3 % (19 500) byli důstojníci. Stav italské armády byl tvořený 6 000 000 muži, z nichž 1/10 italských vojáků zakusila zajetí; bojujících italských vojáků bylo 4 200 000, z nichž 1/7 byla zajata.¹²³

Dle soudu komise (CIV) více jak 100 000 zajatců se nevrátilo zpět do Itálie; jen málo z nich, kteří přežili, zůstalo v post nepřátelských zemích, ale většina zemřela v táborech. Tyto čísla nejsou kompletní: přesněji vzato, komise nezapočítala tábory, které byly v okupovaných územích – mimo Německo či Rakousko-Uhersko (např.

¹²⁰ Salsa, Carlo: „Trincee. Confidenze di un fante.“, Milano 1982, s. 229.

¹²¹ Vrchní lékařský inspektor v Comu, 15. srpna 1918.

¹²² Commissione Parlamentare d'inchiesta sulle violazioni del diritto delle genti commesse dal nemico.

¹²³ Procacci, Giovanna: „Soldati e prigionieri italiani nella Grande guerra“, Editori Riuniti, Roma 1993, s. 150.

Furlansko po bitvě u Caporetta nebo Rusko atd.). Nikdo se nikdy přesně nedoví, kolik zajatců pracovních oddílů zemřelo blízko fronty, v okupované oblasti. Také mnoho zajatců zemřelo doma, po roce 1918 na následky nemoci započaté už během zajetí (především na tuberkulózu). Podle italských statistik – 81 000 bývalých zajatců zemřelo v Itálii v důsledky těchto nemocí, chycených v zajateckých táborech.

Nejvíce udivující je zpráva, že důvod tak vysoké úmrtnosti: nemoci (přesněji tuberkulóza) či „edém z hladu“ - nemoc, kdy není možné jíst. A tak nedostatek jídla, chlad a špatné podmínky byly hlavními příčinami masakru zajatých italských vojáků. Žádná jiná armáda nebyla v takto tragické situaci, dokonce ani Ruská.¹²⁴ Dle CIV rakouští a němečtí zajatci v Itálii měli jen 1/9 úmrtnosti ve srovnání s italskými zajatci v Rakousko-Uhersku a Německu.

Zajatých italských důstojníků zemřelo 550 (dle CIV) nebo 480 (dle nepřátelských mocností). Je snadné si uvědomit, že velký masakr se týkal obyčejných vojáků a ne důstojníků. Komise dává hlavní zodpovědnost za tento masakr nepřátelské vládě (rakousko-uherské, německé atd.), která se chtěla prý pomstít za zradu Itálie, jež jí vypověděla válku. Podle CIV neměl italský stát za masakr žádnou zodpovědnost. Toto byla předkládaná oficiální verze během fašismu a také později, kdy skutečnost 2. světové války překryla to, co se událo během té první.

Ale co je pravda? Byla skutečně nepřátelská vláda vinna tak kriminální pomstou, která se stala masakrem? Jak uvidíme, nebylo to tak: masivní úmrtnost italských zajatců byla vyvolána a částečně i explicitně chtěna italskou vládou, především nejvyšším velením¹²⁵. A tak se italská vláda proměnila v zajetí svých mužů, v jejich masivní zabíjení, neboť bylo na ně pohlíženo jako na zrádce (protože se nechali zajmout)¹²⁶.

2.4 Zajatecké tábory za první světové války

Aby mohlo být zajatcům poskytnuto náležité ubytování a medicínská péče, byly od počátku roku 1915 zřízeny tábory v Tridentsku a Benátsku. Jako pomocné ubytování

¹²⁴ Tamtéž, s. 151.

¹²⁵ Comando supremo.

¹²⁶ Není jasné nakolik je toto tvrzení Giovanni Procacci objektivní a nakolik ideologické.

Procacci, Giovanna: „*Soldati e prigionieri italiani nella Grande guerra*“, Editori Riuniti, Roma 1993, s. 151.

byly využity cirkusové stany, kláštery, částečně zničené fabriky, školy apod. Následně byli váleční zajatci převáženi do ostatních táborů.

První zajatecký tábor v Rakousku, v němž byli internováni Italové, byl zřízen pro přijetí osob, které roku 1914 uprchly z pohraničních a bojových oblastí východu. Tyto tábory sloužily jako model pro výstavbu dalších táborů. Vedle důstojnických táborů, které výhradně obývali důstojníci, existovaly také velké zajatecké tábory, kde byli příslušníci různých národností umístěni ve vlastních oddílech. Zde byli internováni jak důstojníci, tak také mužstvo, přesto ale byli od sebe přísně odděleni. V první polovině války spali italští důstojníci – rozdělení dle služební hodnosti – v pokojích s postelemi. Tábory se nacházely v dobrém stavu - zajatci měli možnost sportovních, hudebních a divadelních aktivit. To se však změnilo po 12. sočské bitvě. Od té doby byli zajatí důstojníci převáženi po všech možných táborech a z důvodu jejich zvláštního zacházení, bylo místo v táboře jen pro určitý počet důstojníků.

Mužstvo spalo ve velkých sálech nebo barácích, které často nebyly vytápěny a dobře izolovány proti chladu. Od roku 1916 se vyskytly problémy spojené s obstaráváním potravin a šatstva. Tak především v zimě 1916/17 trpěli italští zajatci zimou a hladem, aniž by obdrželi, tak jako důstojníci, balíky s nezbytnými věcmi z vlasti. Jak se situace v oblasti péče nadále zhoršovala, začali zajatci své oblečení a potřeby směňovat za potravu (sbírali šaty zbylé po zemřelých a dostávali za ně od zajatců jiných národností potraviny či různé kousky oblečení. Díky tomu Italové brzy nosili sbírku různých částí uniforem.

Vojáci i poddůstojníci museli vykonávat pracovní službu. Tyto práce se vykonávaly především mimo tábor. Důstojníci byli ale od jakékoliv práce osvobozeni a táboroví velitelé s nimi zacházeli podle jejich hodnosti. Oproti Německu měli italští důstojníci v rakousko-uherských táborech velké svobody. Velení tábora jim častokrát přenechávalo vnitřní organizaci táborového života.¹²⁷

¹²⁷ Rauchensteiner, M.: „*Waffentreue (Die 12. Isonzoschlacht 1917)*“, Wien 2007, S. 93.

Italští váleční zajatci v rakousko-uherských respektive německých zajateckých táborech ve srovnání s rakousko-uherskými válečnými zajatci v italských zajateckých táborech (1915-1918)¹²⁸:

		V Rakousko-Uhersku	V Německu
Italští zajatci	Důstojníci	10 158	4 589
	Mužstvo	359 400	128 300
	Dohromady	369 600	133 000
	Mrtví	26 000	5 300
		V Itálii	
Rakousko-uhersští zajatci	Důstojníci	5 154	
	Mužstvo	523 000	
	Dohromady	528 154	
	Mrtví	35 000	

Mezi nejdůležitější tábory Rakouska-Uherska pro italské zajatce patřil Mauthausen, příslušející k Sigmundsherbergu. Mezi ně se počítal i Terezín, Katzenau u Linze, Josefov a Milovice v Čechách, dále pak Dunaszerdahely, Nagymegyér and Csót u Papa v Uhrách. V Německu to byly tábory Celle u Hannoveru, Meschede ve Vestfálsku, Ellwangen ve Württembersku, Langensalza v Durynsku a Rastatt v Bádensku. Z těch ostatních byly italští vojáci zajati také v regionech a státech, které byly Ústředními mocnostmi obsazeny nebo s nimi spojeny. Především to byla asijská část Turecka, Bulharsko, Srbsko, Černá Hora, Albánie, Rumunsko, Makedonie, Polsko, Ukrajina, Volyň a Kuronsko.¹²⁹ Situace válečných zajatců byla v období roku 1917 taková, že na jedné straně tu byly sběrné tábory pro zajatce, kteří byli nasazeni na práci, a na druhé straně karanténní tábory. Ernst von Streeruwitz stanovil vzhledem k životním podmínkám v zajateckých táborech toto:

¹²⁸ Kren, Leopold: „Kriegsgefangene und Zivilinternierte in den wichtigsten kriegführenden Staaten“, in: Hans Weiland, Bundesvereinigung der Ehemaligen Österreichischen Kriegsgefangenen (Hrsg.): in: Feindeshand. Die Gefangenschaft im Weltkriege in Einzeldarstellungen, Bd. 2 (Wien 1931) Beilage.

¹²⁹ Procacci, Giovanna: „Soldati e prigionieri italiani nella Grande guerra, Editori Riuniti“, Roma 1993, s. 241.

„Také u nás byly týdny, kdy masové proudy zajatců z bojových oblastí činily bezpečné a hygienické opatření skoro nemožné, obzvláště v chladné roční době. Nicméně se měl tento problém v Rakousku-Uhersku co nejdříve vyřešit, protože mimo domov nebylo známo, že účelné ubytování pro zajatce je možné pouze postavením celého městečka z baráků.“

Při výběru hrála důležitou roli vhodnost a geografická poloha pro stavbu. Jako vzorový příklad zajateckých táborů Rakouska-Uherska nám může posloužit zajatecký tábor Sigmundsherberg.

2.5 Organizace a život v táboře na příkladu Sigmundsherbergu

11. června 1915 Válečné ministerstvo dokončilo výstavbu tábora pro válečné zajatce Sigmundsherberg¹³⁰, která byla koncipována pro 40 000 mužů. Stavby tábora se účastnili především ruští zajatci, kteří zde zůstali až do léta 1916. Později byli nahrazeni zajatci italskými a Rusové byli přeloženi do jiného tábora. Evidenční stav velmi rychle stoupal, ačkoli se snažili o snížení takového obsazení pracovním nasazením zajatců mimo tábor. Roku 1917 byli mezi nově příchozími jak těžce zranění, tak i těžce nemocní, proto bylo nezbytné přestavit nemocniční jednotky. Až v prvních lednových dnech 1919 opustila velká část Italů tábor.

Zajatecký tábor se členil na ubytovny pro zajaté mužstvo a důstojníky, správní jednotku, řemeslné dílny, dozorčí oddělení, nemocniční a sanitární zařízení, kuchyně, jídelny, sklady, dezinfekční barák, prádelny, koupelny, latríny, požární zbrojnice (střelnice) a hřbitov. Účel tábora samozřejmě vyžadoval odpovídající oplocení. Protože Sigmundsherberg ležel na železniční trati, byla situace transportu velmi příznivá. A pro ještě větší usnadnění dopravy, vedly železniční koleje přímo do tábora.

Správní oddělení bylo hlavním centrem každého tábora. Velitel tábora zde měl svou kancelář a také se právě zde rozhodovalo o všech důležitých usneseních.

V budově velitelství se nacházely nejdůležitější kanceláře. Kancelářská budova zahrnovala poštovní a vojenskou kancelář. Důstojníci měli ve správní jednotce k dispozici vlastní pokoje, které využívali jen částečně.

¹³⁰ Koch, Rudolf: „Im Hinterhof des Krieges. Das Kriesgefangenenlager Sigmundsherberg“, Sigmundsherberg 2002.

Evidenční kancelář měla na starosti nově přicházející zajatce. Také dohlížela na všechny odchody a zaměstnávání prací.

Vojenská stavební kancelář byla kompetentní pro přestavbu a zřízení nového objektu a také pro udržování dopravních cest, přísun stavebního materiálu a pracovního rozdělení.

Depositní kancelář spravovala přijaté cenné předměty, částky peněz a z vlasti zaslané zásilky pro zajatce.

Poštovní kancelář rozdělovala z železničního poštovního úřadu dopisy určené zajatcům, přitom byla nutná úzká spolupráce s evidenční správou kvůli zajatcům, kteří byli nasazeni na práci. Právě tak byly odevzdané dopisy rozděleny na poště v táboře.

Zásobovací oddělení se mělo postarat, aby zajatci měli dostatek stravy a životních potřeb.

Komise pro správní vedení se skládala z proviantního důstojníka a dvou dalších důstojníků. Tato komise se starala o předzásobování, vyřizovala nákup potravin a vyúčtování.

Ekonomické oddělení sloužilo k vlastnímu zásobování zajateckého tábora potravinami. Na vlastních jatkách byla v táboře držena zvířata porážena a zpracována.

V létě 1917 bylo zřízeno balíkové, sběrné a třídící místo. Zde se soustřeďovaly balíky pro veškeré zajatce v rakousko-uherské monarchii a následně byly poslány do příslušného tábora. Tyto práce zajišťovali zajatci.

V obytných jednotkách byli ubytováni zajatci. Byly ze dřeva, neizolované proti chladu a jako lůžka sloužily dřevěné pryčny. Jednotlivé baráky byly očíslovány a obehnány plotem. V každé bytové jednotce byla kuchyně, řemeslný a zdravotnický barák, kde mohli být internovaní ambulantně ošetřováni. V dalších se nacházely čistící a desinfekční baráky, které sloužily ke správnému udržování čistoty a odvrácení epidemie. Zajatci, kteří nepracovali v leteckém arsenálu, ve sběrně balíků, v dílně nebo v expozituře dílny, strávili celý den v příslušné bytové jednotce. Důstojníci byli zaměstnáni ve zvlášť oddělených obvodech, kde byl zakázán kontakt mezi mužstvem a důstojníky. Důstojníci nižší hodnosti se dělili o dvoulůžkové pokoje, vyšší důstojníci měli jednotlivé pokoje a štábní důstojníci měli dva vzájemně spojené pokoje, a kromě toho směli mít sluhy respektive mladíky, kteří občas měli také vlastní místa na spaní.

Dozorčí jednotka byla odpovědná za udržování pořádku a měla zabránit pokusům o útěk.

S pomocí kontumační jednotky se mělo zabránit propuknutí epidemie nebo dlouhodobých nakažlivých nemocí. Nově příchozí zajatci byli podrobena základní očištění a lékařskému vyšetření, zrovna tak i jejich oděvy, které byly spáleny.

Táborová zdravotnická jednotka byla také vystavěna ze dřeva, ale podstatně lépe izolována. Kromě toho měla koupelny, záchody a čajové kuchyně betonové podlahy, které lépe chránily od chladu. Pro zajaté mužstvo a důstojníky byly stejně tak vlastní baráky jako pro dozorce a důstojníky. Od vzniku válečných zajateckých táborů panoval nedostatek lékařů a medicínského materiálu. Nedostatek lékařů byl řešen tím, že jako lékaři v táboře pracovali i zajatci.

Zvláštní úloha italských zajatců stoupla v leteckém arsenálu, protože táborová plocha byla určena pro letecké jednotky. Tato základna byla zřízena pomocí zajatců tábora a následně střežena. Díky tomuto skladu se znovu mohli využít funkční díly z vyřazených letadel.

V prvních deseti měsících roku 1917 zemřelo podle výzkumu Rudolfa Kocha v zajateckém táboře Sigmundsherberg 217 lidí a v následujících 9 měsících (listopad 1917 až červenec 1918) podlehl 2 042 válečných zajatců svým nemocem nebo zemřeli na následky svých zranění. Enormní vzestup mrtvých se dal vysvětlit především zesíleným přísunem zraněných z italské fronty od 12. sočské bitvy. Správa táborového velitelství se válečnému ministerstvu pokusila vysvětlit úmrtnost tím, že vojáci 12. sočské bitvy byli už sami ve špatném zdravotním stavu a tvrdé a neobvyklé klima ke zhoršení jejich stavu jen přispělo. Tato zpráva dala jasně najevo, že přísuny zajatců od poslední sočské bitvy vyvolaly enormní problém s jejich umístěním.¹³¹

Expozitura dílny sestávala z truhlářství, strojírenství, dřevařství, kovářství, zámečnictví, klempířství, vazačství, malířství pokojů, natěračství, kolářství, oddělení pro elektrickou instalaci a krejčovství. V jednotlivých odvětvích byly prováděny opravy, ale také výroba nových produktů jako například předmětů pro zařízení.

V táboře se nalézaly kantýny, v nichž si jak zajatci, tak i hlídka mohli koupit jídlo a pití. Zajatí důstojníci měli vlastní kuchyni, kde si mohli v době jídla vzít potravu.

Civilní obyvatelstvo nesmělo zásadně do zajateckého tábora vstoupit. Vyňati byli z tohoto pravidla pouze ty osoby, které byly v táboře zaměstnání a dostali vstupní průkazku. V létě roku 1916 bylo zřízeno kino, které na počátku směli navštěvovat

¹³¹ Koch: „Im Hinterhof“, S. 250-252.

pouze rakouští vojáci. Od roku 1917 směli lidé o nedělích a svátečních dnech vstoupit do jídelny hlídky a připojit se k promítání.

V táboře samotném a jeho okolí panoval striktní zákaz fotografování. Tímto zákazem se mělo zabránit, aby se nežádoucí obrázky dostaly na veřejnost. Přesto se podařilo zajatcům něco vyfotografovat. Pokud se na to přišlo, následoval pro zadrženého disciplinární trest.

Váleční zajatci měli být co nejrychlejší cestou ze sběrných míst na frontě dopraveni do zajateckých táborů v zázemí. Zde se proto musely hlásit zajatecké transporty vedoucímu centrálního transportu., který pak jednotlivé zajatecké tábory upozornil. Každému transportu musela být přidělena hlídka k dozoru. Měla dát pozor na to, aby zajatci neměli žádnou možnost vzbuzovat pozornost při zdržení se a projetí ve stanicích. Kromě toho měli zabránit pokusům o útěk. Po vyložení v příslušném táboře byli hned sčítáni. Poté byli zajatci rozděleni do čet, přičemž zajatí poddůstojníci byli stanoveni jako velitelé roty. Každému zajatci bylo v táboře přiděleno evidenční číslo, které musel zřetelně nosit na svém oblečení. Díky tomu byla příslušná jednotka a ubytovací skupina přehledná a byla registrována v evidenční kanceláři. Každý den musel velitel tábora hlásit přesný stav zajatců válečnému ministerstvu. Právě tak každý pokus musel být hlášen příslušnému úřadu bezpečnosti. Velitelství se mělo mimo jiné starat o pravidelný chod tábora.

Všední den zajatých vypadal takto:

6:30 budíček, po kterém následovala snídaně. V 7:30 byl nástup, kdy se zkontroloval počet. Od 8:00 do 12:00 museli zajatci pracovat, pokud nebyli zaneseni do knihy nemocných. Oběd byl přinesen z kuchyně a převzat v jídelním baráku. Poté se od 13:00 do 18:00 pracovalo. Od 18:00 do 19:00 se podávala večeře a ve 22:00 byl noční klid. Mimo pracovní dobu navštěvovali zajatci jazykové kurzy, přednášky o matematice, literatuře, teologii, filosofii, hráli v táborovém orchestru, malovali nebo sportovali. Toto všechno znamenalo dobrovolnou výměnu za odpočinek. Jinak platila přísná disciplína, jak to bylo uvedeno v platných předpisech:

V jednání musí být vyjadřována bezpodmínečná přísnost, bez nepotřebné tvrdosti, ale především bez sebemenšího náznaku jakéhokoli druhu útisku. Špatné zacházení je přísně zakázáno. Pokud se v zajateckém táboře vyskytují disciplinární případy, tak mají pravděpodobně příčinu v nedostatečném zaměstnání a s tím

souvisejícím nepřiměřeném zacházení s lidmi. K pokusům o útěk se přistupuje s přísností.¹³²

Disciplína byla prosazována se skrze vojenskou tvrdostí. Ta byla prováděna projevením úcty a zajatci museli některé důstojníky zdravít. Stráž nesměly se zajatci vést žádné soukromé rozhovory, nýbrž s nimi jednat jen služebně. Pro zajatce a rakouskou stráž se vařilo odděleně. Zajatci si mohli dopisovat se svou rodinou. Tato pošta musela mít razítko velitelství tábora a zřetelně napsané plné jméno pisatele. Mezi zajatci byl písemný styk zakázán a také korespondence s vlastní byla početně okleštěná. Cenzurní úřad kontroloval jak přicházející poštu, tak i odcházející dopisy. Korespondence byla stažena, pokud v ní byla zahrnuta stížnost na zacházení nebo špatné ošacení či údaje o útěku, nemoci a úmrtnosti. Zajatci nebyly v projevu svého náboženského vyznání nijak omezováni. Při pohřbu zajatého člena mužstva či důstojníka:

Byl zajištěn rakvenosič a kříže. Špalír jako průvod se skládal z jednoho poddůstojníka, osmi rotmistrů a jednoho hudebníka z táborového stavu.¹³³

Při pokusu o útěk internovaného používala stráž zbraní, což zajatci dobře věděli. Když byl zajatec opět chycen po pokusu o úniku, ztrácel jakékoli právo na lepší zacházení a byl podroben disciplinárnímu řízení ve zvláštním baráku. Pokusy o útěk se přesto děly a to jak při převozu k pracovnímu nasazení, tak i při procházkách důstojníků. Stejně tak se děly pokusy o únik ze zajateckého tábora překročením nebo proříznutím plotu.

Zajatí důstojníci měli zvláštní status vůči mužstvu. Dostali lepší ubytování a měli lepší péči. Byli obsluhováni členy mužstva, kteří jim servírovali jídlo, čistili oblečení a museli uklízet pokoje. Při stížnostech nebo žádostech museli však také dodržovat úřední postup, v opačném případě nebyly jejich stížnosti či žádosti projednány. Důstojníci si směli číst knihy a časopisy z Rakouska-Uherska nebo Německa nebo si také mohli povolát holiče, pradleny, ševce nebo krejčí, pokud si je zaplatili.

Tímto se zdálo být vše v pořádku, vždyť někdy člověk mohl – když četl předpisy – nabýt dojem léčebného tábora.

Zajatci museli také pracovat mimo tábor, aby nahradili muže, kteří vykonávali vojenskou službu. Zaměstnavatel si musel vyřídit žádost o zapůjčení zajatců na krajském správním obvodním úřadu. Ten odpovídal za dohled nad ubytováním,

¹³² Kriegsgefangenenwesen (Kgf.W.). Sammlung und Sichtung der ergangenen Erlässe. Wien 1915, 17 f.

¹³³ Koch: „Im Hinterhof“, S. 223.

výživou a zacházením se zajatci. Vojenské velitelství a velitelství tábora měli oprávnění předat až 200 mužů na práci. Mimo to nebo u pochybných případů, rozhodovalo ministerstvo války. Zaměstnavatel musel za zajatce stanovit zálohu, kterou po návratu zajatce dostal zpět. Zajatci měli stejná práva jako svobodní civilní pracovníci co se týče délky práce, přestávek, přesčasů, nedělního klidu a podobně. Když byl zajatec nasazen na veřejné či státní práce, pak musela být uzavřena pracovní smlouva mezi zaměstnavatelem a vojenským velitelstvím. Soukromý zaměstnavatel musel na sebe vzít výdaje za péči o zajatce. Musel připravit přiměřené ubytování, které by zajistilo zachování zdraví a pracovní způsobilosti, a v zimě muselo být vytápěné. Do ubytování nebyla započítána náhrada škody. Ošacení se zajatci dostalo prostřednictvím vojenské správy, tak musel zaměstnavatel obstarat pouze kuchyňské náčiní a případně nahradit poškozený oděv. Zajatci se sami museli starat o čistotu svého šatstva. Zaměstnavatel neměl žádné trestní právo vůči zajatci, poněvadž to zajišťovalo četnictvo a vojenské úřady. Ty se musely kromě toho starat o stálé a dostatečné střežení zajatců při práci – toto vše také přísně dle předpisů.¹³⁴

2.6 Váleční zajatci po dvanácté sočské bitvě

Ve zprávě italské vyšetřovací komise bylo zachyceno, že „*italské vojsko od počátku ofenzívy do 10. prosince 1917 mělo okolo 10 000 mrtvých, 30 000 zraněných, 293 000 zajatých.*“¹³⁵ Už při útoku 24. října 1917 vykazala německá a rakousko-uherská pěchota skupiny Steina 15 000 zajatců a u rakousko-uherského I. sboru 3 000 zajatců. V následujících dnech doslova naskočil počet zajatých doslova. Po konci bitvy bylo stanoveno, že celkový počet italských zajatců stoupl přibližně na 370 000.¹³⁶

Masy zajatců byly postupně odsunuty do zázemí a plnily tábory. Pak začal všední den zajetí. Italům dělaly potíže především chlad, vyčerpání prací a špatné uchování potravin.

Poté, co Rakousko-Uhersko s Německem nebyly více schopny, aby dostatečně zásobovaly zajatce v táborech, poslala Francie s Velkou Británií na základě mezinárodního apelu zajatcům pomocné zboží a dodaly potřebné peněžní prostředky.

¹³⁴ Rauchensteiner, M.: „*Waffentreue (Die 12. Isonzoschlacht 1917)*“, Wien 2007, s. 91-102. Wiesenhofer, Franz: „*Gefangen unter Habsburgs Krone : k.u.k. Kriegsgefangenenlager im Erlauftal*“, Wiesenhofer 1998.

¹³⁵ Wagner: „*Der Erste Weltkrieg*“, S. 286.

¹³⁶ Tamtéž, s. 280.

Itálie se naproti tomu zdráhala, neboť existoval názor, že když se italští zajatci dobrovolně vzdali, sami si tím zavinili zajetí. A pak se také mělo zákazem veřejné pomoci zabránit, aby další vojáci kapitulovali a dezertovali. Italská vláda ale nebránila zasílání soukromých balíků, které však buďto nedosáhly svého cíle nebo jejichž obsah se při příchodu do tábora zničil. Transport těchto soukromých podpor realizoval italský Červený kříž.¹³⁷

Zásobovací situace se zhoršovala stále víc. To se týkalo i zásobování zajatých důstojníků, avšak nevyhladověl žádný z nich. Důstojníci, kteří zemřeli, přišli o život hlavně kvůli utrpeným zraněním v bitvě nebo kvůli plicní nemoci. Nejčastějšími příčinami smrti u vojáků byly vedle plicních chorob a válečných zranění tělesná slabost a vyhladovění.¹³⁸ Poté co Francie a Velké Británie blokovaly ekonomicky Německo, měly brzy centrální mocnosti potíže, kde najít jakékoli zdroje potravin.

Po klidu zbraní 1918 začali italští zajatci opouštět tábory do Itálie. Rakousko by také nebylo schopno se o ně dále starat. Podle smlouvy klidu zbraní měly být od 20. listopadu 1918 skupiny pokaždé po 20 000 Italech převezeny domů. Došlo však k rychlému a neorganizovanému masovému transportu. Itálie byla tím úplně vyčerpána, neboť na to nebyla připravena. Nebyly připraveny žádné přijímací tábory na hranicích, ani žádné přivítání pro vracející se domů. Místo toho panovala velká nedůvěra vůči vracejícím se Italům, protože byli podezříváni z dezerce. Bývalí zajatí vojáci byli ve své vlasti podrobeni vyšetřování a drženi v táborech v karanténě, přičemž životní podmínky zde nebyly lepší než v zajateckých táborech Rakouska či Německa. Poté, co se dostávalo italskému obyvatelstvu stále více informací o chování italských úřadů a rostla ochota k protestům, pokusila se vláda tomu čelit dvěma opatřeními: nejdříve se zajatcům udělilo odškodnění, to znamená, že vojáci obdrželi svůj dodatečně vyplacený denní žold po dobu svého zajetí a stejně tak jim byly vynahrazeny náklady za dávky životních potřeb. 2. září 1919 byl vydán dekret o amnestii, který se týkal 40 000 zajatců a zároveň bylo ukončeno 110 000 z 160 000 probíhajících procesů týkajících se dezerce.¹³⁹

¹³⁷ Procacci: „*Fahnenflüchtige jenseits der Alpen*“, S. 204.

¹³⁸ Tamtéž, s. 209.

¹³⁹ Rauchensteiner, M.: „*Waffentreue (Die 12. Isonzoschlacht 1917)*“, Wien 2007, s. 102.

3. Zajatecký tábor v Milovicích u Lysé nad Labem

3.1 Založení vojenského cvičiště u Milovic

Porážka v bitvě u Hradce Králové 3. července 1866 v prusko-rakouské válce ovlivnila odhodlání Rakouska modernizovat svou armádu. Rakouské velení vědělo, že výcvik vojska bude potřeba vést v podmínkách, které se co nejvíce podobají válečné realitě. Pro tyto účely mělo být zřízeno nové vhodné cvičiště, neboť v tehdejší monarchii žádný takový vyhovující prostor nebyl. C. a k. říšské ministerstvo války poohlíželo po vhodném terénu, který byl pro tyto účely optimální. V úvahu přicházelo okolí Kosmonos, Pyšel, Libochovice, Slap a Lochovic, avšak ani jedno z nich plně nevyhovovalo. Prvně se začalo smlouvat o území na panství princezny z Croÿ u Bílých Poličan. Potíže nastaly ohledně toho, že si princezna z Croÿ přála ponechat zámek a park a také proto, že toto území nebylo dostatečně velké. Stačilo by pouze pro cvičení jedné roty nebo praporu, nikoli však už pluku a jen omezeně dělostřelectva a také několik vesnic by muselo být vystěhováno. Roku 1903 byla jednání zastavena, protože se naskytla nová možnost. Šlo o území na východ od Benátek nad Jizerou, které do té doby spadalo do vlastnictví šlechtického rodu Thun-Hohenstein. To však nyní držela k. u k. Privilligierte Österreichisches Länderbank, jenž na něj upozornila Říšské ministerstvo války. Toto území bylo mnohem výhodnější a podmínky pro vojenský erár přístupnější. Vyhovovalo jak svou polohou, tak i velikostí, charakterem terénu, složením půdy, vodními a zdravotními poměry. Proto se o něm v březnu 1901 začalo jednat. Po mnoha jednáních se podařilo vykoupit obec Mladou, která musela být plně vystěhována. S její destrukcí se začalo v srpnu roku 1904. Zůstali zde jen farář, hostinský, který vedl kantýnu pro vojáky, a hajný. Všichni byli nakonec nuceni odejít roku 1908, kdy začalo přímé ostřelování obce.

Mezi lety 1904 až 1907 bylo založeno cvičiště a tábor v Milovicích císařsko-královským IX. litoměřickým armádním sborem. „*Cvičiště dostalo označení „Střelnice u Starých Benátek“*. Mělo rozlohu 3 400 ha a využívala se jako větší pěchotní cvičiště a elementární střelnice VIII.¹⁴⁰ a IX.¹⁴¹ armádního sboru. Bylo zde 7 praporů, které čítaly

¹⁴⁰ V teritoriálním okrsku VIII. sboru bylo dislokováno 9 pěších pluků, 3 polní myslivecké prapory, 2 dragounské pluky, 1 dělostřelecká brigáda, 2 ženijní prapory, 1 sanitní oddělení, 1 divize trénu a 3 zeměbranecké pluky. Tento okrsek sahal přibližně od Kadaně přes České Budějovice až k moravské hranici, to jest západní a jižní Čechy, s pomyslnou hraniční čarou Labe. Velitelství 8. sboru se nacházelo v Praze.

¹⁴¹ V teritoriálním okrsku IX. sboru bylo dislokováno 8 pěších pluků, 3 polní myslivecké prapory, 2 dragounské pluky, 1 dělostřelecká brigáda, 2 ženijní prapory, 1 pionýrský prapor, 2 sanitní oddělení, 1 divize

po 4 sborech každý a v každém sboru po 100 mužích. Hlavní velitelství se nacházelo v Lipníku.“¹⁴² Jako stálý oddíl sídlil v milovickém táboře strážní sbor. V Lysé nad Labem pak sídlila ve čtyřech vojenských budovách eskadra dragounů.

Hospodářský dvůr Boží Dar (Gottesgab) byl při založení cvičiště převzat, zvětšen a využíván jako zemědělský podnik. Lesní správa se nacházela v Novém Dvoře a v Jiřicích. V letech 1907 byla založena a postavena palebná stanoviště Alexandrov. Až do počátku první světové války nebyla vybudována žádná větší zařízení.¹⁴³

3.2 Vznik zajateckého tábora

Během první světové války byl mezi Benáteckou Vruticí a Milovicemi postaven zajatecký tábor, kde byli internováni ruští, srbští a italští váleční zajatci. Tábor se skládal ze tří částí: z kamenného tábora, který byl postaven už dříve, a části II a III tvořené dřevěnými baráky, pobité černou lepenkou. V táboře jich bylo celkem 110, o délce až 40 metrů a šířce 10 metrů.¹⁴⁴ Tábor I. se nacházel severně od hlavního skladu u kruhového dvora (Scheibenhof) a tábor II. severně od zásobárny (stravovny) a nádraží. Součástí tábora byla také strážnice, dále skladiště, kuchyně, odvšivovací lázeň, márnice, hřbitov a později i pekárna, studny a prádelny. Vedení zajateckého tábora měli na starosti generál Carl Steiner a plukovník Adolf Halbearth (manžel spisovatelky Gabriely Preisové).¹⁴⁵

Tábor byl obehnán ploty z ostnatých drátů a každých sto metrů stály strážní věže. Nad plotem vedlo elektrické vedení, od něhož bylo zapojeno osvětlení, které osvětlovalo celý tábor a okolí. Zákopy a kryty kolem celého tábora měly poskytnout ochranu před možnými vzpourami válečných zajatců. Celý tábor byl pod dozorem vojáků národní milice (Landwehr), kterým přibližně bylo mezi 50 - 60 lety.¹⁴⁶

trénu, 4 zeměbranceké pěší pluky a jeden hulánský pluk. Zahrnoval severní a východní Čechy, s pomyslnou labskou hranicí. Jeho velitelství bylo v Litoměřicích.

¹⁴² Vojenský historický archiv Praha (dále jen VHA), Heeresbauverwaltung, Böhmen and Mähren, Německý protektorátní fond, Stavební správa vojenského cvičiště Milovice, Zpráva o činnosti dne 20. ledna 1941.

¹⁴³ VHA Praha, Heeresbauverwaltung, Böhmen and Mähren, Německý protektorátní fond, Stavební správa vojenského cvičiště Milovice, Zpráva o činnosti dne 20. ledna 1941.

¹⁴⁴ VHA Praha, fond *Ministerstvo Národní Obrany*, prezidium z let 1918-1923, Československé velitelství tábora bývalých válečných zajatců v Milovicích u Lysé nad Labem, události v táboře od 28. října 1918 do 14. srpna 1919.

¹⁴⁵ Řehounek, Jan: „*Osudové okamžiky [Sto let vojenského výcvikového prostoru Milovice – Mladá]*“, Nymburk 2006. Čapková, Vendulka – Tatarová, Petra: „*Milovice aneb 100 let od založení vojenského cvičiště*“, Milovice 2004.

¹⁴⁶ Řehounek, Jan: „*Osudové okamžiky [Sto let vojenského výcvikového prostoru Milovice – Mladá]*“, Nymburk 2006, s. 26.

Uvnitř baráků se nacházely prosté palandy, které při velkém početním stavu bývaly i dvě nad sebou. „Zajatci leželi na slamnících, jejichž obsah se musel náležitě měnit. Každý měl právo na jednu nebo dvě deky.“¹⁴⁷ Ale jak se zmiňuje Alessandro Pennasilico ve svém deníku, že se kvůli nedostatku museli o jednu deku dělit dva až tři lidé. Nebylo totiž výjimečné, že si deky mezi sebou kradli. V jednom baráku spalo 220 – 300 zajatců. Ačkoli se početní stavy v průběhu války měnily vzhledem k situaci na frontě, v průměru bylo v táboře okolo 30 000 zajatců. Někdy dosahoval počet zajatců až 48 000 po větších ofenzívách.

Nemocnice se nacházela v kamenném táboře, kde byli v poměrně slušných podmínkách umístění důstojníci. V čele nemocnice stál štábní lékař Dr. Antonín Brzorád, které ho vystřídal Dr. František Tichý. Také příslušníci nepřátelských států směli působit v táboře jako zdravotníci, bylo ovšem zapotřebí lékařského vzdělání. Neměli statut válečného zajatce, ale tzv. internovaný. Co se týče milovické nemocnice, je zajímavé připomenout svědectví italského doktora, který byl zde zajatcem, Giuseppe Calvagna, z 276. pěšího pluku. „Podívaná, kterou jsem spatřil, když jsem navštívil oddělení, byla strašná. Na skládacích lůžkách oddychovali nazí lidé, jenž byli přikryti pár otrhanými hadry a množstvím vší... nebyli to lidé ale kostry. Ve vzduchu byl cítit pach hnisu, který se odpařoval z bolavých ran proleženin. Všechna kamna byla vyhaslá [31. ledna 1918] a teplota se pohybovala okolo -20°C.“¹⁴⁸

Nadporučík Dr. Antonio Fiffano: „Mrtví byli nejprve dáni do jednoho baráku, potom do jednoho masového hrobu bez rakve a bez oblečení.“¹⁴⁹ Doktoru Fiffanovi se podařilo opsat údaje o úmrtí z registrů zajateckého tábora v Milovicích – zde jsou ve srovnání s údaji ze Sigmundsherbergu.¹⁵⁰

	Milovice	Sigmundsherberg	Příčiny smrti 1 513 osob v březnu 1918	
17. listopad	–	122	1 222	Edém z hladu
17. prosinec	116	238	124	Zápal plic
18. leden	586	359	105	Střevní katar
18. únor	1 039	386	31	Tuberkulóza
18. březen	1 513	355	14	Zánět pohrudnice

¹⁴⁷ Čapková, Vendulka – Tatarová, Petra: „Milovice aneb 100 let od založení vojenského cvičiště“, Milovice 2004, s. 5.

¹⁴⁸ (CIV) Vyšetřovací komise pro přestupky lidských práv – péče o válečné zajatce v rakouských zajateckých táborech, s. 52.

¹⁴⁹ CIV, s. 458-9.

¹⁵⁰ Pavan, Camillo: „I prigionieri italiani dopo Caporetto“, Treviso 2001, s.128.

18. duben	835	210	5	Zánět ledvin
18. květen	338	116	9	Různé příčiny

Úmrtnost byla v Milovicích roku 1918 tak vysoká, že o tomto problému dokonce diskutovali poslanci rakouského parlamentu. Možná kvůli tomuto politickému aktu došlo ke změně vedení milovické nemocnice. Situace se poté zlepšila.¹⁵¹

Zásobovací situace byla v celé monarchii, zvláště pak v druhé polovině války, velmi svízelná. Ruští, italští a srbští zajatci hromadně umírali v mizerných životních podmínkách, do sytosti se nikdy nenajedli. Dle regulí ministerstva války připadalo 500 gramů chleba na jednoho muže, ale později se muselo až 6 lidí rozdělit o jeden pecen chleba.¹⁵² Zajatci byli živeni především krmnou řepou, mrkví a vodnicí a to v nepatrném množství. „italští zajatci kolikrát zatajovali smrt svého kamaráda i několik dní, aby mohli dostávat jeho stravu. Svátkem pro ně bylo, když v táboře pošel hladem kuň, který byl stažen a rozporcován, a zajatci, na které se koňské maso dostalo, si trochu přilepšili.“¹⁵³ Zvláštní přiděly dostávali nemocní zajatci a ti, co pracovali v průmyslu, v řemeslech, v hornictví. Někteří zajatci pracovali na polích nebo ti, co měli více štěstí, vypomáhali na okolních statcích, kde v době války chyběla mužská ruka. Ostatní museli pracovat na stavbě silnic a zpočátku i na stavbě samotného tábora. Aby si zajatci trochu přilepšili, vyráběli, především ti ruští, ze dřeva, slámy a z drátů různé výrobky (např. hračky, ozdoby, pouzdra, nádobí), které směňovali za peníze a potraviny. Obchod byl zprostředkován zajatci, kteří měli povolení volně vycházet z tábora, nebo si je mohli koupit sami obyvatelé v kamenném táboře, kde nebyli zajatci pod tak přísným dohledem. Zajatci měli též právo dostávat zásilky jídla a peněz z domova, i když se nezřídka ztratily cestou.

¹⁵¹ Pavan, Camillo: „I prigionieri italiani dopo Caporetto“, Treviso 2001, s.128.

¹⁵² Srov. Pennasilico, Alessandro: „Zákopy a zajetí“, Ravenna 1935. VHA Praha, fond Zajatecké tábory, karton spisů z let 1916-1918, Bestimmungen für die Beistellung Kgf. Arbeiter 1. März 1916.

¹⁵³ Čapková, Vendulka – Tatarová, Petra: „Milovice aneb 100 let od založení vojenského cvičiště“, Milovice 2004, s. 44.

Jídelníček válečných zajatců v zajateckém táboře Milovicích.¹⁵⁴

Den	Snídaně	Oběd	Večeře
<i>Pondělí</i>	2 g čaje, 15 g cukru	Sušená treska s bramborem	Hrachová a kroupová polévka
<i>Úterý</i>	2 g čaje, 15 g cukru	Kyselé zelí s bramborem	Fazolová polévka s bramborem
<i>Středa</i>	2 g čaje, 15 g cukru	Naložené maso s bramborem	Kroupová polévka s bramborem
<i>Čtvrtek</i>	2 g čaje, 15 g cukru	Sušená treska s bramborem	Fazolová polévka s bramborem
<i>Pátek</i>	2 g čaje, 15 g cukru	Polenta či jiná kaše z mouky a suchary	Brambory a kroupy
<i>Sobota</i>	2 g čaje, 15 g cukru	Kyselá fazolová polévka s bramborem a marinovaný slaneček	Brambory a kroupy
<i>Neděle</i>	23 g kávy z konzervy	Guláš z čerstvého masa s bramborem	Fazolová polévka s bramborem

Delegace Červeného kříže a jiné mezinárodní komise přijížděli do tábora zkoumat podmínky života válečných zajatců v táborech. Komise zhodnotila situaci zajatců v táboře po zdravotní stránce jako uspokojivou.

Vojenský hřbitov ležel vedle kamenného tábora. Dle úmrtních registrů umíralo denně 1 až 36 zajatců. Zpočátku byli pohřbíváni v rakvích do jednotlivých hrobů, ale později při vysoké úmrtnosti do hromadných šachet. Pohřeb byl doprovázen hudbou kapely, kterou tvořili italští váleční zajatci. „*Ke každému úmrtí byly vystaveny „Sterb-Register“, kde kromě osobních dat válečného zajatce byla uvedena příčina smrti, kterou podepisoval lékař a svědek úmrtí. Mrtvola nesměla být pohřbená v době kratší než dva dny ode dne smrti.*“¹⁵⁵

Prohlášením československé republiky 28. října 1918, se změnilы poměry v zajateckém táboře. Celý tábor byl ověšen prapory českých a italských barev a 1. listopadu byl uspořádán slavnostní průvod. Otevřela se brána tábora a v čele s táborovými důstojníky se průvod ubíral přes Milovice do Lysé a zpět. Italská kapela hrála střídavě české a italské písničky. Na náměstí v Lysé nad Labem starosta tamějšího Sokola a italský lékař Dr. Calvi pronesli řeč o radosti z konce války a porážky společného nepřítele. Počátkem listopadu z tábora odešli důstojníci německé národnosti – poručík Josef Hübner, polní kurát doktor Adalbert Benz a až na nepatrné výjimky

¹⁵⁴ VHA Praha, fond Zajatecké tábory, karton spisů z let 1916-1918, Bestimmungen für die Beistellung Kgf. Arbeiter 1. März 1916.

¹⁵⁵ Čapková, Vendulka – Tatarová, Petra: „*Milovice aneb 100 let od založení vojenského cvičiště*“, Milovice 2004, s. 45.

všichni poddůstojníci a mužstvo. Rovněž uherský strážní prapor XIV., který konal strážní službu v táboře, po odzbrojení odešel.

Nádražní velitelství v Praze vydávalo legitimace opravňující jednotlivce k jízdě do Terstu. Většina zajatců nečekala na transporty vypravované ze zdejšího tábora a využila této pohodlnější dopravy do vlasti. Z tábora bylo vypraveno celkem 41 transportů o 89 důstojnících a 2 764 mužích. V listopadu byly též vypraveny 2 transporty nemocných z táborové nemocnice.

Po odchodu většiny zajatců, pokládalo táborové velitelství za hlavní úkol uvést tábor do pořádku. Shledali baráky plné lůžkové slámy na padrť zrcené, papírů, odpadků, a z větší části před odchodem úmyslně znečištěné. Evidenční kancelář pracovala i po převratu. Vypravovala transporty a vyřizovala četné dotazy o osudu bývalých zajatců. Její dokumenty byly 28. července 1919 předány v devíti bednách italskému plnomocníku kapitánu Nascibenemu.¹⁵⁶

Ze skladišť bylo odcizeno mnoho věcí, protože byl nedostatek strážních oddílů. Ani oddíl vojenské policie od 28. pěšího pluku, který přišel do Milovic v prosinci 1918, nezamezil krádežím v táboře, které ovšem podporovalo i civilní obyvatelstvo v okolí.¹⁵⁷

Není možné přesně říct, kolik bylo italských zajatců v Milovicích, v jednom z největších rakousko-uherských lágrů. Někdo jich napočítal na 14 000 (Giovanna Procacci), jiní na 18 000 (kapitán Giulio Cesare Salvi) nebo 17 000 (Alessandro Pennasilico). Po ofenzívě u Kobaridu - během rakousko-uherské okupace Furlanska a Benátska - bylo uvězněno Rakušany mnoho italských civilistů. Policie je pokládala za nacionalisty nebo přinejmenším za nepřátele Rakouska-Uherska. A tak mnoho italských civilistů bylo importováno do Milovic. Z 16 000 civilních italských zajatců c. a k. impéria (celkem 3000 mrtvých) bylo několik stovek z nich posláno do Milovic.¹⁵⁸

3.3 Osud válečného zajatce Alessandra Pennasilica

Alessandro Pennasilico, hodností šikovatel (sergente, Feldwebel), velel rotě přibližně o 20-30 mužích. O tomto vojákově I. praporu 39. pěšího pluku brigády Bologna přesně nevíme, odkud pocházel. Je pravděpodobné, že z Ravenny, protože

¹⁵⁶ VHA Praha, fond *Ministerstvo Národní Obrany*, prezidium z let 1918-1923, Československé velitelství tábora bývalých válečných zajatců v Milovicích u Lysé nad Labem, události v táboře od 28. října 1918 do 14. srpna 1919.

¹⁵⁷ Tamtéž.

¹⁵⁸ Pavan, Camillo: *„I prigionieri italiani dopo Caporetto“*, Treviso 2001, s.129.

jeho deník (vydaný až roku 1935 pod názvem „*Zákopy a zajetí*“) byl v Ravenně publikován. K této domněnce přispívá i fakt, že vojáci brigády Bologna se rekrutovali z provincie Ravenny, ne však pouze zde. Neboť vojáci této brigády se rekrutovali i v mnoha jiných italských provinciích, ne jenom z provincie Boloně, jak by napovídala název. Brigády italské pěchoty byly pojmenovány po městech, regionech apod., což ale neznamenal, že musí být striktně s touto oblastí spojené.¹⁵⁹

Jak je známo, brigáda Bologna charakterizovala italskou rezistenci na Monte Ragnone. Od 30. října do 1. listopadu 1917 bojoval I. prapor 39. pěšího pluku na severovýchodní straně italské fronty na Monte Ragnone, v opevněních a zákopech blízko vrcholu, nad vesničkou Muris. Kvůli tvrdému útoku c. a k. 50. pěšího pluku, se musel zbytek praporu přesunout směrem k San Pietru, kde ho čekal stejný osud jako celé brigády Bologna.¹⁶⁰

Nicméně měla brigáda Bologna důležitou vojenskou historii ještě před tím, než se vyznamenala v bitvě na Monte Ragnone. V roce 1915 se podílela na prvních 4 sočských bitvách, které probíhaly v obtížném úseku Krasu: Castelnuovo, výšiny u Montfalcone, Monte San Michele. V těchto místech ztratila tisíce mužů během zuřivých útoků. V prosinci 1915, po ztrátě 1 960 vojáků a 48 důstojníků, a po 6 měsících bojů, byla konečně brigáda Bologna stažena ze sočské fronty a poslána k odpočinku do oblasti, kde boje neprobíhaly. Pro jejich statečné zasazení během 1., 2., 3., a 4. sočské bitvy, byly dva pluky brigády Bologna (39. a 40. pěší pluk) vyznamenány stříbrnou vojenskou medailí za statečnost¹⁶¹, druhou nejvýznamnější dekorací vojenského řádu italské armády.

V roce 1916 byla brigáda Bologna opět poslána na frontu, do úseku 1. armády (od Stelvio Pass po Corda Grande, jižně od Trentina). Dále se v srpnu 1916 zúčastnila bitvy Passo Tonale, severně od Gardského jezera, a dokázala zde udržet obrannou linii vůči rakousko-uherské ofenzívě.

Zpět na sočskou frontu, do oblasti Vertoiba, se brigáda Bologna přemístila v listopadu 1916. Od února 1917 dokázala udržet krvavou linii Oppachiasella – Castagnevizza – Korite, jednoho z nejhorších úseků Comeno Carso. V květnu 1917 se podílela na desáté bitvě sočské fronty v oblasti Korite, kde dobyla opevnění u Hudi Logu a zajala mnoho rakousko-uherských vojáků. Nicméně definitivně prorazit

¹⁵⁹ Ufficio Storico Stato Maggiore Esercito, Riassunti storici dei corpi e comandi della guerra 1915 - 1918 - Brigate di Fanteria, Vol. VIII, Roma 1929.

¹⁶⁰ Pascoli, Marco: „La Battaglia del Monte Ragnone e lo sfondamento del Tagliamento a Cornino“, Gaspari editore, Udine 2004.

¹⁶¹ *Medaglia d'Argento al Valore Militare* byla ustanovena sardinským králem Karlem Albertem roku 1833.

rakousko-uherskou frontu nedokázala. Za tento statečný čin získala brigáda Bologna bronzovou medaili za statečnost, třetí nejdůležitější dekoraci italské armády.

Také v jedenácté sočské bitvě se podařilo brigádě Bologna dobýt nepřátelskou linii Brestovizza - Korite, i když za cenu mnoha mrtvých a raněných. Počátkem října, po poslední obranné činnosti blízko Iamiana na Krasu, byla brigáda Bologna poslána k odpočinku ve furlanské planině, do městeček severně od Palmanovy (Castions di Strada, Porpetto). Zde, po několika dnech, dostala 24. října v noci brigáda Bologna rozkaz k přemístění, protože začala bitva u Caporetta.¹⁶²

V následujících několika dnech musela tato brigáda bránit italskou frontu na Monte Ragnone, kde byl zajat Alessandro Pennasilico, společně s mnoha jinými italskými vojáky, a následně poslán do zajateckého tábora v Milovicích u Lysé nad Labem, kde strávil necelý rok. Tuto zkušenost se zajetím barvitě popisuje ve svém deníku, který si po celou tu dobu vedl.

¹⁶² Ufficio Storico Stato Maggiore Esercito, Riassunti storici dei corpi e comandi della guerra 1915 - 1918 - Brigate di Fanteria, Vol. VIII, Roma 1929. Pascoli, Marco: „La Battaglia del Monte Ragnone e lo sfondamento del Tagliamento a Cornino“, Gaspari editore, Udine 2004, s. 17.

5. Vzpomínky Alessandra Pennasilica na zajatecký tábor v Milovicích v deníku: "Zákopy a zajetí"

Dne 20. prosince 1917 ve 14. hodin přijíždíme do Lysé. Vagóny se otevřou, čekáme až uslyšíme "menáž", ale vše mlčí. Konečně jsme dorazili do naší destinace – po 90 hodinách cestování. Projíždíme městem Lysá až do obce Milovice. Lidé se účastní našeho průjezdu. Máme dojem, že jsou to dobří lidé. Lidé se nás neptají na nic a nabízí nám chléb. Míjíme blízký opuštěný hřbitov, který je bez náhrobků, bez ohrazení. Je tu mnoho křížů ze dřeva podobných si navzájem. Ptáme se, jestli je to hřbitov vesnice, ale je nám řečeno, že to je hřbitov Rusů zemřelých v zajetí. Tato zpráva nás hluboce rozesmutní. Všechny tyto kříže jsou zabodnuty v našich srdcích. Doprovází nás smutek, zatímco ramena křížů vyčnívajících ze sněhu si žádají soucit. Možná zemřeme i my v tomto vyhnanství daleko od všech, daleko od naší vlasti, od naší matky. S těmito bolestnými vzpomínkami, s tímto stavem duše, tak znepokojeni vcházíme (17 000 osob) do bran tábora, který je ohromný. Na bráně můžeš číst "K.u.K. Kriegsgefangenenlager Milowitz". Je zde bezpočet baráků - černých jako naše duše – a vysoké zdvojené ostnaté ploty. Stráže číhají na každém kroku. Jsou to kulhaví, shrbení, chromí starci domobrany, jimž je okolo 50 až 60 let. Skvostné exempláře! Vstoupíme do baráků. Není zde sláma, ani světlo, ani oheň.

Jedna stará pryčna na zemi, další vysoká 150 cm. Usadil jsem se na vrchní části. Jak jsem šel nahoru, spadl mi pláštěk; otočím se, není možné ho najít. V okamžiku je ukraden. Jsem jen v letní uniformě s 18 stupni celsia pod nulou! Dojmy, které jsme si vyměnily s kamarádem, jsou skličující. Snažíme se povzbuzovat, ale teď i trocha té odvahy se ztratila ve smutku. V hluboké noci se nám dostane jídla – jeden malý hrnek horké vody, nějaký ten kousek řepy a spousta hlíny. Poté dostaneme chléb. Aby nedošlo k narušení pořádku, posílají nás odtud k ostnatému plotu a pak pokaždé přijmou jen 4 muže naráz – prvnímu dají chléb, který má být rozdělen mezi zbylé 3 muže, kteří ho následují. Takové rozdělování chleba přináší problémy. Ten, kdo má chleba, zmizí ve tmě. Načež ho pronásledují, následují slovní potyčky, jelikož neznáš lidi, se kterými se musíš rozdělit o chléb – rány, ohlušující povyk, kopance. Všechny pokusy o nastolení pořádku jsou marné, rozdělování chleba je přerušeno. Jako první zákon – každý musí smeknout čapku.

21. prosince

Po velice chladné noci následovalo ráno. S ránem vzrostl i náš smutek a naše úzkost. Vedli nás od jednoho baráku ke druhému, z jednoho tábora do druhého, dle rozkazů ruského vojáka Vladimíra Weismanna, našeho zásobovacího poddůstojníka, a rakouského poručíka Hibnera¹⁶³. Konečně si hledí našich osobních údajů: práce, dlouhá více než kdy jindy, která se uskutečňuje v jednom baráku, zatímco zbytek se čeká venku ve vysokém sněhu. Není možné zůstat na místě kvůli chladu. Za každý malý nedisciplinovaný pohyb jsme napomínáni a špatně se s námi zachází. K nejhorším z hlídky patří jeden z Terstu. Je to svobodník (Gefreiter) Odorizzi - písař a překladatel rozkazů. Mluví italsky výborně, ale užívá našeho jazyka pouze k tomu, aby nás urážel. Ostatní vysvětluje v němčině. Je ozbrojen jednou holí a často jí rád dává rány do zad ubožáků. Potrava je směs neočištěné řepy, vody, tuku z nějakého zvířete a zelí. Jídlo je připravováno ruskými zajatci, kteří jsou také vybaveni holemi na to, aby vyhnali chudé zajatce, kteří přijdou poprosit o malý kousek řepy.

Pěšák rezignoval. Tráví dny sám pohroužen ve svých špinavých hadrech, deprimovaný, demoralizovaný, nemyje se, nemluví kromě náznaku odporu nebo náznaku pláče. Stupňující se zima mu radí zůstat stále na svém místě v baráku a nikdo ho nepřemluví, aby se pohnul. Všichni mluví jen o jídle, o ničem jiném, a když jsou pobízeni k práci, nepohnou se, pokud je k tomu hlídka nedonutí. Musí těžce pracovat, nosit v lese dřevo, které leží často pod sněhem a v ledu, odklízet sníh blízko velitelství tábora a mnoho jiné těžké práce, kterou dokončují pod hrozbou ran bez jakéhokoli soucitu.

Večer se baráky promění v zanedbané lidské úly. Ve tmě je nemožné se pohnout, aniž by člověk ztratil své vlastní místo. A také pokud je možné spát, je třeba nespát hluboce, aby člověk nezůstal bez bot, pokrývky nebo čepice. Vše je ukradeno vlastními druhy, kteří kradou všechno proto, aby to mohli prodat nepříteli nebo Rusům výměnou za kousek chleba. Mnoho lidí nemá už více boty a být bez bot, to znamená smrt. Velká zima a tekutá strava vyvolává potřebu močit nejméně každou půl hodinu. Latrína je až na konci tábora.

V noci strážé dohlížejí na zajatce, aby se odebrali vykonat vlastní potřebu na latrínu. Je to drsné vyjít desetkrát nebo dvanáctkrát každou noc a běžet po ledu a ve vánici a dojít tak až k záchodu. V baráku během noci pokračuje pobíhání zajatců sem a

¹⁶³ Poručík Josef Hübner, z 94. pěšího pluku, byl do Milovic přeložen z Josefova. *Schematismus für das k.u.k. Heer und für die k.u.k. Kriegsmarine für 1914*, Wien 1915, s. 630.

tam, dveře jsou otevřeny a nárazy ledového větru a mrazu pronikají do baráku. Zatímco se stráž soustředí na některé zajatce, kteří nechtějí jít na latrínu, někdo pustí vodu ven, kde může, a jiní močí přímo v baráku. Každý má blízko sebe druha ze zákopu. Přítele z dlouhých pochodů, z časů dlouhého hladovění. A s tímto kamarádem se zajatec dělí o svůj kabát, svou pokrývku, své oblečení.

Já jsem blízko šikovatele Panna a šikovatele Franzoi. Spíme objímaje se navzájem pod jedinou dekou Panna, kterou dále ve spánku pevně držíme na sobě. Boty jsou použity jako polštář a to je také opatření proti krádeži. Pěšák je ozbrojený holemi, na jejichž špicích má připevněny hřeby a jednu lžici. Je to zbraň zhotovena z hlady ke kradení z kuchyně a ze zásob řepy a brambor. A v noci, vyhýbaje se bdění hlídačů, se pracuje trpělivě na ukradení čehokoli.

Přijely nákladňáky plné řepy. Velký zmatek, útok začíná¹⁶⁴! Běžím pro Panna, protože převezme část útoku. Zpět. Útok je odrážen bajonety a údery pušek, ale k potlačení přívalu zajatců, desátník Ruzisca volá některé naše poddůstojníky na pomoc hlídačům. Panno je mezi nimi a doprovází pytle řepy do skladu. A jednou ve skladu udělá něco víc.

Schází přímo do sklepa a ve tmě dává ruce na něco, co podle hmatu se zdá hroudou másla. Vezme to, schová pod plášť a zmizí. Běžím s Franzoiem k němu a poznáváme na něm, že musel něco ukrást. Vcházíme do baráku, šplháme na své místo a hle konečně vypadne ona hrouda másla. Je tma. Panno krájí a rozděljuje kořist. Jíme nenasytně. Nemá žádnou chuť, ale zjišťujeme, že zklidňuje náš hlad. V noci jsme stíženi bolestmi břicha, průjmem. Den poté zjišťujeme, že jsme snědli tuk z koně nebo z kdoví jaké bestie.

Umírají první zajatci. První je desátník Antonio Cargnelutti, žurnalista a kuchyňský pomocník v Sempass.

Zajatci umírají bez mluvení, bez hlesu.

Kdo jsou blízko oběti, oznamují smrt. Zůstávají bez květiny, bez svíčky v baráku, celou následující noc a den. Poté přijde doktor, aby se podíval na padlého, napíše jeho jméno, pokud někdo jeho jméno zná. V opačném případě nebohý jde do hrobu jako neznámý voják.

Poblíž zásobovací kanceláře mu je odebráno vše, co má v kapsách; pak ho transportují kdoví kam. V kapsách mezi fotkami, mezi svatými obrázky, mezi pamětními předměty, vši. Naši ubozí bratři. Vězení vás zabije zbraní nejhroznější:

¹⁶⁴ Na řepu (pozn. překladatele).

hladem a zimou. Ve vašem pohledu zůstal obraz vlasti a osob vašemu srdci nejbližších. Utrpení tohoto vězeňského života vás zničilo v cizí zemi, na tvrdém dřevě mrazivého baráku, bez útěšného slova, se smutkem v srdci pro postižené a vzdálené osoby, s horečkou a netečností!

Vánoce 1917

Ranní menu

Brynda z řepy. Čtvrťka chleba (okolo 200g).

Večer

Brynda z řepy.

Teplota: 20 stupňů pod nulou.

Vši: nadmíru.

Postel: tvrdá pryčna.

Přikrývky: jedna třetina z jediné přikrývky přítele Panna.

26. prosince 1917

Je nezbytné se hýbat, riskovat vše, abych nezemřel. Jít a nalézt chleba a život, pokud to bude možné. Tak přemýšlím a uskutečňuji svůj plán. Uniknout, dosáhnout vesnice, kterou vidím v dálce přikrytou pod sněhem. Stmívá se. Zdravím Panna a Franzoiu, kteří nechtějí jít.

Jdu blíže k drátěnému plotu. Mám 2 koruny. Ty dám strážní. U první strážě, které vysvětluji, že jdu ven, ukážu 2 koruny; ale jako odpověď se mi od dostává namířená zbraň. Nevzdávám to. Jdu dál. Další stráž – nový pokus. Je to Čech, jenž mi naznačuje, abych byl diskretní. Dívá se vpravo a vlevo, potom otevře potichu bránu. Chci mu dát 2 koruny. Nepřijme je. Tiskneme si ruce. Chtěl bych mu políbit ruku. Vrata se zavírají za mými zády. Jsem volný a je noc. Procházím se po jemném sněhu. Je to jako nekonečná poušť sněhu. Moje oči se dívají na světla vzdálené vesnice jako zamilovaný muž se dívá na hvězdy během noci lásky! Za chvíli zhasnou světla. Zůstane svítit pouze jedno, jenž mě doprovází na cestě jako maják uprostřed oceánu. Hle první dojmy. Naprostá

tma. Pak jeden osvětlený dům. Má okna nízko nad zemí. Ťukám na sklo, někdo se přichází podívat, pak otevře. Říkám jediné slovo, které znám: chleba. A po tomto slově přidávám slovo italiano. Takto řečeno nastavuji ruku, nejpokornější čin mého života. Nechávací mě vejít do pohodlné kuchyně, zateplené, osvětlené, veselé. Je zde jeden starý muž, 4 ženy. Nechají mě navečeřet sedíce u stolu a je mi podána velká miska bílé kávy s čerstvým vonícím chlebem. Než začnu jíst, udělám znamení kříže a políbím chleba. Poté jsem ho zhltal. *Pane Bože, děkuji ti, že nám dnes dáváš chléb náš vezdejší...*koukají na mě ve vytržení, já zůstávám němý. Jak mohu mluvit, když neznám jediné slovo. Proto jim děkuji políbením ruky každého z nich a políbením chleba, který vkládám do své mošny.

Zdravím kývnutím hlavy, odcházím. Jsem opět ponořen do noci, ale vzplála ve mě naděje v lidskost. Zahnal jsem hlad a mám mošnu takřka plnou výtečného chleba. Také u všech následujících domů buším na dveře a žádám jen chleba. A brašna překypuje chlebem, a pak kapsy, všechny kapsy a pak ještě jeden sáček. Dnešní noc nemám více hlad. A venku z vesnice v jednom prázdném otevřeném chlévě jsem spal svůj klidný sen. Vzbudilo mě zastřené slunce. Je pozdě. Možná deset. Sotva jsem ušel pár kroků, před zvědavostí lidí, přichází mi vstříc jeden strážník na kole. Vyzve mě, abych ho následoval; co naplat.

A opět jdu po oné noční cestě a opět vidím v dálce černé baráky smrti. U první brány tábora mě předává stráž a domýšlím si, že dává rozkaz odvést mě na velitelství. Stráž souhlasí. Strážník odchází. Otevírám brašnu a rozdělují plody mého žebrání. Stráž vidíce chleba zapomíná na velitelství a bez dalších potíží mě nechá se vrátit do baráku. Panno a Franzoi mě líbají radostí, neboť jsem jim přinesl kus života.

27 prosinec 1917

Procházíme se po táboře. Všude zpustlost, bída, baráky, sníh, led. Každý barák má svého komandanta, každý komandant baráku má na starosti komandanty skupin. Každá skupina baráků má nadřízeného komandanta. Všichni tito komandanti jsou přirozeně italští poddůstojníci. Komandant mého praporu je praporčík Allagosta.

V zásobovací kanceláři je Rus Vladimír Weisman. Malý voják, vždy čerstvě oholený, elegantní a autoritářský, že jsme měli vždy za to, že je důstojníkem. Tento Rus

pracuje celý den v jednom baráku a má za tlumočníka jednoho furlanského¹⁶⁵ vojáka - De Monte Isidora.

Mám jeden nápad. Promluvím s tímto vojákem, aby požádal Rusa, zda nepotřebuje nějakou pomoc. Rus mě hned volá a dává mi práci. Tak začínám tvořit část kategorie „*cariche speciali*“¹⁶⁶, které je přidělena speciální vojenská strava, hutná kukuřičná kaše. Dotýkám se prsty ráje. Jsem v teple, mám tento příděl jídla – o dost lepší než odporná brynda z řepy a přečkávám dny jakožto písař píšící německy. Já, který neznám jediné německé slovo. Ale slíbil jsem, že se naučím brzy, pokud vyvážnu se zdravou kůží. Nebozí vojáci mají hlad. Chleba se stále více mění ve směs plev a smetí a ubývá na váze. Zima je neúnosná. Je 25 stupňů pod nulou.

Od rána nebozí zajatci, mnozí bez bot, bez pláště, bez kabátu, čekají hodiny a hodiny, aby uviděli přijíždět vůz s chlebem. Bochníky jsou rozpočítány a tak každý komandant baráku přijme patřičné množství. Každý pecen chleba je rozdělen mezi 4 zajatce a aby každá čtvrtina byla matematicky přesná, vytvořil si zajatec jednoduchou váhu. Aby bylo možné poznat hodnotu chleba, bylo třeba s důvěrou hledět na 4 zajatce, kteří se účastnili rozdělování chleba na menší kousky, rozdělující ty nejmenší kousky na stejnou hmotnost. Sbírají se také drobky spadlé na zem.

Můj drahý přítel Buonopane odešel do nemocnice kvůli zápalu plic.

Zajatci se zbavují všech možných věcí, které je možné ještě prodat. Hodinky, řetízky a další maličkosti prodávají Rakušanům a Rusům jako výkupné z hladu.

Ruští zajatci jsou ve zvláštní skupině a mají takřka volný odchod – mohou jít ven z tábora a najít chleba, který pak prodají za nejvyšší cenu. Jeden chleba byl prodán jednomu našemu zajatci za 100 korun.

Nový Rok 1918

Matko: jsem dva měsíce rukojmím nepřítele! Ale to, co mě nejvíce trápí a bolí, je nedostatek tvých slov! Dva měsíce bez jediného slova, které mě drží při životě, u zhaslého krbu mého opuštěného domu!

Maminko, co si myslíš o svém synu? Co si myslíš o svém pěšáku, který ti více nedal vědět o svém životě a který už více nemůže dát kvůli smrti nebo nezdělanosti.

¹⁶⁵ Furlansko = Friuli, dnes italský region při hranicích s Rakouskem a Slovinskem

¹⁶⁶ Tato „speciální třída“ byla skupina zajatých vojáků má lepší a lehčí práci než většina zajatců (pomoc v kuchyni, v administrativě apod.). Také měli určitá privilegia.

Dnes je Nový Rok. A ty matko má rozsviť svíce před madonou a tvá modlitba bude pláč a každá slza spadne na tvé srdce jako chladná čepel dýky.

A žádej bolestivě v modlitbě, aby tě víra doprovázela za ruku ke Kalvárii, kde tvůj syn padá na zem nebo tam, kde odpočívá podél cesty vyhnanství na svém lůžku ze sněhu či ze špíny, podél lesů nebo podél řek; dále abys mohla konejšit ještě jedenkrát svého syna, tvůj plod, krev tvé krve. A víra bude mlčet.

Mami, jsem tady; se srdcem a s duší u tebe. A v chladné noci se zahřeji tvým jménem, které je plamenem, tvou myšlenkou, která je se mnou, která mě těší a povzbuzuje.

Ohniště je vyhaslé. A tvé jídlo je bolest! Jako to mé. Jako jídlo bratří, kteří žijí v tomto vyhnanství!

Mami, v bolesti jsem našel modlitby, které jsi mě ty naučila, když jsem byl dítě. Dříve než zavřu oči, odříkám modlitby, protože v nich nalézám tvou tvář a tvé odpuštění!

Desátník Buonopane je mrtev. Ubohý přítel můj! Odvedli tě do nemocnice, když tě užírala horečka. A v nemocnici – ve stejně nehostinných barácích jako v těch, v kterých jsi žil – zavřel jsi oči navždy!

Ale proč skupina baráků je zvaná nemocnice? Možná proto, že ty baráky jsou bílé spíše než černé? Možná proto, že jsou někteří doktoři Italové? Ale mohou oni léčit, jestliže nemají ani medicíny, ani chirurgických nástrojů, ani obvazů a mají jako ostatní bratři vězni málo výživy? Ony baráky nejsou nemocnice: jsou to baráky, kam se jde umřít!

7. leden 1918

Mám vysokou horečku. Nemohu dokončit práci.

Delirium horečky. Tepání spánků

potulují se po jednom království stvořeném

trýzní, které spaluje moje žíly.

Přeletět zlou zemí k oblakům ze zlata a ohně

Vzdálené zámky zastíněné zelení

drobné víly oděné svítáním;

koně, kterým byla odejmuta uzda,

*kterým přestala trýzeň vězení,
kterým země dala svou plochu!
Delirium horečky. Tepání spánků
Kdo vkládá do očí nepřítomné
navždy pozřené časem.
Och! Jaká řeč se mi rodí
z deliria, které tepe v zápěstích!
Smějíc se vypadá jako když pláču
a jako když se směji plačíc
Krutost jednoho úsměvu, který se změní
v pláč,
Smutek pláče, který má svou ozvěnu
ve smíchu!
Není pravda, že život každé hodiny
je smích přerušovaný pláčem,
pláč, z kterého si tropí šprýmy smích?
Jak minulost a přítomnost umírá
ve zmýleném bloudění horečky.
Později zkusím hodit kotvu
a přiblížit se špatné zemi
a pokud budu žíznivý, požádám o nápoj,
pokud budu znaven, požádám o spánek.
Nějaká žena, která vyšívá poblíž ohně
ukojí mou žízeň, která mě spaluje;
a lůžko přichystá můj spánek.
Delirium horečky nyní se vytrácí
v křeči těla:
pouze během deliria horečky
jsem si mohl představit onen pohár
mohl jsem svlažit mou žízeň a
lůžko mohlo vzkřísit mé údy.
A pouze v horečnaté křeči
domníval jsem slyšet
hlas minulého času,*

*a uvěřit oné soucitné ruce
hladící mé čelo,
a ústa zpívající s polibkem
sladkou píseň mého života.
Delirium horečky! Tepání spánků!
Třes mým tělem: zvu tě!*

16 leden 1918

Panno a Franzoi užívali jako náš úkryt jednu z částí baráku 53, tak se máme mnohem lépe. Máme zde možnost se starat o osobní čistotu i čistotu našeho pelechu. Vrátil jsem se zpět do práce po 9 dnech marodu. Ráno a večer chodím do kuchyně, abych si vzal polentu. Pokouším se naplnit misku, abych nabídl nebohému Franzoiovi, který mě očekává sledující mě za okny baráku, jako když matka očekává syna. Panno – také on si nakládá hodně, protože je velitelem baráku – má stejný příjem jako já a jako já schovává trochu polenty pro Franzoiu. Tak strava dvou osob dává život 3 ubohým nešťastníkům.

Život je stále smutnější. Chleba je dělán pouze z kukuřice a slámy. Každý pecen chleba je nyní pro 6 zajatců, ne více jak 100 gramů pro každého. Začali nám dávat slanečky, ale tak malé, že vypadají jako sardinky. Toto nové jídlo vyvolává velkou žízeň a ubohý zajatec pije a pije vodu a pak trpí bolestmi břicha.

Každý den jsou zajatci hospitalizovaní v nemocnici a každý den tam vychází seznam zemřelých zajatců. A k tomuto seznamu mrtvých z nemocnice je třeba přičíst seznam mrtvých z baráků.

Ráno komandant každého baráku přináší novinky, které jsou tyto: “*Mám jednoho mrtvého, 2 mrtvé.*” Pojmenuje tyto nebohé oběti, napíše se lístek na velitelství a velitelství, jako čin úzce spojený se smrtí, žádá navrácení čtených porcí chleba.

Ubohý pěšák! Věc, o kterou se nejvíce zajímá velitelství, je, že ty jsi zemřel nasycený chlebem celý den předtím a tak je tu jedna čtvrtka chleba, která se vrátí k císaři!

A když přijde komandant do zásobovacího oddělení s mnoha čtvrtkami chleba, stačilo je spočítat, aby znali počet zemřelých. Jeden živý pěšák má stejnou cenu jako jedna čtvrtka chleba, zemřelý pěšák nemá žádnou cenu. Protože o ubohého zemřelého

vojáka se nezajímá nikdo, zatímco o čtvrtku chleba se zajímá rakouský plukovník a jeho pochopové.

Pro nevinnou oběť stačí toto strohé oznámení velitele: *“Ich melde dass ital. Kgf... heute in der Barake N... gestorben ist.”* Což chce říct: Oznamuji, že tento zajatec z baráku N. dnes zemřel.

Komandant mého praporu zajatců je nadporučík domobrany, Maďar Sandor Molnar. Je to pěkný muž okolo 50 let.

Ruští zajatci jsou nelidští stejně jako rakouští. Dokončili svlečení zajatců měníce některé kousky chleba za kousky oblečení a cenné předměty.

Noc. Pěšák nespí. Zima ho drží bdícího a běhajícího kolem svého lůžka, aby nezmrzl. A ve smutném průvodu bez konce jde dlouhou uličkou baráku. Je slyšet nářek, vzlyky a hluk kráčejičích. Poté některý z pěšáků se zastaví vyčerpaný a je ve vytržení...

Přišel ke mně jeden ubohý voják a plačíc mi říká, že není mrtev. S údivem v jeho řeči mi naznačil, že komandant baráku mu nedal chleba, protože mu řekl, že on je mrtvý. Volám komandanta baráku a chci tomu přijít na kloub. Mezi mrtvými z baráku dal jednomu jméno toho, který požadoval chleba. A když tento oživlý šel žádat o svoji čtvrtinu, na soupisu bylo napsáno: mrtvý. Kdo byl ten mrtvý, který měl jméno tohoto živého? Záhada.

Je nezbytné dát také Franzoiovi speciální funkci, abychom ho vyrvali ze spárů smrti. Po dlouhém přemýšlení jsem se rozhodl promluvit s poručíkem, protože tento poručík určoval, kdo bude doprovázet zajatce do nemocnice. “Člen Červeného kříže” - mluvím k poručíkovi (ted’ mluvím já, protože ted’ umím také nadávat německy na císaře) a poručík mi říká, abych mu představil toho zdravotníka. Radím Franzoiovi, aby řekl, že pracoval jako ošetřovatel a že ta zkouška dopadla úžasně. Franzoi se má na pozoru. Poručík říká: *“Sind Sie Krankenwärter?”* - Já překládám: *“Jste ošetřovatel?”* - Franzoi odpoví: *“Cassega, to je moje řemeslo.”*¹⁶⁷ - Překládám: *“Es ist Ihr Handwerk!”*

Nemohl jsem přeložit cassega, protože nevím, zda toto benátské slovo lze vyjádřit v němčině a neřekl jsem, že “jeho řemeslo” je mechanik. Lež, co nedělá nikomu špatně a je dobrá pro člověka.

Jsme naprosto izolovaní od světa. Jediné spojení se světem je vůz, který přijíždí odněkud a který odváží výkaly ven z koncentračního tábora. Tento vůz, který přijíždí a odjíždí ke svému potěšení, řízený světlovlasou dívkou a letitým mužem, zdá se jako

¹⁶⁷ Doslovně přeloženo “No, to je moje řemeslo”. Cassega znamená nuže, no, tedy, nu apod.

vozidlo mezinárodní linky, které může přejet celnici a jet vstříc cíli beze strachu z drátů ze špičatých hrotů, které potlačují naši existenci. Přejde na mysl jeden z těchto statků, kde vše je mír a vše je práce a když nastane večer¹⁶⁸, mezek odpočívá ve stáji vonící pící a slámou a rodinka u kamen chutná kouřící polévku a vonící každodenní chleba, dar života, příslib zítřejší práce a pokoje.

31. leden 1918

Ruští zajatci, kteří byli přiděleni do kuchyně, byli nahrazeni italskými. Tak můžu chodit spát do přílehlého kumbálu na základním typu polního lůžka. Přilepšil jsem si také na stravě, protože jeden kuchař připravuje speciální vojenskou stravu - ze stejných surovin jako předtím. Je tu také kafe a balený chleba, přes noc daný na rozpálenou na plotnu kamen. Přestože jsem bez pokrývky, můžu se pohodlně svléct a spát... v pyžamu. Kromě toho dnes byly rozděleny evidenční čísla: malé hliníkové štítky s malým reliéfem čísla. Tyto štítky musí být našity na levý rukáv. Moje evidenční číslo je 44105. Toto číslo doplňuje můj oděv trestance.

Pěšák je čím dál tím víc podvyživený a oblečený v hadrech. Dorazil sem rakouský poručík doktor, aby spočítal kolik zajatců je schopno pracovat na poli. Srocuje zajatce. Každý zajatec je prozkoumán pohledem tohoto tak malého muže, který má méně než 1,50 m. Na hlavě má velmi vysokou čepici, která by mu měla dát o něco více autority. Otázky jsou následující, řečené barbarskou italštinou¹⁶⁹:

- "*Chceš pracovat?*"

- Ubohý pěšák, který se chce dostat pryč z koncentračního tábora, okamžitě odpoví: "*Ano*"

- "*Mít sílu?*"

- Pěšák se snaží udržet na nohou v rovnováze, vypnout hrud' – potvrzení síly – a odpoví: "*Ano*"

- "*Tedy běž.*"

Na dráze je pěšák vyzván se předvést na 20 až 30 krocích v běhu. Ti, co mohou dokončit tuto námahu bez upadnutí zapříčiněným slabostí, jsou registrováni, aby mohli

¹⁶⁸ V originále je použita zastaralá metafora, která doslovně zní: „*když večer vůz vzpřímí oje k nebi*“.

¹⁶⁹ V originálním textu jsou italské repliky poručíka napsány s německou výslovností, z níž vyplývá komičnost situace. Místo italského *avere forza* (=mít sílu) je napsáno *afere forsa* (v němčině „v“ vyslovováno jako „f“). Dále stejným způsobem napsáno *Voi lavorare – Foi Lavorare* (=chceš pracovat)

být přiděleni na práci na poli. Ostatní, označení jako nemocní či neschopní práce, zůstávají v koncentračním táboře v očekávání svého osudu.

Ten, kdo uběhne okolo 20 až 30 kroků bez upadnutí z únavy, je přijat na práci. Ostatní zůstanou v táboře – jako nemocní nebo neschopní lidé čekající na svůj osud.

Každý týden píšeme domů dopisy, ale nepřichází žádná odpověď, všude vládne ticho. Upozorňují mě, že se rozdělují košile. Jsem pln radosti a naděje, že si ji můžu vyměnit. Hle přijíždí vůz - nestačím se divit, neboť košile jsou udělány z papíru! Obdélník z papíru s jedním otvorem uprostřed na způsob církevního ornátu je košile pro zajatce! Tak naděje svléci trochu těch vší mizí. Pěšák na protest rozdělá oheň papírovou košilí, aby si mohl opéci slanečka. Je dobré poznamenat, že velitelství požadovalo soupis rozdělených košil, protože hned jak pěšák vypral svou vlastní košili, ty půjčené musely být vráceny.

Hojnost plátna, vyráběného nepřítelem z papíru, prozrazuje jeho bohatství.

Koncentrační tábor je veden dvěma plukovníky: Behal¹⁷⁰ a Ockineck¹⁷¹. Ten první, si myslím, je vedoucí administrativy, a ten druhý je určený na udržování disciplíny. Zatímco Běhala je málokdy vidět, Ockineck se stále plete pod nohy ubohých zajatců, surový v nejširším slova smyslu. Zná jen dvě nebo tři italská slova: prasata, darebáci, zbabělci a nachází stále způsob, jak uštvout tyto nadávky ubohým zajatcům.

Je postavem hudební barák. Barák číslo 35 je součástí 2. praporu, jemuž velí nadporučík Klimò. Tento maďarský nadporučík je tak zlý, že by bylo lepší ho zabít kulkou z kulometu. Tento hudební barák hostí všechny muzikálně založené zajatce, kteří se dali dohromady z lásky k umění a z chvályhodné iniciativy vojáka, řečeného Masetti; a utvořili - s trochou nástrojů zapůjčených Rusy - kapelu levné ceny. V tomto baráku našlo své místo také jedno piáno, jenž bylo darováno divadelnímu baráku (též Rusy), a šikovatel Hoche se dvěma houslisty, Braccinim a týmž kápem skupiny Masettim, tvoří kolektiv orchestru.

Více vzadu za hudebním barákem je další barák pro evidenci. Je to barák zapisovatelů velitelství "evidenční kancelář", korespondenčních cenzorů, tlumočnicků a strážníků, kteří udržují bezpečnost v táboře pod vedením strážmistra Damianiho.

Svobodník Odorizzi se snaží být k ubohým vězňům krutý, proto nešetří kopanci a ranami. Při pomyslení, že toto individuum je z Terstu, dostanete chuť ho uškrtit.

¹⁷⁰ Plukovník Innozenz Běhal z uherského slavonského 78. pěšího pluku. *Schematismus für das k.u.k. Heer und für die k.u.k. Kriegsmarine für 1914*, Wien 1914, s. 630.

¹⁷¹ Plukovník Carl Otschinek von Karlsheim z husarského uherského 4. pěšího pluku. *Schematismus für das k.u.k. Heer und für die k.u.k. Kriegsmarine für 1914*, Wien 1915, s. 982.

Vězni prodávají to málo, co mohou. Mnozí vyrábí cigarety, mnozí prodávají bonbony (kdo ví jakého původu) a poručík Molnar mě pověřil hlídáním prodejních cen. Takže, když některý vězeň požaduje příliš vysokou cenu, mám nařízení udat ho, zabavit zboží a rozdělit ho zadarmo. Je jasné, jaký shon nastane, když má po zabavení dojít na rozdělení.

15. února 1918

Vyšel jsem si ven se stráží, která mě doprovodila do Milovic. Kdo by mohl popsat můj pocit, který jsem zakusil, když jsem se ocitl ve vesnici s opravdovými domy! Bez ostnatého plotu. Připadalo mi to jako hluboce melancholický sen. Mír této maličké vesničky, klid těchto vlídných domků, život v míru a lásce v těchto domácích zdech, mě vrací zpět v čase, ke vzdálenému domku, kdesi daleko, kde jsem zanechal své dětské srdce a svoji matku v slzách.

Když jsem se vracel do tábora, cítil jsem špičaté hroty ostnatých plotů, jak probodávají mé srdce.

Ubohý pěšák je na pokraji svých fyzických sil! Jedna lidumilná česká žena, nevím dobře, ze které okolní vesnice, přišla žádat o dodání dvou zajatců, těch více zanedbaných.

Výběr nebyl lehký, protože o nikom se nedalo říci, že byl méně sešlý než druhý. Vzala si dva, kterým pomohla nastoupit na vůz a odjela. Budou u ní jeden měsíc. Navrátí je do života, pak se vrátí a vezme jiné dva. Paní, zajatci tě už nazývají: „Milovická Madona“.

Slyšel jsem diskutovat nadporučíka Molnara s nadporučíkem Klimò. Rozhovor, který se donese pěšákovi později, je jako rána dýkou. Snaží se pěšáka napravit nedostatkem chleba na den. Konečně se našla výmluva. Každý komandant baráku upozorní zajatce, že jako trest mu chleba nebude přidělen. Důvod potrestání: špinavé baráky!

Zbabělci! Proč neřeknete pravdu a tuto pravdu krutého plukovníka¹⁷² zatajujete před Vídní, nežádaje o trochu lidskosti pro ubohého vojáka?

¹⁷² Pravděpodobně míněn Ockineck.

17. března 1918

Dnes přichází první telegram určený zajatci Mariu Besserovi. Jdu vyhledat tohoto šťastlivého vojáka. Křičím jeho jméno po baráku, odpoví mi jeden chraplavý hlas. Přiblížím se, odevzdám mu telegram, který čte plačíc.

18. března 1918

Ještě další dopisy a telegramy pro vojáka Bessera. Poněvadž se cenzura dělá v mé kanceláři, čtu dopisy s neuvěřitelnou dychtivostí, jako by byly určené mě. Mnohokrát je to matka, kdo píše. Bolest v srdci matky, je společná všem matkám! Jdu zavolat vojáka, odevzdám mu dopis a dám mu sníst miskou polenty¹⁷³.

Tato matka zachránila svého syna!

Hlad vzrůstá. Chleba je zmenšený na jednu patnáctinu bochníka na každého (cca 60 gramů). Převoz zemřelých vojáků v baráku je vykonán v noci, aby se nevyděsilo obyvatelstvo blízkých vesnic, a také kvůli politické obezřetnosti, vzhledem k tomu, že mnozí Češi jsou na naší straně. Z toho důvodu každé ráno okolo čtvrté, se koná pohřební převoz, kde jen jeden zajatec je přepraven ke svému poslednímu spočinutí. Je to převoz – řekl bych – oficiální, s pohřebním vozem poslední třídy, knězem a zastoupením vojáků ze "*speciální třídy*".

Ubytoval jsem v zásobovacím oddělení vojáka Bessera, jediného muže, který slyšel v tomto exilu slovo matky!

Každé ráno a večer ukřívám pod kabátem nějaký kousek chleba, abych ho daroval mým bratrům.

Velikonoce 1918

Moje matko! Proč nepíšeš? Tím spíše, proč mi nepřichází tvé slovo, které by pro mě bylo životem, nadějí v této existenci bolesti? Ubohá matko! V tomto nejžalostnějším vyhnanství je moje srdce skoro bez života, jako to tvoje!

¹⁷³ Kukuřičná kaše.

Zanechal jsem na úpatí Monte Ragogni veškeré své vzkvétající mládí, veškeré mladické nadšení a v šedi tohoto zajetí moje trápení nemá mezí a moje bolest se nazývá matka, jediná naděje má její jméno. Blahoslavená matko!

Matko moje a matky všech pěšáků, zde se válka vede proti dvěma neviditelným protivníkům: hladu a chladu. A je to válka, která zabíjí bez soucitu a bez slávy. Válka krutá, kde nepřítel je bez tváře a zákopem je ostnatý plot, více než příroda zpívá písně života.

Dorazily první balíky prvních dopisů. Ale žádný balík a žádný dopis nenachází svého příjemce. Ironie osudu! Všechno to, co přichází je určeno zajatcům zemřelým už po dlouhý čas.

16. dubna 1918

Přišla první pohlednice od mojí matky! Kolik slz radosti! Líbal jsem tisíckrát tuto zprávu lásky, zatímco srdce se vznítilo něhou. Nyní chápu, že je možné zemřít také radostí! Ó moje matko. Jsi živá! Chtěla jsi a uměla jsi odolávat nejkřutější bolesti tvého života, jistě náhradou za moje utrpení a moji bolest. Také tohoto je matka schopna!

V koncentračním táboře nás zbylo jen několik. Mnozí zemřeli a mnozí byli pozváni do pracovní skupiny u soukromníků. Změnili jsme tábor. Zásobovací poddůstojník Rus Weismann se vrátil do vlasti, protože je z Ukrajiny. Já jsem přijat na velitelství praporu, a také u praporčíka Duilia Parlantiho. Získal jsem povolení (Passierschein) odebrat se bez stráží do tří koncentračních táborů, poněvadž pro přežití z jednoho tábora do druhého se musí přejít přes ostnaté ploty, můžu tak jít, kde se mi zlíbí – strážníci a policajti to dovolí.

Přichází stále z baráčku velitelství praporu velmi dobrý poručík – lékař ve službách Rakouska: Doktor Zeni z Trentina, spolužák ze studií velkého hrdiny Cesara Battisti¹⁷⁴. Je velmi přátelský, miluje, když může pomáhat ubohým zajatcům. Dává mi vždy zprávy o válce a když jdou zprávy pro Rakousko špatné, je spokojený a lehkomyšlný. V přítomnosti nadporučíka Molnara mluví italsky a neváhá mě informovat o posledních akcích války, říká pouze: „*Víte, že dostávají na frak?*“¹⁷⁵

¹⁷⁴ Casare Battisti (1875-1916) byl italský iredentista pocházející z Trenta. Roku 1911 byl zvolen do Říšské rady ve Vídni. Během první světové války bojoval na italské straně, ale byl zajat a odsouzen za zradu.

¹⁷⁵ Doslovně přeloženo: „*Dostávají výprask jako slepci*“

Říkaje “*dostávají*”, odvolává se na Rakušany a nepočítá se k nim, ačkoliv si obléká uniformu nepřítele, je s námi!

Život je o trochu veselejší. Také roční období je méně kruté. Passierschein je mi hodně užitečný. Když mi zaměstnání dovolí, jdu do blízkých vesnic: do Staré Lysé a Benátecké Vrutice. Spřátelil jsem se s mnohými rodinami, s pěknými dcerami, a trávím hodiny dost radostně. Na dlouhé cestě mám velký strach, že zahlédnu strážníky.

Jeden strážník mi překřížil cestu. A ukazuje opačným směrem k táboru, nařizuje mi okamžitě se vrátit. Což jsem samozřejmě neudělal.

1. května 1918

Přijíždí vlak plný balíků. Velký je údiv strážníků a českých obyvatel, kteří si dokonce tuto událost fotografovali.

Chudáci pomýlení! Představovali si vyhladovělou Itálii a Itálie odpovídá na urážku, zasílaje mnoho hojnosti svým vyhoštěným synům.

Mnohé balíky nenachází svého adresáta. A tyto balíky určené našim nebohým mrtvým bratřím se nakupily v jednom baráku, čekajíce na pokyny, jenž přicházejí na pomoc přeživším zajatcům. Každá skupina po čtyřech bude mít jeden z těchto balíků. Ale protože toto rozdělení má své nepříjemnosti, tak je snaha dělat to jinak. Ke každému praporu dojde údaj o patričním počtu balíků; rozdělených pak na jednotlivé položky, bude zajištěn příděl vojenské stravy z veškerého chleba, z rýže, těstovin, fazolí, másla, čočky, sýra atd. a oblečení, košile, trenky, kapesníky, boty apod. budou uchovány ve skladu na šatstvo. Cigarety, čokoláda a drobné pamlsky budou přiděleny jako *brevi manu*¹⁷⁶. Takto jsou každý týden tři druhy vojenské stravy: dvě z chleba, jedna z luštěnin a těstovin.

Pěšák nazývá tato jídla: „strava mrtvých“. A když je tu strava mrtvých, živý zůstává veselý. Také se vyžaduje nepokřikovat na pěšáky „camorra“¹⁷⁷, když týdně volená komise, složená ze seržanta, kaprála a dvou vojáků, otevírá balíky a konfekce stravy. Tato konfekce stravy a osobní balíky udržely pěšáka na nohou jen na pár dní. Muž se změnil; myje se, pere si prádlo, protože se vrátilo slunce, sníh a ledy zmizely a baráky jsou méně smutné. Velitelství rozdělilo také slamníky. Stačí chvílka! Do řeči se vrátil život!

¹⁷⁶ Z ruky do ruky.

¹⁷⁷ Označení pro neapolskou mafii, chátru.

Ale ubozí mrtví jsou tam, na osamělém vojenském hřbitově, v poli pustém, nejsmutnějším. Hřbitov ruských zajatců má svůj malý pomník vděčnosti vztyčený jejich druhy. Také naši mrtví si zaslouží ho mít. Také proto, že přeživší pěšák jim vděčí za život.

Ale je zapotřebí mnoho peněz. Vytvoříme komisi, která se bude zabývat uskutečněním tohoto úmyslu. S hlavním šikovatelem Dolcemascolem se vypravím do Lysé k jednomu kameníkovi, abych věděl kolik bude potřeba na monument, který jsem navrhl. Cena je 35 000 korun.

Vracíme se do tábora sklíčení. Kde vzít všechny tyto peníze? Pokoušíme se dostat příspěvek, ale nedostáváme víc než pár peněz. Bude potřeba najít způsob jistějšího úspěchu; a tak pomýšlíme uspořádat nějaký koncert, nějaký přednes, zkrátka něco, co dovolí zhodnotit pěšákovi vstupenku. Přemýšlíme o mnoha věcech, podpoření také divadélkem přenechaným nám Rusi, kde neopomněli šatstvo, scénu a veškeré věci k doplnění náročnější divadelní garderoby.

Je zde barák, který velitelství určilo pěšákům za soukromou kuchyni. To znamená, že každý pěšák si může připravit ze zásob obdržených v balících, svůj talíř polévky. Poněvadž větší část zajatců, kteří zůstali v táboře, má výhody „speciální třídy“ a tudíž jsou volní pouze dopoledne, je nezbytné smluvit na ráno pořadí směny v kuchyni. Takové pořadí je stanoveno tím, v jakém pořadí jsou umístěny nádoby, které budou sloužit k vaření polévky. Nekonečná řada misek, pánviček, skládacích krabic a různého náčiní. Každou směnu jeden voják rozdělá oheň a dělá dozor. Ve dvanáct hodin se otevře kuchyně a po dvaceti vstoupí, aby si připravili stravu. Je to barák, z kterého se line dobrá vůně! Zejména vůně italského jídla!

Dnes si pěšák znovu zkoušel získat pružnost, skákaje přes příkop rozdělující dva baráky. Je přítomna také stráž, která po pravdě řečeno, udělá skvělý skok. Samozřejmě – komentuje pěšák – Rakousko je také naučilo přeskakovat¹⁷⁸ jídlo!

Včele svého lůžka mám italskou vlajku!

Filmy, vydané Červeným křížem, které jsou promítány v barácích aparátem na zmenšené plátno, kolují po různých koncentračních táborech. Dnes večer v baráku číslo 35 bylo promítání. Film, který neřekl nic, ale v určitém momentě se na plátně objevily císařské monumenty z Říma! Křičím nahlas: „*Královský pochod!*“¹⁷⁹ a orchestr hraje hymnu v hlučném potlesku. Přirozeně, že přítomní Němci nechápou příčinu našeho nadšení.

¹⁷⁸ Rozumí se vynechat jídlo, když nebylo co jíst.

¹⁷⁹ „Marcia Reale” - italská hymna do roku 1946.

Nadporučíka Molnara přišel nahradit uherský poručík Vidor. Schopný mladý muž s cílem se okamžitě naučit náš jazyk. Ale cíl se nezdál příliš náročný, protože si vzpomněl na všechna slova: stačilo mu slyšet je jen jednou.

Ukázal mi fotografii, kde byl zachycen v civilním oděvu. Ukazují ji kolegům s tímto komentářem: Vypadá jako bandita. A on: „*Was ist bandito.*“¹⁸⁰ Pro napravení této situace odpovím: „*Umělec, učitel hudby, hudebník.*“¹⁸¹

Po pár dnech jde Vidor do baráku č. 35, to je barák muzikantů; překročí práh a zdraví: „*Dobrý den banditi!*“¹⁸²

Poručík Vidor mi povídal německoitalsky se zvláštní důvěrou: „*Já chít jeden dva nebo tři kilo rýže, odjedu na opuštěák*¹⁸³, *vzít rodina, naše Uhersko nemít rýži.*“ Já mám v kanceláři nejméně sto kilo rýže, která má být dopravena do zítřka do kuchyně, a komise strážníků má přirozeně už zaznamenáno pokud má být pytel plný. Jak na to můžu říci ne? A tak v noci kradu dvě kila rýže a kořist svěřuji vojenskému sluhovi speciálně poslanému.

Nazítří mi komise řekne, že pytel jeví znaky poškození. Dávám komisi hlášení poručíka, protože on zodpovídá za tyto věci. Poručík, který je přirozeně tentýž, co pojídá rýži, poslouchá výpovědi, které překládá a pak se ptá komise, zda má pochyby. Komise odpovídá, že nemá, protože pytel byl stále v kanceláři seržanta; a zde říkají mé jméno. Úředník slyší mé jméno, chápající po svém, a bez zábran křičí z plných plic, že moje osoba je nedotknutelná. Komise tak po dvou dnech končí, protože uherský poručík „*jel na opuštěák s italskou rýží*“.

Pěšák se stal opět člověkem. Nějaký zajatec – krejčí přešívá přikrývky na uniformy a pláště přeměňuje na kabáty a kalhoty. Neschází nám ani nové výložky, přirozeně z černého sukna. A tak se stal každý pěšák v zajetí arditou¹⁸⁴.

15. srpen 1918

Napsal jsem jeden román věnovaný mé matce, který šikovatel Hoche podbarvil líbivou hudbou. A dnes večer v baráku č. 35 uspořádal koncert s rozeslanými

¹⁸⁰ „*Co je bandita.*”

¹⁸¹ Slovo bandita (lupič) je v italštině podobné slovu bandista = muzikant, hudebník.

¹⁸² V originále je uvedeno namísto giorno ciorno, což poukazuje na jeho nedokonalou výslovnost.

¹⁸³ Za války po pár měsících měl voják nárok na několika denní dovolenou.

¹⁸⁴ Člen speciální úderné italské jednotky. Na uniformě měli černé výložky a na čapce černý plamen.

pozvánkami všem německým důstojníkům v táboře. Román „Mlč“ byl zazpíván maestrem Hochem. Následovaly ohromující potlesky interpretovi i autorovi.

Byl jsem nominován poradcem sboru hudebníků a můj první počín byl, že jsem uchránil vojáka Masettiho, který přes mnohé obtíže, zorganizoval a zřídil kapelu. Nyní by ho chtěli vyhodit z uměleckého zasedání a tak se zmocnit jeho postu ředitele kapely.

Dostane se mi od Masettiho tohoto vysvětlení: *„Tvá připravená a zřejmá inteligence porozuměla mé čestnosti a v těžké chvíli mě vytrhla ze spárů hříšníků. Díky!“*

Vychází noviny nazvané „Nůžky“. Nůžky, které párou nejvíce oblečení elitě tábora. Přirozeně vychází jen jeden výtisk, psaný rukou a vyvěšený v baráku.

Pěšák odplatí Němcům stejně tak, jak oni v minulosti odpláceli pěšákovi. A tak prodává rýži po 60 korunách za kilo.

Získal jsem značné vážnosti u německé stráže, takže když projdu blízko ní, stoupne si ze široka do pozoru. Jak krásné vítězství.

7. září 1918

Dnes odcestuje smutný průvod invalidních zajatců, kteří se přes Švýcarsko vrátí do Itálie. Nebozí bratři! Souchotiny je sežraly, ochromily. A odjíždí s úsměvem vidouce nejprve na svých pohaslých zorničkách zračit se svou vlast, rodinu. Dnes ožili, aby zde nezemřeli. Ožili kvůli této cestě, vždyť ještě včera leželi bez větší síly na skládacích nemocničních lůžkách. Pohlédl jsem jim do živých očí, jednomu po druhém, potom jsem přivřel oči a viděl jsem lebky. Nebozí bratři! V Itálii budete asi během několika dní, ale nemohu vám tuto radost závidět, protože vás tatáž radost asi usmrtí.

Pilně se pracuje na představení, které nám má zajistit peníze pro zbudování pomníku vděčnosti a lásky 6000 a více zemřelým bratrům v zajetí. Bude tam hudba, dramatický nástin a několik písní, které jsem připravil ve spolupráci s maestrem Hochem a které zazpívám v ženském oděvu. Musel jsem přinést písně na velitelství kvůli povolení cenzury.

20. září 1918

Barák – divadlo byl slavnostně vyzdoben. Bezpočet vlajek visí ze všech trámů a na všech stěnách a věnce z papíru spojují jednu trikolóru s druhou trikolórou, stěnu se stěnou. Na průčelí baráku visí program. V obsazení je pěšák upozorněn, že se zúčastní jako herečka také Mademoiselle Mistinguette. Dva důstojníci přijdou udělat prohlídku kvůli úpravě divadla a hledají důvod, jak zmenšit počet tolika trikolór a žádají, aby bylo kromě savojského znaku na vrcholu jeviště, který má být také sundán, ubráno z této sbírky trikolór. V jejich přítomnosti děláme, co žádají a sotva odejdou, všechno se vrací na své místo. Barák je zavřený až do večera, nikdo tam nemůže strčit nos. Našel jsem ženské šaty: jeden komplet šatů šansoniérky (z roku 1914), bledě růžové barvy, střevíčky stejné barvy, kučeravá blond'atá paruka. Vypadám skvěle. Maskér vymyslí, jak dodat mému obličejí a mé hrudi výraz ženskosti. Byly rozeslané pozvánky všem německým důstojníkům tábora a italským vojenským lékařům, kteří měli službu v nemocnici. Vstupné k zaplacení bylo stanoveno: 2 koruny pro vojáky, 3 pro desátníky, 5 pro poddůstojníky.

V 18 hodin se otevírají dveře. Po pár minutách je barák doslova nacpaný. Všichni italští a němečtí důstojníci zabírají první řady sedadel a mezi nimi německý plukovník, který nechal u vstupu 50 korun.

Představení začalo. Řekl jsem do ucha Hochemu jedno slovo a on mi dal znamení souhlasu. Uděláme něco pro nás typické. Začíná se komorní hudbou, poté následuje dramatický nástin a nakonec je řada na mě. Co jsem provedl, nebudu moci nikdy dostatečně popsat. Dívám se na sebe do zrcadla a musím se popravdě přiznat, že se spatřuji velmi krásná. Samozřejmě zásluhou oděvu. Ale především uměním, které mě tak dobře namaskovalo. Sněhobílá ramena, bělostná šije i krk, dmoucí se hrud', přitažlivé boky.

Orchestr mlčí, ale pěšák je hlučný a především bažící vidět tuto dámu ohlášenou v programu. Ruce tleskají, muzika se připojuje a já jsem venku díky jednomu osudovému pošťouchnutí. Lapám po dechu, koukám na záplavu povykujících a aplaudujících. Každý pěšák mě zavaluje úsměvy, polibky a rozohněnými slovy. Takřka se potím, nakolik jsem osobou, kterou ztvárňuji. Skláním se k maestrovi a žádám o královský pochod (*Marcia Reale*). Slib, který mi dal, je dodržen. Královský pochod propuká v šílený aplaus. Všichni vstávají včetně Němců, zatímco pěšák má rozzářené oči a milý doktor Zeni, utírá potají skutečné a pravdivé slzy.

Dodám si odvahy, udělám povedený šprým a zpívám písničky - umění tvořené k pobavení pěšáka; narůstá potlesk a žádosti o přídavek. Na konci mého čísla, zatímco se pěšák smíchy popadá za břicho, sundám si paruku a představím se vyvolávaje smích, souhlasné povzbuzení, potlesky a pískot, jež uvádí v závist nejoceňovanější hvězdy varieté. Přijímám gratulace a poděkování. Vybrali jsme 3 000 Korun a bude potřeba ještě mnoho představení než dosáhneme sumy potřebné k postavení monumentu. Měl jsem od Rigodanzzy, který byl pořadatelem, knihu plnou souhlasů a pochval, které potěšily moje srdce.

Někdo o tom napsal:

Jednoroční dobrovolník Ubaldo Ubaldi: *„Všem jsi dobře posloužil. Také italské matky si tě budou muset pamatovat.“*

Jednoroční dobrovolník Fabio Rossi: *„Pocity, které tě přiměly ke spoluúčasti na zvěčnění našich nebohých bratrů padlých v Milovicích, jsou ti vysoce ke cti a mě činí hrdým být tvým kolegou.“*

Jednoroční dobrovolník A. Davonaro: *„Nechválím tě za umění; to není potřeba; chválím a obdivuji v tobě vlastenecké cítění, které jakoukoli cestou umíš vzbudit ve svých družích v exilu, jako oživující plamen, který udržuje našeho ducha.“*

Maestro pianista Ettore Hoche: *„Tvá inteligence, tvá radostná nálada korunovaly úspěch mého koncertu.“*

23. září 1918

Šel jsem navštívit doktora, protože na sekretariátu Jeho Svatosti zůstala třet žádost o moji repatriaci jako válečného invalidy. Četař - lékař, aniž mě navštívil, mě prohlásil za způsobilého. A poněvadž rakouský kapitán - lékař byl přítomen po celé moje večerní představení v ženských šatech, do knihy (darované od Rigodanzzy) si poznamenal tyto dvě myšlenky -

Italský nadporučík - lékař Morelli: *„Graciézní, podmanivá, s nějakým hysterickým vztekem. Křivek nejčistších.“*

A italský nadporučík - lékař Lungo:

„Ale nebyla schopna svést Regimentsarzt.“

Nyní, když je tu trocha peněz na monument, peníze, které byly odevzdány na velitelství, vzbudí ve všech zajatcích sochařského povolání. A jednomu z nich byla

zadána příprava návrhu. Onomu sochaři byl poskytnut barák, hlína a práce, práce. Pravděpodobně, až se budeme vracet do Itálie, monument bude ještě v dílně.

5. října 1918

Přichází jeden četař, aby nám řekl, že je uzavřen mír. Celý tábor propuká v smích a radost. Beru vlajku, kterou mám v čele postele a záplava zajatců mě následuje až na velitelství. Ale komando je naprosto v klidu, dovtípím se, že to byl jen krutý žert.

27. října 1918

Praporčík Parlanti mi doručil lístek tohoto obsahu:

„La Stefani sděluje: Rakousko-Uhersko kapitulovalo. Ciao.“

„Stefani“¹⁸⁵ znamenal zprávu skoro důvěryhodnou. Už nejsem schopen nic pochopit. Ptám se stráží, poddůstojníků, důstojníků. Nikdo nic neví. Je noc, v neklidném spánku sním sen o svobodě.

28. října 1918

Co nejrychleji jsem vstal. Jsem nervózní. Doufal jsem, že najdu tyto zlořečené ostnaté ploty stržené; kdežto vše je neúprosně jako včera. Avšak vidím Benáteckou Vrutici, která má na zvonici vlajku. Co chce vyjádřit onen prapor, který je tak vzdálený, že nedokážu rozeznat barvy? Jdu na velitelství a mám dojem, že cosi visí ve vzduchu a tvář všech zůstává zahalena tajemstvím.

¹⁸⁵ Italské zpravodajství.

29. října 1918

Po uplynulé neklidné noci jsem se vzbudil brzy jako bych měl předtuchu velkého dění. Vyjdu z baráku a jestliže jsem se doposud nebláznil radostí, nikdy už se nezblázním.

Na všech barácích, na všech výčnělcích jsou trikolóry; papírové vlaječky, ty samé, které vlály na baráku č. 35 večer 20. září. Žádám zprávy, ale dostává se mi rozdílných verzí, proto nemůžu přesně porozumět, co se stalo.

Ale radost je po chvíli vyrušena příjezdem skupiny strážníků se psy, kteří přišli sebrat všechny trikolóry. Pouze jedna trikolóra zůstává ve vzduchu, trikolóra nasazená na granátník na pouliční svítilně, která je nejvyšší v táboře a kterou se ani žádnému žebříku a ani žádnému strážníkovi nepodaří strhnout.

Tato trikolóra je Itálie!

Ale vlajky ještě nejsou všechny vyžádány nazpět, kvůli proměnlivé situaci. Dorazil český aspirant, který mluví se strážníky. Vlajky jsou vráceny a strážníci se vzdalí. Aspirant nám dá rozkaz, vrátit trikolory na místo. Běžím na velitelství a scéna, která se přede mnou odehrává, je nezapomenutelná. Čeští vojáci objímají ty italské, poté co strhli stužky, hvězdičky a všechny formy znaků rakousko-uherského císařství. Uhrové se bratří a radují s námi a celý tábor je stížen radostným jásotem, zpěvem a nepředstavitelným nadšením. Vyjde kapela a neorganizovaný průvod, hlučný a rozjásaný, se řadí k ní žádaje a zpívaje hymny vlasti, míří na velitelství tábora.

A ty, drahý a bestiální plukovníku Ockinku, jsi nazýval prasaty, holomky, ubohé zajatce a pronásledoval je s vytasenou šavlí. Nyní tyto prasata a holomci by tě mohli lynčovat, ale upřednostňují jít pod okny tvého „úřadu hladovění a vší“, a zpívat ti hymny dávné historie, která se teď znovu opakuje, a tak budeš zahanben svým spáchaným barbarstvím.

Garibaldiho hymna, Mameliho hymna¹⁸⁶ (též zpívaná Oberdanem¹⁸⁷), zní v plesání hlasů a srdcí. Stráže jsou mimo; zajatec se ujímá odstranění mříží.

Není možné vypátrat plukovníky ani nadporučíka Klimò, ani desátníka Odorizziho. Utekli. Věděli, že překročili míru ohavnosti.

V 16. hodin přijíždí do tábora dva páni (starosta a tajemník Milovic) a zvou kapelu, aby přišla do vesnice. V 17. hodin kapela vychází z vězení a svoboda rozevívá

¹⁸⁶ Mameliho hymna „Fratelli d'Italia“, která vznikla za Risorgimenta, se stala po druhé světové válce a je až do dnes oficiální italskou hymnou.

¹⁸⁷ Guglielmo Oberdan byl italský iredentista z Terstu, popravený roku 1882. Při příležitosti 500. výročí připojení Terstu k Rakousku, spáchal neúspěšný atentát na Františka Josefa.

pěšákovi svou náruč. V jediném okamžiku pěšák znovu nalézá svůj život - líbeznou půvabnou píseň – nalézá úsměv ze zapomenutého času. Radost barví jeho tvář a chvěje se až křečovitě, on, ubohý mučedník, utlačovaný a mlácený, kterého nepřítel ponížil na bolestnou kreaturu v době nejkrásnějšího mládí.

Kapela vedla pěšáky v rytmu kroku.

Přede všemi pochodují naši mrtví bratři. My je vidíme, protože jsou v našich srdcích i našich očích, a dnes se vrátili do života, aby se účastnili tohoto pohřbu neúprosně zaniklého císařství. Tito bratři, zde předvolaní k slavnostnímu nástupu, přebírají opět své přímé jméno a odkládají vězeňské číslo. Tak budou spát v pokoji!

Dva regimenty pěšáků povstaly z hrobu: poklekněme!

V Milovicích promlouvá jeden Čech a jedna žena se mu snaží tlumočit. Víme tak, že jsme svobodní a vítání hosté v přátelské zemi Československé republiky. Slyšíme aplausy a živý křik „*Viva l'Italia, Viva il Re!*“¹⁸⁸ Lidé se srocují na ulicích. Až k pozdnímu večeru se vracíme do tábora, kde u hlavní brány vystoupí hlídka jedné italské stráže. Zvoní ticho. Půvab Itálie, která se vrací!

1.listopadu 1918

V 10.hodin se tvoří průvod, aby se odebral do Lysé. Město je vytapetované vlajkami Československa a Itálie. Průvod prochází v maximálním pořádku, doprovázen bouřlivým potleskem ze strany zástupů, které lemují okraj průchodu. Z oken zaplněných aplaudujícím davem padají na průvod květiny. Prochází naše banda, poté družina českých vojáků vedená jedním důstojníkem, na jehož vytasené šavli visí stuhy českých a italských barev. To nadšení je nepopsatelné. Všem vězňům byly nabídnuty stuhy trikolory a tak jsme všichni okrášleni stuhami, kokardami, vlajkami. Za zvuku české hymny, Marcia Reale, hymny Garibaldiho a Mameliho se prochází celým městem. Uprostřed jednoho náměstí se průvod zastaví, jeden Čech ohlašuje proslov, na který navazuje oslňující proslov doktora Calviho. Nával nadšení se dostává slovům tohoto posledního muže a jedna žena poručíkovi Calvimu nabízí italskou vlajku, která bude korouhví tábora. Průvod se rozchází zvoláním „*Viva l'Italia, Viva il Re, Viva la Repubblica Boema!*“

¹⁸⁸ Ať žije Itálie, ať žije král!

Hymna republiky má jedno slovo, které je při vyslovení velice podobné na slovo Odorizzi, tj. na jméno onoho slavného a zlého desátníka ranaře, falešného a zbabělého informátora velitelství. Toto individuum, bojící se náramné lekce od pěšáka, uteklo z tábora. Teď, když pěšák slyší toto slovo, jež je obsaženo v české hymně, zpívá zplna hrdla po svém způsobu a dodává, že Odorizzi utekl, aby se zachránil před smrtí.

Starosta Milovic při svém proslovu k vězňům, připomněl disciplínu a prosil, aby byl brán ohled na obecné vlastnictví a nebyli vyhubeny husy. Husy představují po obyvatelstvo největší užitek.

Pěšák má ohled k husám, ale hází očko na krásná děvčata. Ale starosta neučinil žádné omezení v této otázce. Z toho důvodu má každý pěšák dvě či tři dívky na které může myslet.

Nezapomenutelné dny. Pěšák už více nevzpomíná na drátěné ploty, ani na hlad, ani na zimu, ani na obdržené rány.

7. listopadu 1918

Lidé přichází z Vrutiz, aby uvítali kapelu. Utvoří se průvod, který s rakouskou vlajkou, smýkanou po zemi na konci průvodu, dospěje k vrcholu kopce. Na tomto návrší je zapálený velký oheň. Tam hovoří jedno děvče a pak jeden muž. Poté za zvuku hymny republiky a „Odorizziho, jenž zdrhl“, bude vlajka obce hozena do plamenů. Ve stejnou dobu, tisíce a tisíce vlajek žlutočerných, portréty českého Pepy¹⁸⁹, Viléma¹⁹⁰, Karlíčka¹⁹¹ budou hozeny a zničeny v ohni.

Jsem strhnut nadšením davu. A pobídnutý kolegy, vymyslím řeč o radosti, ale nejprve jsem připomněl památku mrtvých zajatců, zemřelých v útrapách. Jedna slečna mi skočí kolem krku a políbí mě, dodáváje slova, jež jsem nepochytil.

Poté zve obec k pohoštění. Pohoštění se skládá z husí polévky a pečené husy. Hostina je nabídnuta pouze muzikantům, ale protože jsem členem rady hudebního sboru, jsem pozván a posazen do čela stolu. Později se začíná tančit, což trvá až do rána. Není možné popsat veselí oné noci. Rozmanitost hudby, ženy - štědré, piva - hektolitry.

¹⁸⁹ František Josef I.

¹⁹⁰ Vilém II.

¹⁹¹ Karel I.

Pěšák byl z tančení v prvních momentech zmatený. Ale okamžitě vzdal čest místním zvykům, protože tanečnice setrvala v nejuvlejší objeti a pěšák bez diskusí s tímto zvykem souhlasil. Každý tanec byl ohlášen úderem bubnu. Ale čas od času si maestro kapely vymůže ticho, cosi říká a všichni tleskají. Dovtípíme se, že maestro upozorňuje, že teď mají tančit jen ti, co se jmenují Josefové a tak bude mít každý tanec jedno jméno. Já, abych mohl tancovat stále, přisvojil jsem si všechna jména v kalendáři. A všichni pěšáci to udělali stejně jako já. Ale další novinka je, že zatímco se tančí, maestro přeruší hudbu a spustí hymnu Republiky. Všichni tedy vezmou do náruče dámu a za zpěvu hymny tančí kolem sálu. Pěšák ji také zpívá a když dojde na inkriminované místo, „Odorizzi“ je zpátky. Věřím tomu, že kdyby byl mezi námi, pěšák by ho nakopl.

Pěšák přislíbil oženit se s celou Bohemií!

Ale co je možné čekat při návratu do vlasti? Konec oslav nebo konec války? Po pravdě řečeno, ještě nevíme, jestli válka skutečně skončila. To, že Bohemia byla prohlášena republikou, neznamena, že je válka skončena. Obáváme se návratu. Proto si pěšák myslí: jestliže pojedu přes německé území, stanu se opět zajatcem, je lepší zůstat tady.

Proto pěšák neodjíždí.

12.listopad 1918

Rozhodl jsem se k odjedu. Připravil jsem si zavazadla – jednu bedničku, jednu mošnu a jeden pytlíček plný italského chleba. Řekl jsem vojáku Besserovi, aby bedničku dopravil na stanici. V půli cesty bednička sklouzává ze zad a rozbíjí se.

Posbírám to, co mi je nejdražší a zbytek nechávám Besserovi, který se ještě nerozhodl odjed a vrátí se do tábora. Loučím se s Besserem. Políbím ho. Sbohem bratře, neříkej mi nic, neplač. Jestli je pravda, že jsem ti zachránil život, tvou upřímnou vděčnost už jsem slyšel. Nedlužíš mi nic. Jen si občas vzpomeň, že jsem tě poznal, když jsi byl na pokraji smrti a že tě zachránil jeden dopis tvé matky. Sbohem, můj pěšáku!

A tak jdu vpřed sám, majíce s sebou jen pytlíček chleba. Nikdy se neví! Na stanici v Lysé nastupuji do vlaku bez lístku a s veškerou uctivostí ze strany lidí od dráhy dojíždím do Prahy. Na stanici v Praze oslovují vězně mnozí Češi a zvou je k sobě

domů. Tak se každý z nás vydává na cestu s jedním Čechem, šťastný za tak srdečné pohostinství.

Pro odjezd z Prahy je nezbytné nechat si udělat jeden dokument v kanceláři k tomu úmyslně zřízené a tak jdu s Čechem, který se mě ujal, do této kanceláře a ihned dostávám oprávnění a instrukce k vyhotovení lístku pro železnici s cílem ve svobodném Terstu.¹⁹²

Starám se jen o to, abych se nedostal do nesnází na území kde neznají hodnotu lístku, který Češi určili pro osvobozeného vězně. Myslím na Vídeň jako na největší úskalí ke zdolání.

Nicméně zůstávám v Praze dva dny ve velice dobré společnosti, opečovávaný se vší pozorností a se známkou vší ochoty.

V Praze je zakázáno mluvit německy. Tudíž mi nezbývá než být za pitomce.

14. listopadu 1918

Jedu přímým vlakem do Terstu. Zdá se to jako sen! Pravidelný osobní vlak Praha – Vídeň. Nádraží, ze kterého odjíždím, bylo přejmenováno na Wilsonovo. V kupé 1.třídy (chcípni lakoto), kde jsem se usadil, jsou velmi laskaví civilisté. Vyruším je, abych se dověděl, zda-li se mám stále obávat možnosti, že se stanu opět „Kriegsgefangen“. Ale dostává se mi odpovědi, že alespoň v této válce zajetí skončilo. Statečné italské vojsko vyhrálo na Piavě a příměří je uzavřeno.

Zhluboka jsem se nadechl...a přemýšlím o tom, že to není jen sen – sen včerejška se proměnil v realitu!

¹⁹² Nádražní velitelství v Praze vydávalo volné lístky, opravňující jednotlivce k jízdě do Terstu, čehož využili bývalí zajatci tábora k návratu domů. VHA Praha, fond *Ministerstvo Národní Obrany*, prezidium z let 1918-1923, Československé velitelství tábora bývalých válečných zajatců v Milovicích u Lysé nad Labem, události v táboře od 28. října 1918 do 14. srpna 1919.

Závěr

První světová válka zásadním způsobem změnila dosavadní svět. Nejenže se vymkla dosavadním válečným zvyklostem a porušila některá ustanovení existujících mezinárodních smluv, její masovost, obrovské ztráty a vypětí způsobily nezměrné utrpení i civilnímu obyvatelstvu. Vojska bojujících zemí potřebovala dobré materiální zázemí a tomuto cíli bylo všechno podřízeno. Protože schopní muži byli posláni na frontu, chyběla v zázemí pracovní síla, kterou museli nahradit ženy, děti a také váleční zajatci. Zajatci proto byli posíláni na práce i mimo tábor. Pracovali v továrnách, v lesích a na polích či byli nasazováni na těžké práce v dolech, železárnách, zbrojovkách nebo na vojenských stavbách. V těchto případech porušovalo Rakousko-Uhersko, ale i ostatní válčící státy, články druhé haagské dohody. Porušeny byly také články týkající se omezování svobody zajatců, podle kterých jim zajetí nemělo činit potíže. Zajatci byli všeobecně podrobováni tvrdé disciplíně, i když v případě masového přísunu italských zajatců po bitvě u Caporetta bylo pravděpodobně velmi obtížné pořádek v táboře udržet. To dokládá i příklad Pennasilica, který nebyl velením tábora za útěk potrestán. Podle mezinárodních dohod měli ve všech válčících státech fungovat informační úřady, které by poskytovali informace o zajatých nepřátelských vojácích. Jejich kompetence však jednotlivé země značně omezovaly kvůli obavám ze špionáže. Válčící státy také ztěžovaly práci zdravotnických a charitativních institucí, jejichž chod zajišťovaly především osoby z neutrálních států. Neutrální Švýcarsko podalo návrh Mezinárodnímu Červenému kříži, že bude prostředkovat výměnu zajatců a poskytovat lékařskou péči raněným vojákům, jak se o tom také zmiňuje Pennasilico ve svém deníku.

První část práce je zaměřena na celkovou situaci na italské frontě a především na boje na sočské frontě, které vojáky jak na italské, tak i na rakousko-uherské straně značně vyčerpaly. Cílem je m.j. zachytit ideje a důvody, se kterými Italové do války vstupovali - vizi „*Italia redenta*“. Jejich válečné úspěchy byly ale již od počátku značně limitovány a od června 1915 až do října 1917 se nedařilo získat požadovaná území. Katastrofu pro Italy pak znamenal průlom rakousko-uherských a německých sil u Caporetta a následný bleskový postup k Tagliamentu a Monte Ragnone. Ani tato akce však válku v Itálii neukončila.

Cílem druhé a třetí části práce, včetně edice deníku Alessandra Pennasilica, je poukázat na problém, který nastal během dnů tohoto rychlého postupu, v němž se

spojeným rakousko-uhersko-německým silám podařilo zajmout okolo 300 000 italských vojáků, kteří byli fyzicky i psychicky vyčerpaní po předešlých zdlouhavých bojích. Tato skutečnost způsobila potíže v systému zajateckých táborů Rakouska-Uherska. Tento systém totiž nebyl vůbec připraven na tak vysoký počet zajatců v tak krátkém časovém úseku. Rakousko-Uhersko nemělo dostatek potravních zdrojů a nasytit 300 000 nových zajatců představovalo problém, který se nedařil řešit, ačkoliv se říšské ministerstvo války svými vyhláškami a nařízeními snažilo sebevíc. Kontrast s realitou byl nepřehlédnutelný. Ani italští zajatci nebyli připraveni na podmínky, které je čekaly v zajateckých táborech. V c. a k. zajateckých táborech (*k.u.k. Kriegsgefangenenlager*) byli ponecháni o hladu a posíláni na těžké práce, a z těchto důvodů mnozí z nich umírali. Další důležitou příčinou jejich vysoké úmrtnosti byl chlad, neboť se do zajateckých táborů dostali v zimním období, kdy teploty dosahovaly až -20°C . Neměli k dispozici dostatek šatstva a přikrývek a jak popisuje Pennasilico – ten, kdo zůstal v tomto mrazivém období bez bot, měl smrt jistou.

Závěrem je možné konstatovat, že přestože problém válečných zajatců a jejich pobyt v zajateckých táborech řešily haagské i ženevské konvence, nebyly schopny válčící státy (a samozřejmě také Rakousko-Uhersko trpící nejpozději od roku 1916 značnými zásobovacími problémy) tuto situaci řešit. Nepřipravenost na příliv obrovského množství zajatců byla evidentní a to jak po stránce materiální, tak i po stránce lékařské pomoci. Po příjezdu zajatců do tábora zanikla vojenská hierarchie přísně dodržovaná na frontě i v zázemí, a začal boj o přežití. Italští zajatci si mezi sebou kradli přikrývky a oblečení – vždyť největšími nepřáteli zajatců se zdáli být hlad a chlad. Jen díky vzájemné solidaritě kamarádů ze zákopů se takové situaci dalo čelit. V těchto těžkých podmínkách se dařilo přežít i díky styku s místním obyvatelstvem či balíkům a dopisům, které dostávali od rodin. Pokud nepatřili zajatci do skupin určených na lehčí práce, jaké představovala například pomoc v kuchyni či administrativa, mohli si přilepšit, pokud pracovali na statcích místních obyvatel. Zde měli totiž možnost lépe se najíst. Tyto aktivity byly pro zajatce vítané a mnozí z nich dávali pro udržení tělesného i duševního zdraví přednost manuální práci na poli před pobytem v táboře. Podmínkou však byla jejich fyzická zdatnost. Chmurné dny, kdy je ničila beznadějí z nekonečnosti války, jim pomáhala přečkat bohatá divadelní a hudební činnost. Válku samotnou však italští zajatci kritizovali méně než zajetí, ve kterém se nalézali, neboť ve své většině stále věřili ve vítězství Itálie.

Prameny a literatura

Archivní prameny

Vojenský historický archiv Praha

- fond *9. sborové velitelství* z let 1916-1918 (kartony 220, 242, 255-257, 266-269)
- *Německý protektorátní fond*, Heeresbauverwaltung Böhmen und Mähren 1939-43, Stavební správa vojenského cvičiště Milovice
- fond *Ministerstvo Národní Obrany*, prezidium z let 1918-1923 (kartony 6, 47, 137, 139, 162, 342)
- fond *Zajatecké tábory*, karton spisů z let 1916-1918

Archivio documentale di Museo della Grande Guerra di Ragogna (Udine)

- fondo A1 *Battaglia di Ragogna* (karton 3)
- fondo B3 *k.u.k. Lagers* (karton 4)

Archivio privato di Marco Pascoli, Ragogna (Udine)

- fondo *Brigata Bologna*

Österreichisches Staatsarchiv (Kriegsarchiv) Wien:

- *Kriegsministerium (KM)* - Register M-I z let 1914-1918
- KA-Zst-KM-HR 1915 (karton Zl. 8. HR 38 – 46/17)

Prameny tištěné:

- Schematismus für das k.u.k. Heer und für die k.u.k. Kriegsmarine für 1914*, Wien 1914.
- Schematismus für das k.u.k. Heer und für die k.u.k. Kriegsmarine für 1914*, Wien 1915.
- Schematismus für das k.u.k. Heer und für die k.u.k. Kriegsmarine für 1914*, Wien 1916.
- Schematismus für das k.u.k. Heer und für die k.u.k. Kriegsmarine für 1914*, Wien 1917.

Ufficio Storico Stato Maggiore Esercito, *Riassunti storici dei corpi e comandi della guerra 1915 - 1918 - Brigade di Fanteria*, Vol. VIII, Roma 1929.

Paměti:

PENNASILICO, Alessandro: *Trincea e Prigionia*, Ravenna 1935.

FÁROVÁ, Anna: „*Josef Sudek*“, Praha 1995.

JANOUSĚK, Jan: „*Z bojů za svobodu vlasti*“, Praha 1933.

KAFKA, Franz: *Deníky 1913-1923*, Praha 1998.

KOZELKA, Karel: *Deník*, 1937.

KRAFT von Delmensingen, Konrad: „*Der Durchbruch am Isonzo*“, Teil I: Die Schlacht von Tolmein und Flitsch, Oldenburg – Berlin 1926.

KRAUS, Alfred.: „*Il Miracolo di Caporetto – lo sfondamento di Plezzo*“, Novale 2000.

LIRŠ, Ferdinand: „*S osmadvacátníky za světové války*“, Praha 1936.

ROMMEL, E.: „*Pěchota útočí*“, Praha 2009.

SALSA, Carlo: „*Trincee. Confidenze di un fante.*“, Milano 1982.

SCHWARZENBERG, Felix zu.: „*Briefe aus dem Felde 1914-1918*, in: Sschwarzenbergisches Jahrbuch 1953, Wien 1953.

SKÁLA, František: *Válečný deník 1914-1918*, Kyšperk 1937.

VÁCHAL, Josef: „*Malíř na frontě*“, Paseka, Praha 1996.

VÁCHAL, J.: „*Malíř na frontě. Soča a Itálie 1917-1918*“, Praha 1929.

ZWEIG, Stefan: „*Svět včerejška*“, Praha 1994.

Odborná literatura:

ARON, Raymond: „*Historie XX. století*“, Academia, Praha 1999.

BAJGAR, Jiří a kol.: „*Haagské úmluvy v systému mezinárodního humanitárního práva I.*“, Praha 1992.

BAUER, Ernst: „*Der Löwe vom Isonzo. Feldmarschall Svetozar Borojević de Bojna*“, Graz - Wien – Köln 1985.

BĚLINA, Pavel - MORAVCOVÁ, Dagmar – PEČINKA, Marek: „*Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1914-1941*“, Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, Praha 1994.

BUCCIOL, Eugenio: „*Dalla Moldavan al Piave*“, Portogruaro 1998.

- BUŠINA, Jaroslav – LÁNÍČEK, Josef – MACHOURKOVÁ, Božena – MLÝNKOVÁ, Eva: „*Německo-český/česko-německý vojenský slovník*“, Fraus, Plzeň 2000.
- DANGL, Vojtech: „*Vojnové plány rakúsko-uhorskej monarchie v predvečer prvej svetovej vojny*“, Historie a vojenství (HaV) 1988, č.2, s. 61-75.
- ČAPKOVÁ, Vendulka – TATAROVÁ, Petra: „*Milovice aneb 100 let od založení vojenského cvičiště*“, Milovice 2004.
- FEJTÖ, F.: „*Rekviem za mrtvou říši. O zkáze Rakouska-Uherska.*“, Academia, Praha 1998.
- FEST, W.: „*Peace or Partition. The Habsburg Monarchy and British Policy 1914-1918*“, New York 1978.
- FUČÍK, Josef: „*Na sklonku monarchie. 28. pěší pluk 1850-1918.*“, in: „*Pražské děti*“, 300 let od založení 28. pěšího pluku, sborník příspěvků, uspoř. Ivan Šedivý, Praha 1998, s. 63-94
- FUČÍK, J.: „*Osmadvacátníci – spor o českého vojáka Velké Války 1914-1918*“, Praha 2006.
- FUČÍK, J.: „*Piava 1918*“, Havran, Praha 2001.
- FUČÍK, J.: „*Pražský pěší pluk č. 28 na italské frontě 1915-1918*“, HaV 1996, č. 4, s.16-59.
- FUČÍK, J.: „*Soča (Isonzo) 1917. Bojiště českých dějin.*“ Praha-Litomyšl 1999.
- FUČÍK, Josef - PAVLÍK, Marek: „*Sočská fronta 1915-1917*“, Praha 2008.
- GALANDAUER, J.: „*Češi a Velká válka*“, in: *Od Sarajeva k Velké válce / Ab Sarajewo zum Großen Krieg. I.* Praha 1995, s. 49-67
- GALANDAUER, Jan: „*František Ferdinand d'Este*“, Fragment, Praha 1993.
- GALANDAUER, J.: „*Karel I. Poslední český král*“, Praha 1998.
- GALANDAUER, J.: „*O struktuře české historické paměti. Zamyšlení nad vzpomínkou českého vojáka a zajatce.*“ HaV 1996, č. 1, s. 132-136.
- HEŘTOVÁ, Yvette: „*Zákopová válka*“, Praha 1983.
- HINZ, Uta: „*Kriegsgefangene*“, In: Hirschfeld, Gerhard – Krumeich, Gerd – Renz, Irina (Hrsg.): *Enzyklopädie. Erster Weltkrieg. Paderborn-München-Wien-Zürich 2., durchges. Aufl.* 2004, s.641-646.
- HLAVAČKA, Milan. „*Podivná aliance*“, Praha 1987.
- JINDRA, Zdeněk: *První světová válka*, SPN, Praha 1984.
- JUNG, Peter: *Rakousko-uherská armáda za 1. světové války*, Computer Press a.s., Brno 2007.
- KOCH, Rudolf: *Im hinterhof des Krieges [Kriegsgefangenen lager Sigmundsherberg 1915-1919]*, Klosterneuburg 2002.
- KREN, Leopold: „*Kriegsgefangene und Zivilinternierte in den wichtigsten kriegführenden Staaten*“, in: Hans Weiland, Bundesvereinigung der Ehemaligen Österreichischen

- Kriegsgefangenen (Hrsg.): in: Feindeshand. Die Gefangenschaft im Weltkriege in Einzeldarstellungen, Bd. 2 (Wien 1931) Beilage.
- KUČERA, Martin: „Čeští spisovatelé v letech první světové války“, in: Čeští spisovatelé a vznik republiky. Literární archiv. Sborník Památníku národního písemnictví č. 30, Praha 1998, s. 7-29.
- MACHOTKOVÁ, Jana: „Italští váleční zajatci ve Vítkovických železárnách v letech 1916-1918“, in: Vlastivědné listy Slezska a severní Moravy, Slezské zemské muzeum, Opava 2001, roč. 27, č. 2 s. 22-25.
- MARZETTI, Paolo: „*La guerra italo austriaca 1915-1918*“, Parma 1991.
- NOWAK, Karl Bedřich: „*Pád dvou císařství (Chaos)*“, Praha 1931.
- OPATRŇÝ, Josef: „*Objevitelé, dobyvatelé, osadníci: 500 let Ameriky*“, Road, Praha 1992.
- OPATRŇÝ, J.: „*Válka Severu proti Jihu*“, Libri, Praha 1998.
- OVERMANS, Rüdiger: „In der Hand des Feindes“, Geschichtsschreibung zur Kriegsgefangenschaft von der Antike bis zum Zweiten Weltkrieg, in: Overmans, Rüdiger (Hrsg.): In der Hand des Feindes. Kriegsgefangenschaft von der Antike bis zum Zweiten Weltkrieg. Köln – Weimar – Wien 1999, S. 1-39.
- PASCOLI, Marco: „*La Battaglia del Monte Ragogna [e lo sfondamento del Tagliamento a Cornino]*“, Gaspari editore, Udine 2004.
- PASCOLI, M.: „*Le Grande Guerra nel Friuli Collinare [Le vicende del Primo conflitto mondiale tra Ragogna, Forgaria nel Friuli e san Daniele del Friuli]*“, Tipografia Menini, Spilimbergo 2007.
- PASCOLI, Marco – VAZZAZ, Andrea: „*I Forti e Il sistema difensivo del Friuli*“, Gaspari editore, Udine 2005.
- PAVAN, Camilo: „*Il Prigionieri italiani dopo Caporetto*“, Treviso 2001.
- PEČENKA, Marek – LUŇÁK, Petr: „*Encyklopedie moderní historie*“, Libri, Praha 1999.
- PERNES, Jiří a kol.: „*Pod císařským praporem. Historie habsburské armády 1526-1918.*“, Praha 2003.
- PÖLZER, Hans: „*Drei Tage am Isonzo*“, Salzburg 1993.
- Pražské děti – 300 let 28. pěšího pluku*. Red. I Šedivý, Praha 1998.
- PROCACCI, Giovanna: „*Fahnenflüchtige jenseits der Alpen [Die italienischen Kriegsgefangenen in Österreich-Ungarn und Deutschland]*“, in: Oltmer, Jochen (Hrsg.): Kriegsgefangene im Europa des Ersten Weltkrieges Paderborn – Wien 2006 (Krieg in Geschichte 24), S. 194-215.

- PROCACCI, G.: „*Soldati e prigionieri italiani nella Grande Guerra*“, Editori Riuniti, Roma 1993.
- RAUCHENSTEINER, Manfred: „*Der Tod des Doppeladlers. Österreich-Ungarn and der Erste Weltkrieg*“, Graz – Wien – Köln 1993.
- RAUCHENSTEINER, M.: „*Waffentreue. Die 12. Isonzoschlacht 1917*“, Wien 2007.
- ŘEHOUNEK, Jan: „*Osudové okamžiky [Sto let vojenského výcvikového prostoru Milovice – Mladá]*“, Nymburk 2006.
- SCHEIDL, Franz: „*Die Kriegsgefangenschaft. Von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart*“, Berlin 1943.
- SKŘIVAN, Aleš: „*Císařská politika. Rakousko-Uhersko a Německo v evropské politice v letech 1906-1914*“, Karolinum, Praha 1996.
- SKŘIVAN, A.: „*Evropská politika 1648-1914*“, Nakladatelství Aleš Skřivan ml., Praha 1999.
- SKŘIVAN, A.: „*Lexikon světových dějin 1492-1914*“, Nakladatelství Aleš Skřivan ml., Praha 2002.
- SKŘIVAN, A.: „*Sarajevo, 28. červen 1914*“, in: HO 5, 1994, č. 7-8, s. 146-150.
- SKŘIVAN, Aleš – KŘIVSKÝ, Petr: „*Století odchází*“, Nakladatelství Aleš Skřivan ml., Praha 2004.
- ŠEDIVÝ, Ivan: „*Češi, české země a Velká válka 1914-1918*“, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2001.
- ŠEDIVÝ, I.: „*Rakousko-uherská válečná propaganda 1914-1918*“, HaV 2000, č. 1, s. 38-55.
- ŠEDIVÝ, I.: „*Velká válka 1914-1918. (Pokus o rekapitulaci)*“, ČČH 1998, č. 1, s. 1-24.
- ŠRÁMEK, Fráňa: „*Listy z fronty, Výbor korespondence 1915-1918*“, Praha 1956.
- ŠRÁMEK, F.: „*Žasnoucí voják*“, Praha 1955.
- TRENKLER, Karel: „*Válečné děje býv. pěš. pl. 21 čáslavského 1914-1919*“, Praha 1936.
- TUCHMANOVÁ, Barbara W.: „*Srpnové výstřely. Začátek první světové války*“, Mladá fronta, Praha 2001.
- VOHRALÍK, Josef: „*Ženevské úmluvy o ochraně obětí ozbrojených konfliktů*“, Praha 1991.
- WAGNER, Anton: „*Der Erste Weltkrieg*“, Wien 1981.
- WARNER, Philip: „*První světová válka*“, Oldag, Ostrava 1997.
- WIESENHOFER, Franz: „*Gefangen unter Habsburgs Krone : k.u.k. Kriegsgefangenenlager im Erlauftal*“, Wiesenhofer 1998.
- ZABLOUDILOVÁ, Jitka: „*Čeští a slovenští zajatci v Rusku 1914-1918*“, Rigorózní práce, Praha 2000.

ZABLOUDILOVÁ, J.: „*Češi v zajetí a zajatci v Čechách*“, In: Česká společnost a první světová válka. České Budějovice 1999, s. 9-21.

ZABLOUDILOVÁ, J.: „*Vzpomínky českých válečných zajatců z 1. světové války*“, in: Paměti a vzpomínky jako historický pramen, Národní technické muzeum, Praha 2006, s. 207-220.

ZABLOUDILOVÁ, J.: „*Zapomenuté hroby. Příběh českých a slovenských zajatců na stavbě murmanské dráhy.*“, in: Přísně tajné! Literatura faktu 2001, č. 6, s. 23-36.

Přílohy

Příloha č. 1

Most u Pinzana 1918

Příloha č. 2

Most u Pinzana po výbuchu

Příloha č. 3

Pohled na Tagliamento z Monte Ragogni

Příloha č. 4

Odjezd italských zajatců z Gemony

Zajatecký tábor v Mleostvých

Příloha č. 5

Italští zajatci na dřevěném mostě u Pontaiby

Zajatci v milovickém táboře

Příloha č. 6

Zajatecký tábor v Milovicích

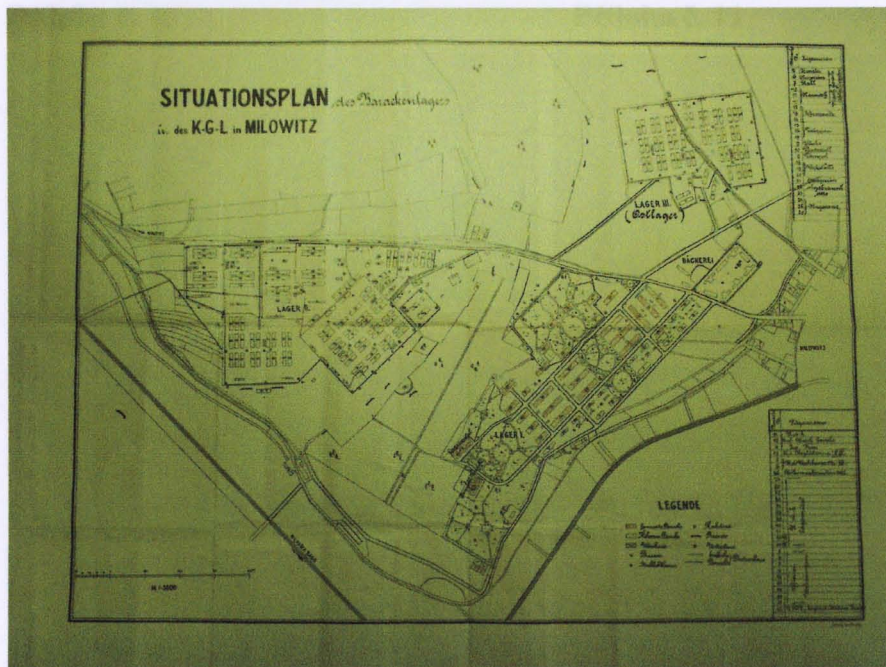
Situace před milovickým táborem

Příloha č. 7

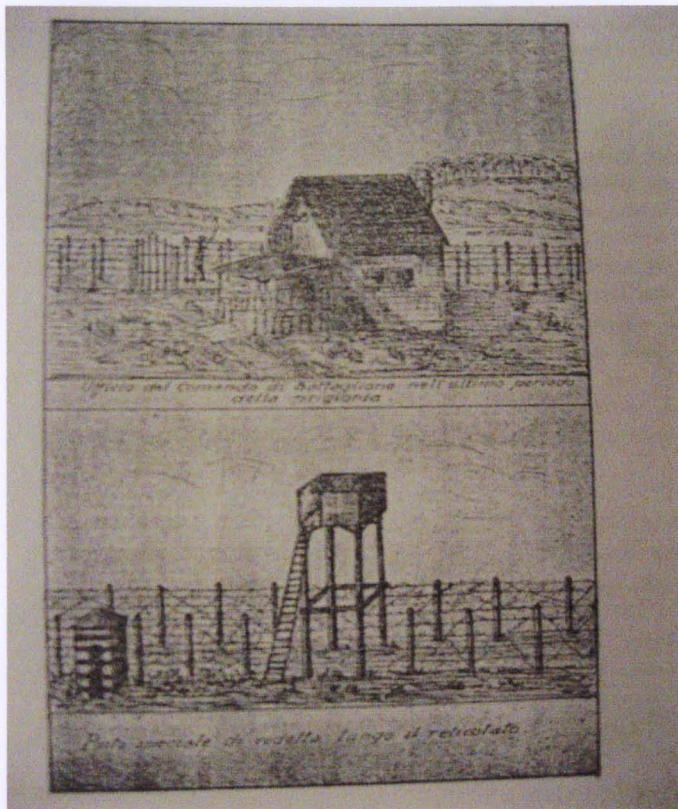
Zajatci v milovickém táboře

Příloha č. 8

Situační plán milovického tábora

Příloha č. 9

Nákresy z deníku Alessandra Pennasilica

Příloha č. 10

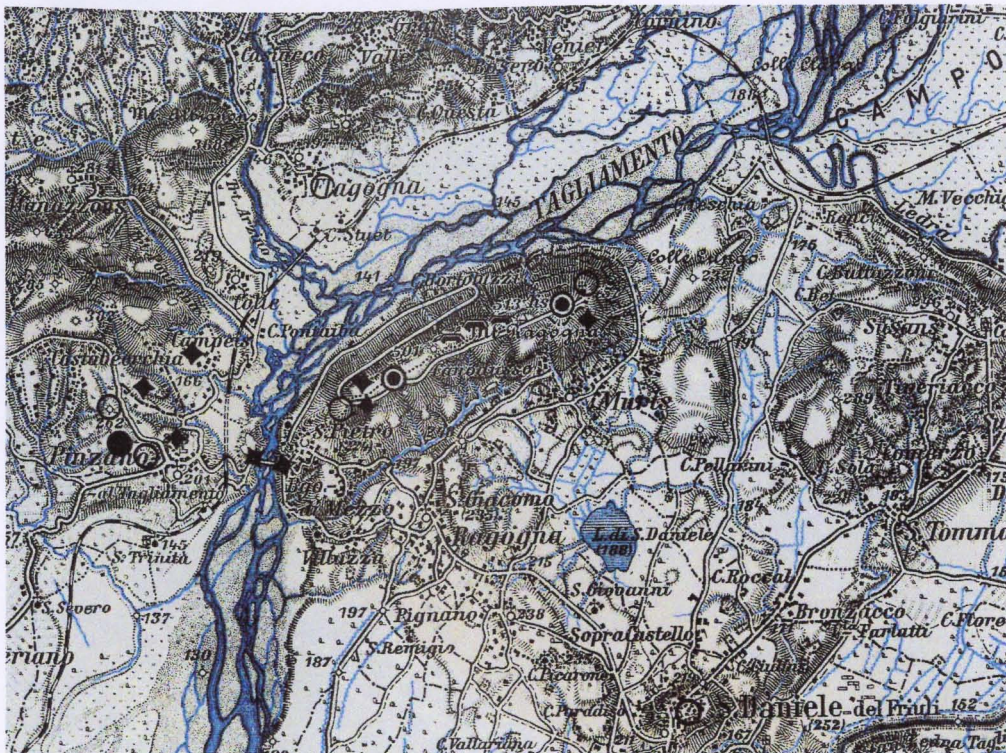

Příloha č. 11

Návrh pomníku padlým italským zajatcům

Příloha č. 12

Rakousko-uherská vojenská mapa z roku 1914 (Monte Ragogna)

- baterie na Col Colàt nad Pinzanem
- ◻ vlevo Ragogna bassa, vpravo Ragogna alta
- vyhlídkové body
- bunkr a stanice Carabinierů u mostu Pinzana
- ◆ všeobecné opevnění pro pěchotu

Příloha č. 13

Seznam padlých italských vojáků v zajateckém táboře v Milovicích